

**ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПІРГО ОЛЕНА ФЕДОРІВНА

УДК: 343.85:636.092.1(477)(043)

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ЗАПОБІГАННЯ ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ТВАРИНАМИ
В УКРАЇНІ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О.Ф. Пірго**

Науковий керівник – Вітвіцький Сергій Сергійович, доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист України

Кропивницький – 2025

АНОТАЦІЯ

Пірго О. Ф. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання жорстокому поводженню з тваринами в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, 2025.

У дисертації на основі комплексного аналізу наукових положень вітчизняних учених в галузі права, актів національного законодавства, міжнародно-правових документів з урахуванням специфіки умов воєнних дій і правового режиму воєнного стану вирішено важливу наукову задачу, що полягає у формуванні кримінально-правових та кримінологічних засад запобігання жорстокому поводженню з тваринами.

Запропоновано під правовим забезпеченням запобігання жорстокому поводженню з тваринами розуміти сукупність цільових безперервних заходів уповноважених суб'єктів відповідно до національного законодавства та міжнародно-правових актів, спрямованих в межах їх компетенції на виявлення, припинення та недопущення знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, завданню їм фізичного болю, страждань, каліцтв чи загибелі, нацьковування тварин одна на одну та на інших тварин, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання, поводження та транспортування тварин.

Авторкою наводиться розуміння кримінально-правового захисту моральності у сфері охорони тваринного світу як сукупності кримінально-правових норм, направлених на захист хребетних тварин від жорсткого поводження, підтримання гуманного ставлення до тварин, особливо за умов збройної агресії; поняття «жорстоке поводження з тваринами», під яким запропоновано розуміти протиправні, умисні, безжальні дії або бездіяльність, що є проявом аморальності злочинця, й спрямовані проти біологічних об'єктів шляхом заподіяння фізичних страждань; бачення конкретизації кримінальної

відповідальності неповнолітніх за жорстоке поводження з тваринами з урахуванням співучасті між собою чи з повнолітніми особами (ст. 22 Кримінального кодексу України); агресії відносно тварин як фізичної поведінки людини спрямованої на насильницьке руйнування моральних цінностей та ідеалів і проявляється у жорстокому поводженні з тваринами (кримінальна агресія) з метою досягнення хуліганських або корисливих цілей.

Доведена необхідність встановлення такої ознаки діяння як «жорстокість», як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони та взаємозв'язку «тварини – особи-злочинця» (прямий – власник тварини; непрямий – тварина знаходиться у власності осіб, які є близькими чи знайомими правопорушника; випадковий – безпритульні тварини), які впливають на вибір спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання, у тому числі й обрання методів перевиховання відносно дітей.

Обґрунтовано багатofункціональний підхід до практичної реалізації у вітчизняне правове поле та правозастосовну практику міжнародно-правових стандартів запобігання жорстокому поводженню з тваринами.

Встановлено, що родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 299 Кримінального кодексу України, є суспільні відносини, що виникають у сфері охорони моральності. Видовим об'єктом цього кримінального правопорушення виступає моральність як специфічна система суспільних відносин, які сформувалися в процесі соціального розвитку та відображають культурні, національні та релігійні особливості людського буття. Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України, є суспільні відносини, пов'язані з моральністю у сфері гуманного ставлення до тварин. Жорстоке ставлення до тварин є проявом аморальної поведінки людини, що не лише свідчить про явне нехтування природними правами тварин і загальноприйнятими суспільними цінностями, але й може призвести до «викривлення» психіки оточуючих, особливо дітей. Це може вплинути на їхнє сприйняття подальшого співіснування людей з іншими представниками живої природи. До основних елементів злочинної жорстокості належать: об'єкт (направленість посягання на суспільні цінності); дія або бездіяльність, спосіб

вчинення та негативні наслідки, при цьому завдання страждань є мотивом або метою такої поведінки, а особа злочинця демонструє девальвацію моральності.

Звертається увага, що на даний час значна кількість кримінальних правопорушень пов'язаних із жорстоким поводженням з тваринами, вчиняється дітьми. У зв'язку з цим в Україні поширюються масові рухи підлітків («догхантери – мисливці на собак»), де вчинення протиправного діяння записується як дорослими, так і дітьми, й поширюється в мережі Інтернет. Надалі таке жорстоке ставлення до тварин серед дітей тягне за собою вчинення більш тяжких злочинів.

Наголошено, що загальносоціальний напрям запобігання жорсткому поводженню з тваринами відіграє ключову роль у системі запобігання кримінальним правопорушенням проти моральності, а його характерними рисами є масштабність, різнобічність та всеохоплюючий підхід, які формують основу для реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання. Завдяки своєму широкому діапазону, довготривалості та комплексності, загальносоціальне запобігання здійснює превентивний вплив на всі соціальні передумови, що сприяють жорсткому поводженню з тваринами. Дисертанткою визначений комплекс таких заходів запобігання жорсткому поводженню (правові, соціально-економічні, організаційно-інституційні, морально-виховні) з тваринами спрямованих на забезпечення моральності суспільства, усунення детермінації жорсткого поводження з тваринами й створення передумов для здійснення спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання.

Обґрунтовані напрями спеціально-кримінологічного запобігання жорсткому поводженню з тваринами, в рамках яких розробляються та реалізуються запобіжні заходи: (а) кримінологічна профілактика, (б) відвернення, (в) припинення. У рамках таких заходів науково доведено впровадження реєстрації домашніх та безпритульних тварин з метою швидкої ідентифікації тварини та її власника у створеному Єдиному державному реєстрі тварин з присвоєнням індивідуального ідентифікаційного номеру, який діятиме на всій території України; процедури мікрочипування домашніх тварин (містить

дані про власника та його місце проживання), яка сприятиме ідентифікації тварини.

Розроблені індивідуально-профілактичні заходи запобігання жорстокому поводженню з тваринами, які спрямовуються на дітей та поведінку осіб схильних до вчинення протиправних дій з тваринами за допомогою діагностичних, реабілітаційних, прогностичних психолого-корекційних методик, застосування яких запропоновано здійснювати за допомоги введення до штатної структури підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України посади практичного поліцейського-психолога з покладенням функції здійснення індивідуально-профілактичних заходів, включаючи застосування психолого-корекційних програм.

Запропоновані корекційні заходи впливу на особу за напрямками діагностики (встановити осіб, поведінка, погляди, мотиви вчинків яких свідчать про можливість вчинення жорстокого поводження з тваринами, вивчити особу/групу осіб), реабілітації (провести психокорекційну роботу з особами, визначити та ліквідувати джерела негативного впливу на них, а також дослідити можливості створення сприятливої обстановки з метою не допущення реалізації злочинних намірів), прогностики (здійснити контроль за поведінкою, а також аналіз отриманих результатів за попередніми напрямками з подальшим внесенням коректив) з метою запобігання девіантній поведінці в контексті виявлення та усунення недоліків сімейного та шкільного виховання, а також негативного впливу неформальних груп на особу та виникнення психологічних проблем.

Сформульовано концептуальне бачення проведення заходів запобігання жорстокому поводженню з тваринами в умовах впливу фонових явищ (наркотизації, алкоголізації, безпритульності, сексуалізації та ін.) та воєнних дій (незаконного обігу вогнепальної зброї) шляхом формування єдиної систематизованої інформаційної бази даних про неформальні групи й активізації роботи щодо виявлення, упередження, припинення жорстокого поводження з тваринами, застосування заходів впливу до таких осіб.

Обґрунтована необхідність створення спеціального державного органу, який відповідатиме за охорону, раціональне використання та відновлення

тваринного світу, у тому числі й запобігання жорстокому поводженню з тваринами (Державне агентство з регулювання тваринного світу України).

Ключові слова: моральність, кримінальне правопорушення, злочин, жорстоке поводження, тварина, тваринний світ, кримінальна відповідальність, запобігання, злочинність, тенденції злочинності, детермінанти, особа злочинця.

ABSTRACT

Pirho O. F. Criminal law and criminological principles of preventing animal cruelty in Ukraine. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – “Law”.
– Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, 2025.

The dissertation, based on a comprehensive analysis of the scientific provisions of domestic scientists in the field of law, acts of national legislation, international legal documents, taking into account the specifics of the conditions of military operations and the legal regime of martial law, solves an important scientific problem, which consists in the formation of criminal law and criminological principles for preventing animal cruelty.

It is proposed that legal support for the prevention of animal cruelty should be understood as a set of targeted continuous measures of authorized entities in accordance with national legislation and international legal acts aimed, within their competence, at identifying, stopping and preventing animal abuse, including stray animals, causing them physical pain, suffering, injury or death, setting animals on fire against each other and other animals, abandoning animals to their fate, as well as other violations of the rules for keeping, handling and transporting animals.

The author presents an understanding of the criminal law protection of morality in the field of wildlife protection as a set of criminal law norms aimed at protecting vertebrates from harsh treatment, maintaining a humane attitude towards animals, especially in conditions of armed aggression; the concept of "animal cruelty", which is proposed to be understood as unlawful, intentional, ruthless actions or inaction, which are a manifestation of the immorality of the criminal, and are directed against biological objects by causing physical suffering; vision of specifying the criminal liability of minors for animal cruelty, taking into account complicity between themselves or with adults (Article 22 of the Criminal Code of Ukraine); aggression towards animals as a physical behavior of a person aimed at the violent destruction of moral values and ideals and manifested in the cruel treatment of animals (criminal aggression) in order to achieve hooligan or selfish goals.

The necessity of establishing such a feature of the act as “cruelty” as a mandatory feature of the objective side and the relationship between “animal and criminal person” has been proven (direct connection - the owner of the animal; indirect connection - the animal is owned by persons who are relatives or acquaintances of the offender; accidental - homeless animals), which influence the choice of special criminological and individual preventive measures of prevention, including the choice of re-education methods for children.

A multifunctional approach to the practical implementation of international legal standards for the prevention of animal cruelty in the domestic legal field and law enforcement practice is substantiated.

It has been established that the generic object of the crime provided for in Article 299 of the Criminal Code of Ukraine is social relations arising in the sphere of the protection of morality. The specific object of this criminal offense is morality as a specific system of social relations that have been formed in the process of social development and reflect the cultural, national and religious characteristics of human existence. The main direct object of the criminal offense provided for in Article 299 of the Criminal Code of Ukraine is social relations related to morality in the field of humane treatment of animals. Cruelty to animals is a manifestation of immoral human behavior, which not only indicates a clear disregard for the natural rights of animals and generally accepted social values, but can also lead to "distortion" of the psyche of others, especially children. This may affect their perception of the further coexistence of people with other representatives of living nature. The main elements of criminal cruelty include: the object (the direction of encroachment on social values); action or inaction, the method of commission and negative consequences, while the task of suffering is the motive or goal of such behavior, and the person of the criminal demonstrates a devaluation of morality.

It is noted that currently a significant number of criminal offenses related to animal cruelty are committed by children. In this regard, mass movements of teenagers (“doghunters”) are spreading in Ukraine, where the commission of an illegal act is recorded by both adults and children and distributed on the Internet.

In the future, such cruel treatment of animals among children leads to the commission of more serious crimes.

It is emphasized that the general social direction of preventing animal cruelty plays a key role in the system of preventing criminal offenses against morality, and its characteristic features are scale, versatility, and a comprehensive approach, which form the basis for the implementation of special criminological prevention measures. Due to its broad scope, long-term nature and comprehensiveness, social prevention has a preventive impact on all social conditions that contribute to animal cruelty. The doctoral candidate has identified a set of measures to prevent animal cruelty (legal, socio-economic, organizational-institutional, moral-educational) aimed at ensuring the morality of society, eliminating the determination of animal cruelty, and creating the prerequisites for implementing special criminological and individual preventive measures.

The following areas of special criminological prevention of animal cruelty are substantiated, within the framework of which preventive measures are developed and implemented: (a) criminological prevention, (b) averting, (c) stopping.

As part of such measures, the implementation of registration of domestic and stray animals for the purpose of rapid identification of the animal and its owner in the created Unified State Register of Animals with the assignment of an individual identification number, which will be valid throughout the territory of Ukraine, has been scientifically proven; procedures for microchipping pets (containing data about the owner and his place of residence), which will facilitate the identification of the animal.

Individual preventive measures have been developed to prevent animal cruelty, which are aimed at children and the behavior of individuals prone to committing illegal acts with animals using diagnostic, rehabilitation, and prognostic psychological and correctional techniques. It is proposed to implement the measures by introducing the position of a practical police psychologist into the staff structure of the preventive activity units of the National Police of Ukraine, with the function of implementing individual preventive measures, including the application of psychological correctional programs.

Proposed corrective measures to influence the person in the areas of diagnosis (identify persons whose behavior, views, and motives for their actions indicate the possibility of committing animal cruelty, study the person/group of persons), rehabilitation (conduct psychocorrectional work with individuals, identify and eliminate sources of negative influence on them, and explore possibilities of creating a favorable environment in order to prevent the implementation of criminal intentions), prognostics (to monitor behavior, as well as analyze the results obtained in previous directions with subsequent adjustments) in order to prevent deviant behavior in the context of identifying and eliminating shortcomings in family and school upbringing, as well as the negative impact of informal groups on the individual and the emergence of psychological problems.

A conceptual vision of measures to prevent animal cruelty in the context of background phenomena (drugging, alcoholism, homelessness, sexualization, etc.) and military actions (illegal trafficking of firearms) has been formulated by forming a single systematized information database on informal groups and intensifying work to identify, prevent, and stop animal cruelty, and to apply measures of influence to such individuals.

The need to create a special state body that will be responsible for the protection, rational use and restoration of wildlife, including the prevention of animal cruelty (State Agency for the Regulation of Wildlife of Ukraine) is justified.

Keywords: morality, criminal offense, crime, cruelty, animal, animal world, criminal liability, prevention, crime, crime trends, determinants, personality of the criminal.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Пірго О. Ф. Кримінально-правова характеристика жорстокого поводження з тваринами в Україні. *Українська поліцейстика*. 2024. № 2(10). С. 41–45. URL: DOI : <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-7>

2. Пірго О. Ф. Жорстоке поводження з тваринами як об'єкт кримінологічного дослідження. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2024. Вип. 3 (7). С. 161–168. DOI : <https://doi.org/10.32782/cuj-2024-3-18>

3. Пірго О. Ф. Кримінологічна система заходів запобігання жорстокому ставленню до тварин в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 3 (88). С. 50–54. URL: <https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/274>. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-88-50-54>

4. Пірго О. Ф. Міжнародна та вітчизняна практики захисту тварин від жорсткого поводження в умовах збройного конфлікту. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. №. 3. С. 125–133. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-9156.107.3.125-133>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Пірго О.Ф. Законодавчі «коливання» у встановленні кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф. (Кременчук, 22–23 груд. 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 408-412.

6. Пірго О.Ф. Підготовка поліцейських та проблеми захисту тварин від жорстокого поводження: питання удосконалення освітньої складової. *Актуальні питання підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони в умовах війни* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 19 квіт. 2024 р.). Кропивницький : ДонДУВС, 20 24. С. 897–900.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	14
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ	
ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ТВАРИНАМИ.....	
24	
1.1. Соціальна обумовленість криміналізації та стан наукової розробки проблеми жорстокого поводження з тваринами в Україні	24
1.2. Правові засади запобігання жорстокому поводженню з тваринами в Україні	43
1.3. Міжнародно-правові стандарти запобігання жорстокому поводженню з тваринами	71
Висновки до розділу 1	97
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ РЕАГУВАННЯ НА	
ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ В УКРАЇНІ	
100	
2.1. Об’єктивні ознаки жорстокого поводження з тваринами.....	100
2.1.1. Об’єкт жорстокого поводження з тваринами.....	100
2.1.2. Об’єктивна сторона жорстокого поводження з тваринами	112
2.2. Суб’єктивні ознаки жорстокого поводження з тваринами.....	130
2.2.1. Суб’єкт жорстокого поводження з тваринами.....	130
2.2.2. Суб’єктивна сторона жорстокого поводження з тваринами	144
Висновки до розділу 2	150
РОЗДІЛ 3. КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ	
ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ТВАРИНАМИ В УКРАЇНІ.....	
153	
3.1. Загальносоціальні заходи запобігання жорстокому поводженню з тваринами.....	153

3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання жорстокому поведженню з тваринами	174
3.3. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання жорстокому поведженню з тваринами	188
Висновки до розділу 3	198
ВИСНОВКИ.....	201
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	207
ДОДАТКИ.....	225

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК – Кримінальний кодекс

КУпАП– Кодекс України про адміністративні правопорушення

ст. – стаття

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Україна є демократичною державою, основним завданням якого є створення гуманного, але ефективного підходу до вирішення максимальної кількості завдань, які стоять перед країною. Основою будь-якої гуманної держави є громадяни, які мають чітку позицію, спрямовану на сприяння розвитку своєї країни в межах обраних нею пріоритетів. Одним із способів забезпечення подальшої гуманізації України є посилення захисту тварин від кримінально протиправного посягання. У ст. 4 Закону України від 21 лютого 2006 р. № 3447-IV «Про захист тварин від жорстокого поводження» також вказано, що жорстоке поводження з тваринами є несумісним з вимогами моральності та гуманності, спричиняє моральну шкоду людині.

На сьогоднішній день чинний КК України передбачає кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, особливості якого викладені в ст. 299. Відповідно до звітності Офісу Генерального прокурора України щорічний приріст облікованих кримінальних правопорушень за ст. 299 КК України з 70 у 2015 р. (у 2016 р. було вчинено 113, 2017 р. – 105; 2018 р. – 184; 2019 р. – 199; 2020 р. – 222; 2021 р. – 203, 2022 р. – 150; 2023 р. – 175) до 202 у 2024 р., з яких у 44 провадженнях повідомлено про підозру, 40 направлено до суду з них 36 з обвинувальним актом, а 133 взагалі закрито [62; 121]. Сьогодні значна кількість кримінальних правопорушень пов'язаних із жорстоким поводженням тваринами вчиняється дітьми, зокрема починаючи з 2022 р. особи віком 14-18 років демонструють прогресивну кримінальну активність (+2,7 % з початку 2022 р. й на кінець 2024 р. становили поряд із дорослими 19 %). У зв'язку із цим, в Україні поширюються масові рухи підлітків («догхантери – мисливці на собак»), де вчинення протиправного діяння записується як дорослими, так і дітьми, й поширюється в мережі Інтернет (змішані групові форми складають близько 17 %).

Така ситуація свідчить про невідповідність наявного правового інструментарію потребам сучасного українського суспільства, навіть, не

дивлячись на внесення відповідних змін, спрямованих на посилення кримінальної відповідальності у 2017, 2018 та 2021 рр. Відтак, у суспільстві є потреба в нормативно-правовій регламентації відносин, спрямованих на захист тварин, що буде сприяти захисту громадської моральності. Також, відсутність ефекту кримінально-правових заходів реагування є наслідком латентності адміністративних проступків за ст. 89 КУпАП, кримінальних правопорушень передбачених ст. 299 КК України, а також застарілості, не відповідності реаліям сьогодення та менталітету українського суспільства заходів запобігання.

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали положення, що набули доктринального осмислення в працях вітчизняних вчених-правників, які доволі активно розглядали проблематику запобігання окремим видам кримінальних правопорушень, зокрема: А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, В. М. Бесчастний, В. І. Борисов, В. В. Василевич, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, С. Ф. Денисов, В. М. Дрьомін, О. О. Дудоров, О. О. Житний, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, М. Г. Колодяжний, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, С. А. Мозоль, Є. С. Назимко, А. А. Небитов, Ю. В. Орлов, Т. І. Пономарьова, А. В. Савченко, Д. М. Тичина, В. І. Шакун, Н. М. Ярмиш та ін.

Фундаментальні та прикладні проблеми запобігання жорстокому поводженню з тваринами стали предметом цільових наукових досліджень учених у галузях адміністративного права (В. О. Морозова, М. В. Волченко); кримінального права (А. О. Данилевський, С. А. Голуб, Д. О. Калмиков, В. В. Кузнецов, Л. С. Кучанська, А. В. Ландіна, Ю. В. Орлов, С. П. Репецький, А. М. Яценко); кримінології (С. Г. Кулик, О. О. Шумило) та кримінального процесу й криміналістики (Т. А. Орлова, Т. І. Синовєрська, І. А. Строк, М. С. Цуцкірідзе).

Наукові напрацювання вказаних та інших учених мають важливе теоретичне й практичне значення, носять фундаментальний характер і становлять підґрунтя для подальшого наукового пошуку. Однак, в умовах

докорінних змін кримінального законодавства щодо жорстокого поводження з тваринами, з урахуванням правового режиму воєнного стану, збройної агресії, нагальним видається тлумачення поняття «жорстоке поводження з тваринами», визначення форм його проявів; характеристика ознак складу кримінального правопорушення, описаного у ст. 299 КК України, й дослідження змісту адміністративного проступку, передбаченого ст. 89 КУпАП, розмежування складів зазначених правопорушень зважаючи на суперечливу слідчу та судову практики, а також розроблення заходів запобігання жорстокому поводженню з тваринами на різних кримінологічних рівнях.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), а також Кіотської декларації щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права (Чотирнадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Кіото, Японія, 2021 р.). Робота відповідає науково-дослідній роботі Донецького державного університету внутрішніх справ на 2020–2024 роки «Теоретичні та практичні проблеми державотворення, реформування права та правоохоронної системи в контексті євро інтеграційного вибору України» (№ 0120U105582).

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ 30 листопада 2022 року (протокол № 4), уточнена – 28 серпня 2024 року (протокол № 26).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної задачі запобігання жорстокому поводженню з тваринами з розробленням пропозицій і рекомендацій,

спрямованих на удосконалення практики діяльності органів Національної поліції й громадськості.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- з'ясувати соціальну обумовленість криміналізації та стан наукової розробки проблеми жорстокого поводження з тваринами в Україні;
- розкрити правові засади запобігання жорстокому поводженню з тваринами в Україні;
- узагальнити міжнародно-правові стандарти запобігання жорстокому поводженню з тваринами;
- надати характеристику об'єктивним кримінально-правовим ознакам жорстокого поводження з тваринами;
- визначити суб'єктивні ознаки жорстокого поводження з тваринами;
- сформулювати концептуальне бачення загальносоціальних заходів запобігання жорстокому поводженню з тваринами;
- розробити спеціально-кримінологічні заходи запобігання в аспекті предмету дослідження;
- запропонувати індивідуально-профілактичні заходи запобігання жорстокому поводженню з тваринами.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері протидії кримінальним правопорушенням проти громадського порядку та моральності.

Предмет дослідження – кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання жорстокому поводженню з тваринами в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, які допомогли врахувати специфіку об'єкта і предмета дослідження, зокрема: *діалектичний та формально-логічний методи* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) дозволили з'ясувати соціальну обумовленість криміналізації та стан наукової розробки проблеми жорстокого поводження з тваринами в Україні (підрозділ 1.1); виокремити проблемні питання кримінально-правових заходів реагування на жорстоке поводження з тваринами

(розділ 2) й розробити кримінологічні напрями запобігання, з урахуванням умов воєнного стану й бойових дій на території України (розділ 3). У дослідженні використано й *спеціально-правові* методи, зокрема: *логіко-нормативний* – для аналізу законодавства та формулювання пропозицій з вдосконалення заходів запобігання (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1); *порівняльно-правовий* – під час аналізу наукових категорій та підходів (розділи 1–3), вітчизняного законодавства (підрозділ 1.2) й міжнародно-правових стандартів запобігання жорстокому поводженню з тваринами (підрозділ 1.3); *моделювання* – при розробленні напрямів загальносоціального запобігання у контексті стратегічного забезпечення державної політики у сфері громадської моральності суспільства (підрозділ 3.1), а також спеціально-кримінологічних, індивідуально-профілактичних заходів запобігання та наданні пропозицій щодо удосконалення такої кримінологічної діяльності й практики її застосування (підрозділи 3.2–3.3); *статистичний* – використано для збирання, обробки та аналізу інформації, а також офіційної статистичної звітності (підрозділи 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Державної судової адміністрації України за 2015–2024 рр.; результати опрацювання 175 вироків за ст. 299 КК України; опитування 189 працівників Національної поліції України (55 слідчих, 74 дільничних офіцерів поліції, 60 ювенальної превенції) та 140 громадян-волонтерів з різних питань захисту тварин в Україні. Використано власний досвід роботи авторки в підрозділах Національної поліції України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших монографічних досліджень в якому реалізовано науковий підхід до формування кримінально-правових та кримінологічних засад запобігання жорстокому поводженню з тваринами в Україні з визначенням шляхів розв’язання низки праксеологічних задач. Найсуттєвішими з них вважаються наступні положення:

вперше:

– запропоновано під правовим забезпеченням запобігання жорстокому поводженню з тваринами розуміти сукупність цільових безперервних заходів уповноважених суб'єктів відповідно до національного законодавства та міжнародно-правових актів, спрямованих в межах їх компетенції на виявлення, припинення та недопущення знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, завданню їм фізичного болю, страждань, каліцтв чи загибелі, нацьковування тварин одна на одну та на інших тварин, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання, поводження та транспортування тварин;

– визначений комплекс загальносоціальних заходів запобігання жорстокому поводженню (правові, соціально-економічні, організаційно-інституційні, морально-виховні) з тваринами, спрямованих на забезпечення моральності суспільства, усунення детермінації жорстокого поводження з тваринами й створення передумов для здійснення спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання;

– розроблені індивідуально-профілактичні заходи запобігання жорстокому поводженню з тваринами, які спрямовуються на дітей та поведінку осіб, схильних до вчинення протиправних дій з тваринами, за допомогою діагностичних, реабілітаційних, прогностичних психолого-корекційних методик, застосування яких запропоновано здійснювати за допомогою введення до штатної структури підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України посади практичного поліцейського-психолога з покладенням функції здійснення індивідуально-профілактичних заходів, включаючи застосування психолого-корекційних програм;

– обґрунтована необхідність створення спеціального державного органу, який відповідатиме за охорону, раціональне використання та відновлення тваринного світу, у тому числі й запобігання жорстокому поводженню з тваринами (Державне агентство з регулювання тваринного світу України);

удосконалено:

– розуміння кримінально-правового захисту моральності у сфері охорони

тваринного світу як сукупності кримінально-правових норм, направлених на захист хребетних тварин від жорсткого поводження, підтримання гуманного ставлення до тварин.

– поняття «жорстоке поводження з тваринами», під яким запропоновано розуміти протиправні, умисні, безжальні дії або бездіяльність, що є проявом аморальності злочинця й спрямовані проти хребетних тварин шляхом заподіяння фізичних страждань;

– теоретико-правове бачення конкретизації кримінальної відповідальності неповнолітніх за жорстоке поводження з тваринами з урахуванням співучасті між собою чи з повнолітніми особами (ст. 22 КК України);

– осмислення кримінальної агресії відносно тварин як фізичної поведінки людини, спрямованої на насильницьке руйнування моральних цінностей та ідеалів, що проявляється у жорсткому поводженні з тваринами (кримінальна агресія) з метою досягнення хуліганських або корисливих цілей;

дістали подальшого розвитку:

– наукові підходи до необхідності встановлення способу вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України, та взаємозв'язку «тварини – особи-злочинця» (прямий – власник тварини; непрямий – тварина знаходиться у власності осіб, які є близькими чи знайомими правопорушника; випадковий – безпритульні тварини), які впливають на вибір спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання, у тому числі й обрання методів перевиховання відносно дітей;

– напрями спеціально-кримінологічного запобігання жорсткому поводженню з тваринами, в рамках яких розробляються та реалізуються запобіжні заходи: (а) кримінологічна профілактика, (б) відвернення, (в) припинення.

– підходи до впровадження реєстрації домашніх та безпритульних тварин з метою швидкої ідентифікації тварини та її власника у створеному Єдиному державному реєстрі тварин з присвоєнням індивідуального ідентифікаційного номеру, який діятиме на всій території України; процедури мікрочипування

домашніх тварин (містить дані про власника та його місце проживання), яка сприятиме ідентифікації тварини;

– корекційні заходи впливу на особу за напрямками діагностики, реабілітації, прогностики з метою запобігання девіантній поведінці шляхом виявлення та усунення недоліків сімейного та шкільного виховання, а також негативного впливу неформальних груп на особу та виникнення психологічних проблем;

– проведення заходів запобігання жорстокому поводженню з тваринами в умовах впливу фонових явищ (наркотизації, алкоголізації, безпритульності, сексуалізації та ін.) та воєнних дій (незаконного обігу вогнепальної зброї та ін.) шляхом формування єдиної систематизованої інформаційної бази даних про неформальні групи й активізації роботи щодо виявлення, упередження, припинення жорстокого поводження з тваринами, застосування заходів впливу до таких осіб.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції можуть бути впроваджені у:

- *законотворчу діяльність* – під час удосконалення національного кримінального законодавства України щодо кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності;

- *науково-дослідну сферу* – для подальшого вивчення теоретичних та практичних проблем запобігання кримінальним правопорушенням проти громадського порядку та моральності взагалі та жорстокому поводженню з тваринами зокрема;

– *освітній процес* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів та викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право України», «Кримінологія», «Профілактика кримінальних правопорушень» «Поліцейська діяльність».

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на міжнародних науково-

практичних заходах, зокрема: «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р.); «Актуальні питання підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони в умовах війни» (м. Кропивницький, 19 квітня 2024 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в шести наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, дві тези наукових доповідей на міжнародних науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (191 найменування на 18 сторінках) та додатку на 2 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 226 сторінки, із них основний текст дисертації – 192 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ТВАРИНАМИ

1.1. Соціальна обумовленість криміналізації та стан наукової розробки проблеми жорстокого поводження з тваринами в Україні

У процесі подальшого розвитку державності в Україні та адаптації до європейських цивілізаційних стандартів у всіх соціальних сферах спостерігається зниження морально-духовної культури населення та десоціалізація особистості. Це створює умови для виникнення і поширення численних негативних явищ, зокрема злочинів проти громадського порядку та моральності. Протидія таким злочинам є важливим завданням для становлення України як демократичної та правової держави. Особливої уваги потребує кримінально-правовий захист моральності у сфері охорони тваринного світу, що вимагає вирішення як на рівні міжнародного, так і національного права [20].

Саме тому законодавець у ст. 6 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [126] визначає виховання гуманного ставлення до тварин важливою складовою етичного, культурного та екологічного виховання українських громадян, яке передбачає формування у них високого рівня еколого-етичної свідомості і культури зокрема за допомогою викладання курсів з екологічної етики та гуманного ставлення до тварин у дошкільних навчальних закладах, у системі загальної середньої, професійно-технічної і вищої освіти.

Тварини, згідно із законодавством України, мають право на гуманне ставлення до них і захист від жорстокого поводження. З підвищенням статусу тварин питання їх захисту та запобігання жорстокому поводженню набуває все більшої актуальності. Сучасне суспільство сприймає тварин не лише як власність, а й як членів сім'ї, розумних істот, які мають глибоку емоційну прив'язаність до людей і залежать від них. У зв'язку з цим законодавство

постійно змінюється та вдосконалюється з метою забезпечення захисту тварин і запобігання жорстокому поводженню з ними [186].

Жорстоке поводження з тваринами є проявом аморальної поведінки, що свідчить про нехтування природними правами тварин та загально визнаними суспільними цінностями. Це може призводити до деформації психіки оточуючих, особливо дітей, змушуючи їх переосмислити власне бачення співіснування з іншими представниками живої природи. Так, ще на початку становлення та розвитку вітчизняного державотворення, Л. І. Казміренко та В. С. Ковальський наголошували, що безглузде знищення тварин та їх катування не лише ображають моральні почуття громадян, а й, відбуваючись на очах дітей, розвивають у них жорстокість, душевну черствість та байдужість до страждань живих істот, сприяючи формуванню садистських нахилів, що завдає значної шкоди їх вихованню [43, с. 32].

За порушення вимог законодавства у сфері захисту тварин від жорстокого поводження із ними винні особи несуть адміністративну відповідальність, описану ст. 89 КУпАП, кримінальну відповідальність, передбачену приписами ст. 299 КК України та цивільно-правову відповідальність, яка регламентується положеннями ЦК України та інших актів цивільного законодавства України.

Основи законодавства Союзу РСР про адміністративні правопорушення від 23 жовтня 1980 р. не містили положень щодо відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. Однак проект Кодексу про адміністративні правопорушення у першій редакції включав відповідальність за «порушення права державної власності на тваринний світ» (ст. 48.1) та окрему главу 7, присвячену адміністративним правопорушенням у галузі охорони навколишнього середовища, пам'яток історії та культури. Тут передбачалася відповідальність за «порушення правил охорони життєдіяльності тварин, правил створення зоологічних колекцій та торгівлі ними» (ст. 84.2), «порушення порядку використання об'єктів тваринного світу, а також незаконне ввезення тварин або рослин, занесених до Червоної книги» (ст. 84.3), «знищення рідкісних та таких, що знаходяться під загрозою вимирання, або інші дії, що можуть

призвести до їх загибелі, зменшення чисельності» (стаття 84.4), «порушення правил мисливства та рибальства, а також правил здійснення інших видів використання тваринного світу» (ст. 85). Окремою нормою в главі 9 «Адміністративні правопорушення у сільському господарстві. Порушення ветеринарно-санітарних правил у сільському господарстві» передбачалася відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (ст. 102.1) [7].

КУпАП, прийнятий у 1984 р. містив ст. 89 «Жорстоке поводження з тваринами» у такій редакції: «Жорстоке поводження з тваринами, їх мордування або вчинення інших дій, що призвели до їх мучення, каліцтва чи загибелі, тягнуть за собою накладення штрафу від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [49]. Далі, дана норма була змінена, зокрема в редакції Закону № 81/96-ВР від 6 березня 1996 р., із змінами, внесеними згідно із Законом № 55/97-ВР від 7 лютого 1997 р. викладена так: «Жорстоке поводження з тваринами, їх мордування або вчинення інших дій, що призвели до їх мучення, каліцтва чи загибелі, – тягнуть за собою накладення штрафу від трьох до семи неоподаткованих мінімумів доходів громадян».

Водночас, до цієї статті були внесені численні зміни, зокрема Законом України від 21 січня 2010 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу», які збільшили розмір адміністративного стягнення у вигляді штрафу до «від дев'яти до двадцяти одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян»; Законом України від 22 червня 2017 р. введена відповідальність за пропаганду жорстокого поводження з тваринами та насильницькі дії стосовно тварин, спрямовані на задоволення статевої пристрасті, з накладенням штрафу від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією тварини, якщо перебування тварини у власника становить загрозу для її життя або здоров'я; Законом України від 15 липня 2021 р., яким ч. 1 доповнено порушенням правил утримання, поводження та транспортування тварин, передбачені законодавством, крім передбачених ст. 85, 87-88-2, 154, а також скасовані

доповнення попереднім Законом; Законом України від 04 лютого 2021 р. доповнено ч. 3 – порушення Правил транспортування тварин [49].

На сьогодні, вона викладена таким чином: «Жорстоке поводження з тваринами – знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю, страждань, але не призвело до тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання та поводження з тваринами -

тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією тварини, якщо перебування тварини у власника становить загрозу для її життя або здоров'я.

Ті самі дії, вчинені стосовно двох і більше тварин, або групою осіб, або особою, яку протягом року піддано адміністративному стягненню за таке саме порушення, -

тягнуть за собою накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб, з конфіскацією тварини, якщо перебування тварини у власника становить загрозу для її життя або здоров'я.

Порушення Правил транспортування тварин -

тягне за собою накладення штрафу від двохсот до трьохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені частиною третьою цієї статті, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі самі порушення, -

тягнуть за собою накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [49].

Відзначимо, що адміністративна відповідальність, як один із видів ретроспективної відповідальності, реалізується через накладення адміністративних стягнень на осіб, які досягли 18-річного віку (а у випадках, передбачених ч. 2 ст. 13 КУпАП, також на осіб віком від 16 до 18 років) або через застосування до осіб віком від 16 до 18 років заходів впливу, перелік яких

визначено у ст. 24-1 КУпАП. Ці заходи впливу виступають як специфічна форма адміністративної відповідальності, логічний правовий наслідок адміністративного правопорушення та адекватна реакція держави (в особі уповноважених органів і осіб) на неправомірну поведінку членів українського суспільства. Спільними ознаками адміністративних стягнень і заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх, є: а) застосування виключно до осіб, які вчинили адміністративне правопорушення; б) наявність виховного, профілактичного (запобіжного) та/або репресивного (карального) характеру; в) мета виховання особи, яка вчинила правопорушення, у дусі дотримання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. Основною метою зазначених заходів адміністративно-правового впливу є виховання порушника, тобто формування у нього звички законослухняної поведінки. Як справедливо зазначається в адміністративно-правовій літературі, виховний вплив на порушника здійснюється як самим фактом накладення на нього адміністративного стягнення (або застосування заходів впливу, перелічених у ст. 24-1 КУпАП), так і спеціальними виховними заходами, що застосовуються під час виконання деяких стягнень. Мета запобігання вчиненню нових правопорушень досягається переважно завдяки стримуванню, яке утримує нестійких осіб від вчинення адміністративних проступків [53]

У світі жорстоке поводження з тваринами, на жаль, не є поодинокими випадками, а набуло характеру системи з ознаками зоосадизму. Наслідки ігнорування цієї проблеми з боку владних органів є катастрофічними як для постраждалих тварин, так і для країни в цілому. Поширюється моральний занепад суспільства, зростає рівень жорстокості. Діти дорослішають, спостерігаючи насильство, жорстокість, вбивства, тріумф зла та безсилля добра. У відповідності до звітності Офісу Генерального прокурора України щорічний приріст облікованих кримінальних правопорушень за ст. 299 КК України з 70 у 2015 р. до 202 у 2024 р., з яких у 44 провадженнях повідомлено про підозру, 40 направлено до суду з них 36 з обвинувальним актом, а 133 взагалі закрито [62;

121]. Відтак, у суспільстві є потреба у особливій нормативно-правовій регламентації відносин, спрямованих на захист тварин, що буде сприяти захисту громадської моральності.

Розвиток суспільства відзначається як період цілеспрямованого формування правової держави в умовах широкого інформаційного середовища. Наразі, у країні здійснюються соціально-економічні реформи, відбувається процес демократизації всіх аспектів суспільного життя, який є неможливим без зміцнення законності та правопорядку, а також забезпечення належного рівня моральності. У цьому контексті поводження з тваринами стає важливою складовою людської діяльності, що зачіпає інтереси і почуття багатьох людей, впливає на морально-етичне, соціальне та економічне життя суспільства. Жорстокість щодо тварин сприяє формуванню у правопорушників байдужості до страждань живих істот, провокує агресивність і насильство щодо оточуючих. Це впливає на свідомість як осіб, які безпосередньо здійснюють жорстокі дії, так і тих, хто є свідками подібних вчинків. За даними Інституту судової психіатрії МОЗ України не менше 85 % злочинців, які скоїли тяжкі злочини, раніше жорстоко поводитися з тваринами. Аналогічні цифри наводять у Скотланд-Ярді і в ФБР. Час переходу від жорстокості до тварин до насильства над людиною – всього 2-3 роки [26].

Кримінальне правопорушення, пов'язане з жорстоким поводженням з тваринами, являє собою значну суспільну небезпеку. Така поведінка часто є початковим етапом моральної деградації та злочинної діяльності особи, що може призвести до вчинення нею більш тяжких злочинів у майбутньому. Особливу тривогу викликає зростання кількості випадків жорстокого поводження з тваринами серед неповнолітніх, поширення в Інтернеті відеоматеріалів із зображенням таких дій, а також активізація діяльності груп, відомих як «догхантери» або «мисливці на собак» [149].

Загроза цього правопорушення полягає також у тому, що жорстокість, проявлена до тварин, стає звичною моделлю поведінки, поширюється на взаємини з людьми та негативно впливає на виховання молодого покоління

[103, с. 888]. Факти жорстокого поводження з тваринами мають негативний вплив на суспільну мораль, сприяючи поширенню жорстокості в суспільстві та у взаєминах між людьми. Побиття та інші форми жорстокості щодо тварин є неприпустимими, ганебними та аморальними. Культ сили, жорстокості та нелюдності значною мірою провокується жорстоким поводженням з тваринами, що може легко перерости в аналогічне ставлення до людей. Судова практика свідчить, що багато осіб, які вчиняють тяжкі насильницькі злочини проти людей, починали з жорстокого поводження з тваринами [20, с. 125].

Проблематика взаємовідносин між людиною і тваринами в сучасному світі вийшла за межі простих роздумів про етичні принципи людської діяльності. Наразі боротьба з жорстоким поводженням з тваринами перетворилася на вагомий аспект суспільного, політичного та економічного життя багатьох держав. Аналіз законодавчих актів різних країн свідчить про те, що протидія неналежному ставленню до тварин є надзвичайно актуальною проблемою сьогодення.

У 1988 р. Указом Президії Верховної Ради Української РСР до КК УРСР 1960 р. було внесено ст. 207-1 «Жорстоке поводження з тваринами». Ця стаття передбачала, що жорстоке поводження з тваринами, яке призвело до їх загибелі або каліцтва, а також катування тварин, вчинене особою, яка протягом року вже піддавалася адміністративному стягненню за такі дії, карається виправними роботами строком до шести місяців або штрафом у розмірі до ста рублів [74]. Варто відзначити, що вперше кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами в Україні, згідно з КК УРСР у редакції ст. 207-1, передбачала й адміністративну преюдицію.

Сучасний період (з 2001 р. й дотепер) кримінально-правової охорони суспільної моральності пов'язаний з прийняттям (5 квітня 2001 р.) і вступом у законну силу (1 вересня 2001 р.) нового КК 2001 року [72]. У нині чинному КК України кримінальні правопорушення проти суспільної моральності фактично вперше за всю історію розвитку вітчизняного кримінального законодавства набули свого чіткого виділення у системі його Особливої частини, однак не

окремо, а поряд із кримінальними правопорушеннями проти громадського порядку (ст. ст. 297–304, розділ XII «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності» Особливої частини КК) [58, с. 472–480]. У 2001 р. систему кримінальних правопорушень проти суспільної моральності у КК України склали такі злочини: наруга над могилою (ст. 297); нищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури (ст. 298); жорстоке поводження з тваринами (ст. 299); ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості (ст. 300); ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301); створення або утримання місць розпусти і звідництва (ст. 302); проституція або примушування чи втягнення до заняття проституцією (ст. 303); втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304) [143, с. 13].

Суспільна небезпека діянь, які кваліфікуються як кримінальні правопорушення проти моральності, полягає в завданні суттєвої шкоди або створенні загрози заподіяння шкоди моральним засадам суспільства, що є необхідними для його нормального розвитку та прогресу. Такі діяння спотворюють духовно-етичні цінності суспільства, сприяють розвитку низьких інстинктів і потягів, підривають усталені принципи моральності, а також чинять негативний вплив на моральний та психологічний розвиток дітей. Як зазначає Н. І. Зубченко, у більшості країн закони щодо захисту тварин діють багато років. На сьогоднішній день в Україні правова база для захисту тварин представлена ст. 299 КК України, яка не охоплює види, що використовуються для прагматичних потреб людини. Навіть у випадках жорстокого поводження з тваринами-компаньйонами, такими як коти та собаки, притягнути винних до відповідальності за цією статтею вкрай складно, оскільки вона часто ігнорується правоохоронними органами на місцях. Жорстоке поводження з тваринами в різних сферах за останні роки досягло значних масштабів: фотобізнес з тваринами, собачі бої, пересувні зооцирки, браконьєрство, умертвіння бездомних тварин препаратами, бізнес з прокату коней, пропаганда жорстокості в медіа, сайти зі сценами знущань над тваринами, публічне вбивство тварин під

час релігійних свят та ін. [36, с. 208].

Варто наголосити, що процес становлення країни європейського зразка, що відбувається в теперішній час в Україні, пов'язаний із певними труднощами в усіх сферах суспільного життя (економічній, політичній, соціальній, культурній). Одне з чільних місць в процесі реформування суспільства займає створення нового законодавства в усіх галузях права, в тому числі і кримінального. Криміналізація жорстокого поводження з тваринами свідчить про те, що захист моральності в суспільстві є вкрай необхідним, позаяк таке кримінальне правопорушення посягає на моральні засади суспільного буття у сфері поводження з тваринами.

Прийнятий КК України, який передбачив у ст. 299 відповідальність за жорстоке поводження з тваринами першопочатково закріпив дану норму в такій редакції:

«1. Знущання над тваринами, що відносяться до хребетних, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування зазначених тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, – караються штрафом до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

2. Ті самі дії, вчинені у присутності малолітнього, – караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років» [20; 71].

Варто наголосити, що у КК України 2001 р. норма, що встановлює відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України), зазнала певних змін, зокрема, була скасована адміністративна преюдиція як умова відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. Разом з тим, як зазначалося, чинний КУпАП встановлює в ст. 89 відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, тобто жорстоке поводження з тваринами, їх мордування або вчинення інших дій, що призвели до їх мучення, каліцтва чи загибелі [49]. Як підкреслює В. О. Морозова, спостерігається колізія: «законодавство про адміністративні правопорушення фактично передбачає відповідальність за більш

тяжкі наслідки, такі як каліцтво чи загибель тварини, у порівнянні з нормами кримінального права, які в цілому не визначають наслідків суспільно небезпечної дії, що надає їм формальний характер» [95, с. 98].

Суспільна небезпека жорстокого поводження з тваринами, передбачена ст. 299 КК України, полягає не лише в тому, що така жорстокість завдає шкоди самим тваринам, але й у тому, що вона може стати джерелом інших кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я людини. Досвід слідчої та судової практики свідчить, що значна кількість осіб, які вчинили тяжкі злочини проти життя та здоров'я людини, починали свою злочинну діяльність зі знущання над тваринами. Факти цинічного знущання та фізичного насильства не лише негативно впливають на психіку людей, особливо дітей і підлітків, формуючи певні аспекти їх моральної поведінки, але й розглядаються як дії, що завдають шкоди морально-правовим засадам суспільства. Держава має обов'язок захищати представників тваринного світу та забезпечувати гуманне, цивілізоване ставлення до них. Цій меті значною мірою відповідає ст. 299 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами [186].

Ми притримуємося думки В.О. Навроцького, що суспільна небезпечність такого злочинного діяння полягає в наступному: жорстокість, виявлена щодо тварин, може стати нормою поведінки, поширюється на відносини між людьми [104, с. 700]. Така поведінка суперечить встановленим в суспільстві засадам гуманного ставлення до тварин. Жорстоке поводження з тваринами порушує норми, які містить Закон України «Про тваринний світ» [136].

В Україні положення щодо запобігання жорстокому поводженню з тваринами після прийняття нині чинного КК України, фрагментарно висвітлені в дослідженнях В. О. Морозової (2002 р.), яка приділила дослідженню адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами [95]; С. А. Голуб (2005 р.) [22], А. В. Ландіної (2005 р.) [88], Л. С. Кучанської (2007 р.) [87] та С. П. Репецького (2010 р.) [145], які здійснили хоч і дещо стислий, але надзвичайно якісний аналіз кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. Досить вагомий науковий інтерес становлять наукові

праці В. В. Кузнецова, який продовжує досліджувати кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності [79; 80].

В Україні перше наукове дослідження, присвячене вивченню проблем жорстокого поводження з тваринами, було здійснене в сфері кримінального права. Зокрема, у дисертаційній роботі І. А. Головка «Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами» розглянуто історичні та порівняльно-правові аспекти кримінальної відповідальності за такі дії, надано детальну кримінально-правову характеристику злочину, передбаченого ст. 299 КК України. Вперше авторка, виділила основні етапи становлення відповідальності за жорстоке поводження з тваринами: «1) давньоруський (XI – XII ст.), специфікою якого було ставлення до тварини як предмета посягання в матеріальному аспекті; 2) період розпаду (дроблення) Київської Русі (XII – XV ст.), для якого характерна зміна ставлення до тваринного світу – тварин припинили вважати лише матеріальним благом. Передусім цьому сприяли релігійні переконання – християнські погляди та підвищення рівня духовної культури населення внаслідок цього; 3) польсько-литовський (середина XV – початок XVIII ст.), під час якого відбулося формування цієї категорії злочинів. Прослідковано перехід від матеріалістичних до моральних поглядів на тваринний світ як предмет посягань; 4) монархічний (XVIII – початок XX ст.), для якого характерне безпосереднє становлення та закріплення визначення злочинних виявів, що порушують правила гуманного ставлення до тварин. Підтвердженням цього є положення Військового артикулу Петра I; 5) післяреволюційний (1917–1991 рр.). Кримінально-правових норм, які б передбачали відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, не було встановлено; 6) період розбудови незалежної Української держави і права (1991–2001 рр.). Спроба комплексного закріплення вказаної категорії злочинів. Враховуючи прогресивний розвиток учення про склад злочину, конкретизувались об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочину «Жорстоке поводження з тваринами»; 7) сучасний (від 2001 р.)» [20, с. 33].

Також вченою розглянуто особливості кваліфікації та призначення

покарання за таке кримінальне правопорушення, визначено основні проблеми правозастосовної практики у розмежуванні жорстокого поводження з тваринами від інших кримінальних правопорушень, таких як незаконне полювання, умисне знищення або пошкодження майна, хуліганство. Дослідниця також аргументувала недоцільність класифікації жорстокого поводження з тваринами як злочину невеликої тяжкості, враховуючи високий рівень суспільної небезпеки цього діяння та відповідний досвід країн Європейського Союзу [21, с. 14]. Аналіз положень дисертації І. А. Головка дозволяє нам з упевненістю стверджувати, що її виконано на високому науково-теоретичному рівні, а переважна більшість висловлених у ній пропозицій є такими, що заслуговують на всіляку підтримку та втілення в життя.

У процесі дослідження не можна ігнорувати і наукові напрацювання В. В. Кузнецова, який наголосив, що дослідження кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності як соціально та історично детермінованого явища є складним процесом щодо вивчення історичних витоків таких злочинів, особливостей формування сучасної концепції кримінально-правової охорони та перспектив удосконалення відповідних норм. Наявність численних наукових позицій, які іноді є протилежними з приводу окремих дискусійних питань щодо регламентації кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності, вказує як на актуальність проблематики, так і на значні ускладнення у процесі кваліфікації злочинів, які посягають на відповідні об'єкти [81].

Вельми важливим і цікавим науковим доробком є монографія Д. О. Калмикова та А. О. Данилевського «Кримінальна та адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами» (2013 р.), в якій авторами поставлена та досягнута мета з'ясувати сучасний стан кримінально-правової та адміністративно-правової охорони тварин від жорстокого поводження, провести комплексний науковий аналіз проблем кримінальної та адміністративної відповідальності за вчинення жорстокого поводження з тваринами, сформулювати на цій основі науково обґрунтовані пропозиції та надати рекомендації щодо вдосконалення кримінального та адміністративного законодавства України у

сфері боротьби з жорстоким поводженням з тваринами, а також практики його застосування. Для досягнення зазначеної мети автори здійснили узагальнюючий аналіз українського законодавства у сфері захисту тварин від жорстокого поводження; визначили зміст поняття «жорстоке поводження з тваринами» та усіх його можливих форм прояву; здійснили кримінально-правовий аналіз основного та кваліфікованого складів злочину, передбаченого ст. 299 КК України; дослідили основні аспекти, пов'язані з покаранням і призначенням покарання за вчинення цього злочину; надали адміністративно-правову характеристику складу правопорушення, передбаченого ст. 89 КпАП України, та заходів впливу, що застосовуються до осіб, котрі його вчинили; вивчили та узагальнили матеріали слідчої та судової практики застосування ст. 89 КпАП України та ст. 299 КК України, розглянули особливості кваліфікації жорстокого поводження з тваринами; а також на основі комплексного дослідження кримінальної та адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, проведеного з урахуванням досягнень вітчизняної правової науки, виявили наявні в цій сфері проблеми, запропонували шляхи їх вирішення, сформулювали теоретичні положення та практичні рекомендації щодо вдосконалення регулюючого законодавства, КпАП України та КК України [46].

У розрізі предмета дослідження не менш цікавими є наукові напрацювання С. Г. Кулика, який визначив структуру кримінологічної характеристики злочинів проти моральності, яка складається з таких елементів: рівень, структура, інтенсивність і динаміка цієї групи суспільно небезпечних діянь, аналіз особи, яка вчиняє злочини проти моральності, дані про латентність суспільно небезпечних діянь цієї групи, а також аналіз детермінант, зокрема умов і причин вчинення злочинів досліджуваної категорії; проаналізував кількісні та якісні показники злочинів досліджуваної групи у 2005–2014 рр., виявив тенденції поширення злочинів проти моральності; визначив коефіцієнт природної латентності злочинів проти моральності, а також проаналізував основні фактори, що сприяють розвитку природної та штучної латентності злочинів досліджуваної групи; узагальнив кримінологічну характеристику особи; встановив загальні

причини та умови вчинення злочинів проти моральності, а саме: криза інституту сім'ї, значна поляризація населення за рівнем доходу, високий фактичний рівень безробіття, невирішеність кримінально-правових проблем конструкцій диспозицій конкретних норм та визначеності санкцій певних злочинів проти моральності, низький моральний рівень певної частини суспільства, поширення попиту на продукцію порнографічного характеру й надання сексуальних послуг, занедбання дозвілленої сфери життєдіяльності молоді, помилки в мистецькому та естетичному вихованні, деструктивний вплив медіа, десакралізація суспільного життя й моральності, поширення деструктивних сект (неокультів), алкоголізація населення тощо; узагальнив міжнародне та зарубіжне законодавство щодо запобігання суспільно небезпечним діянням, які посягають на моральність [85].

Як відзначає автор, загальною обставиною, що сприяє вчиненню кримінальних правопорушень проти моральності, є деморалізація особи, яка, у свою чергу, є наслідком загальної деморалізації суспільства. Це явище є результатом суспільної аномії, коли значна частина суспільства, втративши моральні орієнтири і перебуваючи в ідеологічному вакуумі, свідомо порушує норми етики та права. Поширення кримінальних правопорушень проти моральності зумовлено комплексом детермінант, що включає соціально-економічні, політико-правові, морально-психологічні (морально-ідеологічні) та культурні чинники, які тісно взаємопов'язані. Серед основних соціально-економічних детермінант виділяються такі: криза інституту сім'ї, значна поляризація населення за матеріальним становищем та рівнем доходу, високий фактичний рівень безробіття, соціально-економічні труднощі, викликані військовим конфліктом на сході країни та проведенням антитерористичної операції. Серед політико-правових детермінант відзначаються такі: відсутність ефективної законодавчо визначеної концепції (програми) з розвитку та зміцнення основ моральності й підвищення її рівня в суспільстві, а також невирішеність кримінально-правових проблем, пов'язаних з конструкціями диспозицій конкретних норм і визначеністю санкцій певних кримінальних

правопорушень проти моральності [86]. До ключових морально-психологічних чинників поширення кримінальних правопорушень проти моральності віднесено низький моральний рівень окремих груп суспільства, пропаганду жорстокості та насильства, а також зміну моральних орієнтирів суспільства. У сфері культури серед чинників виділено наступні: занедбання дозвіллевої діяльності молоді, відсутність державної підтримки відповідних ініціатив, помилки в мистецькому та естетичному вихованні молоді, брак альтернатив деструктивним формам проведення дозвілля, які стали більш доступними для підлітків і молоді, деструктивний вплив медіа, десакаралізація суспільного життя та моральності, поширення деструктивних сект (неокультів), проникнення кримінальної субкультури в молодіжне середовище, алкоголізація населення, домінування споживацьких цінностей над традиційними моральними ідеалами [85].

Зазначені причини та умови можуть справляти лише загальний вплив на вчинення протиправного діяння – жорстокого поводження. Основною причиною є певні індивідуальні психофізіологічні особливості особи-злочинця, стійкість його антисуспільної спрямованості, вплив конкретної життєвої ситуації, у тому числі й воєнних умов.

У дисертаційній роботі О. О. Шуміло «Кримінологічна характеристика та запобігання жорстокому поводженню з тваринами» було здійснено формування кримінологічної характеристики та розроблено комплекс заходів для запобігання жорстокому поводженню з тваринами. Авторка вперше визначила жорстоке поводження з тваринами як умисне посягання на встановлений порядок утримання та поводження з тваринами шляхом завдання істотного фізичного болю та/або особливих страждань, які можуть призвести до каліцтва або смерті хребетної тварини. Також була проведена класифікація осіб, які жорстоко поводяться з тваринами, за критерієм мети їхньої злочинної поведінки. Виділено такі групи злочинців: 1) особи, які прагнуть отримати задоволення від знуцання над тваринами; 2) особи, які використовують жорстоке поводження з тваринами як засіб погрози під час сімейно-побутових конфліктів; 3) особи, які мають на меті отримати ситуативну вигоду від жорстокого поводження з тваринами;

4) особи, які систематично експлуатують тварин з метою отримання прибутку [182].

Варто наголосити й соціальній обумовленості посилення криміналізації жорстокого поводження з тваринами, яка обумовлена низкою чинників. Як відзначає О. О. Шуміло, детермінаційний комплекс таких кримінальних протиправних діянь об'єднує три групи криміногенних чинників: 1) високий рівень соціальної напруги; 2) суперечлива політика держави у сфері регулювання порядку поводження та утримання тварин; 3) занепад суспільної моральності [182]. Високий рівень соціальної напруги зазвичай асоціюється з корупцією, відтоком капіталу, тривалим збройним конфліктом на Сході України, недосконалими системами освіти та охорони здоров'я, а також нерозвиненою інфраструктурою. Усі ці фактори разом призводять до низької купівельної спроможності та добробуту домогосподарств. Існує припущення, що загострення соціальної нерівності неминуче призводить до сплесків насильства з боку малозабезпечених громадян, які відчують посилене пригнічення та брак контролю в житті, що також служить потужним стимулом для виправдання їхньої жорстокості. Друга група чинників включає недоліки та помилки державної політики у сфері регулювання порядку поводження з тваринами, а саме: пасивне та несистематичне впровадження положень Європейської конвенції про захист домашніх тварин, відсутність чітких критеріїв для розмежування кваліфікації дій осіб, які жорстоко поводитися з тваринами, норм ст. 89 КУпАП і ст. 299 КК України, недостатня підтримка зоозахисних громадських організацій, невдала адміністративна реформа у заповідній справі, реакція на негуманну систему регуляції чисельності бездомних тварин у деяких містах, застарілий режим регулювання обігу пневматичної зброї, низький рівень підготовки працівників правоохоронних органів. Третя група охоплює культурно-виховні чинники: кризу масової культури, кібернетичну лудоманію, романтизацію злочинної контркультури, хижацько-експлуататорське ставлення до живої природи (зокрема, культ полювання), відсутність культури відповідального ставлення до домашніх тварин, насильство в сім'ї, формальний

підхід до еколого-етичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах.

У 2021 р. Т. І. Синоверською сформовано криміналістичну методіку розслідування жорстокого поводження з тваринами, що охоплює:

- 1) криміналістичну характеристику кримінального правопорушення основними структурними елементами якої є: спосіб підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення (виявляється як в активних діях, так і у формі пасивної жорстокості); предмет посягання (будь-які хребетні тварини, незалежно від наявності господарів (домашні, безпритульні, свійські, дикі тварини)); місце, обстановка й час вчинення кримінального правопорушення (типовим є вчинення кримінального правопорушення в місті, на відкритій місцевості, удень); слідова картина (матеріальні, ідеальні, електронні сліди); особа, яка вчинила кримінальне правопорушення (типовими ознаками є: чоловіча стать, асоціальний спосіб життя); особа потерпілого (власник тварини, якщо тварина безпритульна – потерпілого в кримінальному провадженні немає);
- 2) типовий перелік обставин, що підлягають встановленню;
- 3) типові слідчі ситуації під час розслідування жорстокого поводження з тваринами: затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення на місці жорстокого поводження з тваринами, наявні сліди події; виявлення трупа або живої тварини з ознаками насильства, інформації про особу ймовірного підозрюваного немає; виявлення трупа або живої тварини з ознаками насильства, наявна інформація про особу ймовірного підозрюваного; виявлено факт вчинення жорстокого поводження з тваринами на фото-, відеозаписах, у мережі Інтернет; інформація про факти жорстокого поводження з тваринами надійшла від громадян чи громадських організацій. Запропоновано алгоритми вирішення окреслених слідчих ситуацій;
- 4) взаємодію слідчого з правоохоронними органами й громадськими організаціями;
- 5) особливості використання спеціальних знань під час розслідування жорстокого поводження з тваринами;
- 6) тактику проведення слідчих (розшукових) дій на початковому та наступному етапах розслідування жорстокого поводження з тваринами;
- 7) профілактичну діяльність слідчого в кримінальних провадженнях цієї категорії, успішність якої залежить від низки

чинників, зокрема: професійних рис і досвіду роботи слідчого; ефективності проведення слідчих (розшукових) дій; умінь налагодити взаємодію з іншими правоохоронними органами, органами влади та місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, зоозахисними організаціями, окремими громадянами; умінь виявляти причини й умови кримінального правопорушення [148].

Продовженням дослідження В. О. Морозової в адміністративно-правовому аспекті щодо жорстокого поводження з тваринами стала робота М. В. Волченка, в якій визначено поняття механізму адміністративно-правової охорони тваринного світу як системи засобів охорони, що застосовується публічною адміністрацією в межах її компетенції, визначеної нормами права, з метою розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу; доведено, що ознака «дикості» щодо поняття «тваринний світ» не є ідентифікаційним маркером розмежування будь-яких тварин, оскільки всі вони є продуктом природи, що набувають додаткових ознак у разі потрапляння з дикої природи до людських господарств, але в жодному разі не втрачають сутність, що вкладається в термін «тварина». Аргументується, що частини диких тварин (роги, шкіра тощо) не є об'єктами тваринного світу, оскільки об'єктом є явище, предмет чи особа, на які спрямована певна діяльність або увага, а частки диких тварин є продуктами виробництва, що утворюються з тваринного світу; обґрунтовано створення Державного агентства з регулювання тваринного світу України, якому було б доручено завдання з охорони, використання та відтворення тваринного світу в Україні. Також запропоновано в структурі Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів розформувати Департамент природно-заповідного фонду та земельних ресурсів і на його основі утворити Департамент земельних ресурсів та Департамент природно-заповідного фонду, діяльність якого повинна бути присвячена саме охороні тваринного світу, що значно постраждав в умовах війни; доведено доцільність прийняття Державної програми щодо розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу, враховуючи військові дії на території України,

які спричинили значні ушкодження тваринного світу. Програма повинна бути реалізована до 2030 року (проект якої розроблено автором і представлено в тексті дисертації). Також запропоновано затвердити Положення про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон та в зонах митного контролю України [9].

Слід виокремити й інші найновіші розробки, які стали методологічним підґрунтям для вивчення проблем, що визначені в якості завдань нашого дослідження. З метою визначення кримінальних, кримінальних процесуальних та криміналістичних аспектів способів захисту тварин від жорстокого поводження (ст. 299 КК України) у науково-методичних рекомендаціях підготовлених авторським колективом системи МВС України досліджено відповідний інститут через аналіз положень чинного законодавства України. Надано криміналістичну характеристику проявів жорстокого поводження з тваринами, та висвітлено особливості доказування цих фактів у кримінальних провадженнях. Висвітлено процесуальний порядок досудового розслідування жорстокого поводження із тваринами, зокрема, охарактеризовано проведення типових слідчих (розшукових) дій. Здійснено аналіз міжнародного досвіду інституту захисту тварин від жорстокого поводження; запропоновано шляхи його впровадження в практичну діяльність вітчизняних органів досудового розслідування [186].

У галузі міжнародного права вагомою працею є монографія Н. І. Зубченко «Міжнародно-правове співробітництво держав у сфері забезпечення добробуту тварин та їх захисту від жорстокого поводження». У цій монографії проаналізовано теоретичні та практичні аспекти міжнародно-правового співробітництва держав у забезпеченні добробуту тварин та їх захисту від жорстокого поводження. Крім того, розроблено пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства у сфері захисту тварин від жорстокого поводження та інтеграції міжнародно-правових норм у національні нормативно-правові акти [37].

Таким чином, варто наголосити, що створення атмосфери суспільної

моральності, заснованої на принципах гуманізму, усвідомлення її як однієї з найважливіших сучасних цінностей та всебічне забезпечення її недоторканності є виміром цивілізаційної зрілості суспільства. Сучасний стан українського суспільства характеризується загостренням соціально-економічних процесів, нехтуванням моральними принципами, що має своїм наслідком деградацію населення, а це є однією із загроз національній безпеці України.

Відтак, значна частина важливих аспектів є нагальним, з урахуванням умов воєнного часу, зокрема пов'язаних з тлумаченням поняття «жорстоке поводження з тваринами», визначенням форм проявів цього діяння, характеристикою ознак складу кримінального правопорушення, описаного у ст. 299 КК України й дослідженням змісту адміністративного проступку, передбаченого ст. 89 КУпАП, розмежуванням складів зазначених правопорушень зважаючи на суперечливу слідчу та судову практики, встановленням особливостей кваліфікації та покарання різних видів жорстокого поводження з тваринами, а також розробленням заходів запобігання на різних кримінологічних рівнях.

1.2. Правові засади запобігання жорстокому поводженню з тваринами в Україні

У сучасному демократичному світі розвиток суспільства визначається дотриманням прав і свобод людини. Проте, стосовно тварин все ще можливе жорстоке поводження, їх піддають різним формам катування та жорстокого вбивства. Ігнорування їхнього правового захисту є першою ознакою антигуманності та руйнування основних моральних засад людських спільнот. Безкарність і незначні штрафи за жорстоке поводження з тваринами є фактом, що призводить до зневаги прав і моральних цінностей суспільства. Через це у громадян виникає питання щодо здатності законодавства і влади захистити та запобігти цим порушенням. Останнім часом питання захисту прав тварин все

частіше порушується в українському медійному та суспільному просторі. Формування правової демократичної держави сьогодні неможливе без вирішення проблеми відповідального поводження з тваринами [61, с. 80].

Формування української держави в цьому історичному періоді відбувається за складних політичних та економічних обставин. Суспільство усвідомило, що утвердження верховенства права в суспільному житті, а також дотримання правових принципів справедливості і гуманізму, захист прав і свобод людини, її честі та гідності неможливі без забезпечення захисту тварин від жорстокого поводження. Сьогодні добробут тварин та їх захист від жорстокого поводження – це розвиток доктрини міжнародного права. З кінця XIX ст. в Україні відбувається імплементація українського законодавства до європейського [139].

Як відзначає О. О. Шуміло, запобігання жорстокому поводженню з тваринами у XXI ст. є важливим аспектом суспільного та політичного життя всіх економічно розвинутих країн. У сучасній Україні зоозахисні організації набирають ваги, активно беручи участь у формуванні та реалізації громадських ініціатив у сфері захисту тварин від жорстокого поводження та охорони довкілля. Вони сприяють вирішенню проблеми регулювання чисельності безпритульних тварин гуманними методами. Водночас, застаріла та суперечлива система нормативно-правового регулювання утримання та поводження з тваринами підкреслює необхідність розробки комплексу науково обґрунтованих та ефективних кримінологічних заходів для запобігання жорстокому поводженню з тваринами [182].

Правове забезпечення запобігання жорстокому поводженню з тваринами в Україні характеризується встановленням кримінальної та адміністративної відповідальності за такі протиправні дії, а також прийняттям низки нормативно-правових актів спрямованих на охорону тварин в Україні.

Незважаючи на те, що адміністративна та кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами існує в Україні вже досить тривалий час,

законне визначення терміне «жорстоке поводження з тваринами» в українському законодавстві з'явилося відносно недавно.

Як наголошують Д. О. Калмиков та А. О. Данилевський, ст. 89 Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення, який було введено в дію з 1 червня 1985 року, хоч і мала назву «Жорстоке поводження з тваринами», однак не визначала змісту цього поняття, оскільки в її диспозиції зазначалося: «Жорстоке поводження з тваринами, їх мордування або вчинення інших дій, що призвели до їх мучення, каліцтва чи загибелі, - тягнуть за собою ... ». Тобто, попри те, що згідно з правилами законодавчої техніки назва цієї статті мала б виконувати функцію «форми» відносно її «змісту», диспозиція ст. 89 Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення не лише не наповнювала змістом поняття «жорстоке поводження з тваринами», а й ускладнювала його розуміння, адже крім поняття «жорстоке поводження з тваринами» у ній йшлося (і йдеться зараз) ще й про такі *альтернативні* (відносно діяння «жорстоке поводження з тваринами») діяння як «мордування тварин» і «вчинення інших дій, що призвели до їх мучення, каліцтва чи загибелі». Із цього випливає, що поняття «жорстоке поводження з тваринами», яке вживалося (і вживається нині) законодавцем у назві ст. 89 Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення, має зміст значно ширший від аналогічного поняття, вживаного в диспозиції цієї ж статті, що, з нашої точки зору, є неприпустимим явищем [46, с. 70–71].

Через три роки після встановлення адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами Президія Верховної Ради Української РСР прийняла Указ від 29 квітня 1988 р. № 5822-XI «Про кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами», яким доповнила КК 1960 р. новою ст. 207-1 «Жорстоке поводження з тваринами», про що нами наголошувалося у попередньому підрозділі. Аналіз положень зазначеної норми не надає жодної інформації щодо законодавчого розуміння терміна «жорстоке поводження з тваринами», оскільки вона фактично відтворювала положення ст. 89 Кодексу про адміністративні правопорушення. Відмінність полягає лише

в тому, що в ст. 207-1 КК 1960 р. йдеться про осіб, до яких «протягом року було застосовано адміністративне стягнення за аналогічні дії».

З аналізу викладеного матеріалу можна зробити висновок, що як у ст. 89 Кодексу про адміністративні правопорушення за радянських часів, так і в ст. 207-1 КК 1960 р. термін «жорстоке поводження з тваринами» мав оціночний характер, зміст якого повинні були визначати правоохоронні органи та суди під час застосування відповідних положень адміністративного та кримінального законодавства.

У 1991 р. прийнято Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [131], який є базисним для охорони усього тваринного світу України й встановлює основні засади у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною [131]. Даний нормативно-правовий акт спрямований на охорону навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, які є ключовими умовами для сталого економічного та соціального розвитку України. У цьому контексті Україна реалізує екологічну політику, яка спрямована на збереження безпечного середовища для живої та неживої природи, а також на захист життя і здоров'я населення від негативних впливів, спричинених забрудненням довкілля. Це включає досягнення гармонійної взаємодії між суспільством і природою, а також охорону, раціональне використання та відновлення природних ресурсів [171].

У документі також встановлюються ключові принципи та об'єкти правового захисту навколишнього природного середовища, розглядаються питання, пов'язані з державними цільовими та іншими екологічними програмами, освітою та вихованням у сфері охорони довкілля, науковими дослідженнями та інше. Закон чітко визначає екологічні права та обов'язки

громадян, повноваження рад і органів управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, економічний механізм забезпечення захисту довкілля, визначає природні території та об'єкти, які підлягають особливій охороні, а також заходи щодо забезпечення екологічної безпеки. Значна частина цього нормативно-правового акта присвячена врегулюванню питань, пов'язаних зі спостереженням, прогнозуванням, обліком та інформуванням у сфері навколишнього природного середовища; екологічною експертизою; стандартизацією та нормуванням у сфері довкілля; контролем і наглядом у цій галузі; регулюванням використання природних ресурсів, надзвичайними екологічними ситуаціями тощо.

Втім, оскільки такий нормативно-правовий акт є базисним, то проблеми жорстокого поводження з тваринами, в ньому безпосередньо не висвітлюються.

У 1992 р. ухвалено Закон України «Про ветеринарну медицину», у підпункті «д» п. 5 ч. 1 ст. 37 якого зазначалося, що юридичні та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з утриманням та обігом тварин, зобов'язані забезпечувати їх здоров'я та добробут шляхом запобігання жорстокому поводженню з тваринами. Більше того, у ст. 80-2 зазначено, що: «...здійснення підготовки персоналу потужностей та/або перевірки знань та навичок щодо дотримання вимог законодавства про благополуччя тварин особами, які притягалися до відповідальності за порушення вимог законодавства про благополуччя тварин та/або законодавства про захист тварин від жорстокого поводження і з часу такого притягнення до відповідальності минуло менше трьох років». Проте, цей нормативно-правовий акт не містив (і досі не містить) визначення терміну «жорстоке поводження з тваринами» та не уточнював (не уточнює), які саме обов'язки покладені на зазначених осіб [116].

Наступним і, мабуть, найважливішим документом у сфері охорони, відтворення та науково обґрунтованого і невиснажливого використання тваринного світу того часу став Закон України «Про тваринний світ» від 3 березня 1993 р. № 3041-ХІІ. Цей закон не лише визначає права та обов'язки громадян щодо охорони, використання і відтворення тваринного світу, але й

окреслює функції державних органів, які здійснюють управління та регулювання в цій сфері, а також їхню компетенцію. Він регламентує питання охорони тваринного світу, моніторингу, державного обліку, кадастру тваринного світу та контролю у сфері охорони, використання і відтворення тваринного світу. Крім того, закон містить окремі розділи, присвячені питанням використання об'єктів тваринного світу та відповідальності за порушення законодавства у цій галузі. Основною метою такого нормативно-правового акту є охорона, використання і відтворення тваринного світу, а завданнями – регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення об'єктів тваринного світу; збереження та поліпшення середовища існування диких тварин; забезпечення умов збереження всього видового і популяційного різноманіття тварин.

У ч. 1 ст. 29 такого нормативно-правового акту зазначалося, що у випадку жорстокого поводження з дикими тваринами право колективної та приватної власності на об'єкти тваринного світу припиняється. Відповідно до ч. 2 ст. 58, особи, винні в жорстокому поводженні з тваринами, несуть інші види юридичної відповідальності. На зміну раніше згаданому нормативному акту набув чинності новий Закон України «Про тваринний світ» (2001 р.) [136]. Цей закон, як і його попередник, не визначає зміст поняття «жорстоке поводження з тваринами», а лише зазначає, що факт жорстокого поводження з дикими тваринами є підставою для припинення права приватної власності на об'єкти тваринного світу (ч. 1 ст. 8); визначає як одну з умов і підстав припинення права спеціального використання об'єктів тваринного світу (ч. 1 ст. 19) та передбачає інші види юридичної відповідальності за такі дії (ч. 2 ст. 63) [136].

Глава III Закону «Використання об'єктів тваринного світу» встановлює основні положення в цій сфері й дозволяє стверджувати, що в Україні існує два види використання об'єктів тваринного світу:, а саме:

загальне – це безоплатне використання об'єктів тваринного світу для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних тощо) без вилучення цих об'єктів з природного середовища (за винятком любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального

користування в межах встановлених законодавством обсягів безоплатного вилу). У порядку загального використання об'єктів тваринного світу здійснюється використання корисних властивостей життєдіяльності тварин - природних санітарів середовища, запилювачів рослин тощо, а також використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних, естетичних та інших цілях, не заборонених законом. Під час здійснення загального використання об'єктів тваринного світу забороняється знищення тварин, руйнування їхнього житла та інших споруд (нір, хаток, лігв, гнізд, мурашників, бобрових загат тощо), порушення середовища існування тварин і погіршення умов їх розмноження (ст. 16 Закону) [136];

спеціальне – це використання тваринного світу (за винятком передбачених законодавством випадків безоплатного любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування), що здійснюються з їх вилученням (добуванням, збиранням тощо) із природного середовища. Спеціальне використання об'єктів тваринного світу в порядку ведення мисливського і рибного господарства здійснюється з наданням відповідно до закону підприємствам, установам, організаціям і громадянам права користування мисливськими угіддями та рибогосподарськими водними об'єктами. Спеціальне використання об'єктів тваринного світу здійснюється лише за відповідними дозволами чи іншими документами, що видаються в порядку, визначеному КМУ. Ця вимога поширюється також на власників чи користувачів земельними ділянками, на яких перебувають (знаходяться) об'єкти тваринного світу (ст. 17 Закону) [136].

У ст. 20 Закону закріплені такі види використання об'єктів тваринного світу:

1) *мисливство* як спеціальне використання тваринного світу, яке здійснюється шляхом добування диких звірів та птахів, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь і які можуть бути об'єктами полювання. Для організації та ведення мисливського господарства надаються у користування спеціально визначені для

цього мисливські угіддя. Користувачами мисливських угідь можуть бути спеціалізовані мисливські господарства, інші підприємства, установи та організації, в яких створені спеціалізовані підрозділи для ведення мисливського господарства з наданням в їх користування мисливських угідь [128];

2) *рибальство*, включаючи добування водних безхребетних тварин. У 2011 р. прийнято Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», який визначає основні засади діяльності та державного регулювання в галузі рибного господарства, збереження та раціонального використання водних біоресурсів, порядок взаємовідносин між органами державної влади, органами місцевого самоврядування і суб'єктами господарювання, які здійснюють рибогосподарську діяльність у водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах і територіальному морі, континентальному шельфі, виключній (морській) економічній зоні України та відкритому морі [134]. Такий нормативно-правовий акт є одним із головних у протидії незаконному зайняттю рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

У ст. 14 Закону України «Про аквакультуру» (2012 р.) затверджено положення: «Надання рибогосподарської технологічної водойми у користування на умовах оренди здійснюється за наявності паспорта рибогосподарської технологічної водойми та/або технічного проекту рибогосподарської технологічної водойми. Порядок розроблення та форма паспорта затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері рибного господарства» [115].

Протягом останніх 20 років рибалкам доводилось рибалити за Правилами, які були морально застарілими та не відповідали законодавству й у 2022 р. набрав чинності наказ Мінагрополітики «Правила любительського рибальства» [124]. Правила визначають умови здійснення любительського рибальства (спортивного рибальства та підводного полювання), застосування знарядь лову і способів добування (вилову), обсяги добування (вилову) за вагою та поштучно,

заборонені місця і строки (періоди) заборон на добування (вилов) водних біоресурсів, мінімально дозволені для добування (вилову) розміри та види водних біоресурсів, умови проведення спортивних заходів та/або змагань з видів спорту, якими відповідно до правил спортивних змагань передбачено здійснювати добування (вилов) водних біоресурсів та умови використання суден рибалками-любителями; розроблено для покращення умов любительського, спортивного рибальства і підводного полювання, а також результативності заходів з охорони і збереження біорізноманіття іхтіофауни українських водойм. Нові Правила також враховують найкращі напрацювання країн ЄС, рекомендації профільних наукових установ України, пропозиції громадськості та інших стейкхолдерів [146], зокрема: збільшено добову норму вилову риби (3 кг) на одну особину, розмір якої перевищує мінімально дозволені для вилову розміри; знято обмеження на вилов деяких малоцінних та інвазивних видів водних біоресурсів (карликовий (американський) сом, ротань-головешка, сонячний окунь, рапана тощо); дозволено вилов усіх водних біоресурсів, крім тих, що занесені до Червоної книги України, переліків регіонально рідкісних видів, що охороняються, та інших міжнародних природоохоронних списків; розповсюджено дію нових Правил на об'єкти природно-заповідного фонду, де така діяльність не заборонена статутом природно-заповідного фонду; збільшено з 5 до 7 дозволених кількість гачків; збільшено з 1 до 2 дозволених кількість гачків при вилові водних біоресурсів з берега за межами нерестовищ у період весняно-літньої нерестової заборони; зменшено кількість заборонених для рибальства місць (зокрема, дозволено рибальство у затоці «Галерна» Канівського водосховища та у гирлах річок, що впадають у Дністровське водосховище); зменшено заборонені для рибальства ділянки (зокрема, у нижніх б'єфах ГЕС дніпровських водосховищ з 10 та 5 км до 2 км); дозволено використовувати всі види водних біоресурсів в якості живої принади (живця), окрім видів, вилов яких заборонено [124].

Водночас найголовнішою метою при розробці документу було збереження, примноження та раціональне використання водних біоресурсів,

зокрема: збільшено мінімальні дозволені до вилову розміри більшості водних біоресурсів; визначено заходи щодо дбайливого поводження з виловленими водними біоресурсами (зокрема, дбайливе підхоплення і звільнення водних біоресурсів від гачка); заборонено вилов із моторних суден з включеною силовою установкою з використанням більше ніж одного знаряддя вилову на одного рибалку; встановлено нерестову заборону на вилов форелі струмкової у межах Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей з 1 вересня до 31 грудня; встановлено нерестову заборону на вилов щуки з 15 лютого по 31 березня [124; 146].

Серед основних відмінностей нових Правил рибальства також можна відмітити наступні: змінено механізм визначення прилову молоді (прилов молоді дозволяється до 10 % маси в межах добової норми улову); зобов'язано рибалок під час риболовлі мати засоби для вимірювання маси та довжини водних біоресурсів; встановлено заборону на вилов водних біоресурсів у темний час доби у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) в межах судового ходу; встановлено заборону на вилов у межах охоронних зон електричних мереж (зокрема, уздовж повітряних ЛЕП від 2 до 40 м у залежності від їх напруги).

Промисел водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) здійснюється відповідно до Правил промислового рибальства у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) (2023 р.) [114]. Такими Правилами встановлені райони, способи і строки промислу, знаряддя лову, їх характеристики, допустимі до вилову розміри об'єктів промислу, вимоги щодо їх охорони, а також умови користування промисловими ділянками рибогосподарських водних об'єктів (їх частин), навантаження на внутрішні рибогосподарські водні об'єкти (їх частини) за кількістю та потужністю суден флоту рибної промисловості. На виконання даних Правил у 2023 р. затверджено Режим промислу у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) України у 2024 р. [141];

3) використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях, що здійснюється підприємствами, установами, організаціями та громадянами безоплатно і без відповідних дозволів чи інших документів, якщо при цьому об'єкти тваринного світу не вилучаються (в тому числі тимчасово) із природного середовища, тваринам та середовищу їх існування не завдається шкоди, не порушуються права власників та користувачів природних ресурсів. Вилучення об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях із природного середовища допускається тільки за відповідними дозволами чи іншими документами, які видаються згідно з правилами, встановленими спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, керуючись Інструкцією щодо застосування порядку встановлення лімітів на використання природних ресурсів на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, визначає ліміти на використання природних ресурсів у межах цих територій та об'єктів для підприємств, установ, організацій та інших землевласників або землекористувачів, які мають у власності або користуванні природні ресурси в межах зазначених територій та об'єктів. Виняток становлять корисні копалини, водні ресурси, види тварин і рослин, що занесені до Червоної книги України, а також рослинні угруповання з Зеленої книги України. Ліміти визначають обсяги використання природних ресурсів, у межах яких надаються дозволи на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення. У випадку, якщо використання водних біоресурсів здійснюється на території або об'єкті природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, який є частиною водного об'єкту загальнодержавного значення, ліміт на таке використання встановлюється з урахуванням ліміту або прогнозу допустимого спеціального використання водних біоресурсів загальнодержавного значення [10; 42];

4) *використання корисних властивостей життєдіяльності тварин* – така діяльність щодо природних санітарів середовища, запилювачів рослин тощо, допускається тільки без їх вилучення та знищення, погіршення середовища їх існування і без заповідання тваринам іншої шкоди;

5) *використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності* допускається тільки без вилучення та знищення тварин і без погіршення середовища їх існування. Використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності здійснюється за правилами, встановленими спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів [46];

б) *добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі*. Підприємствам, установам, організаціям та громадянам надається право на добування (придбання) диких тварин з метою утримання та розведення в напіввільних умовах або в неволі для подальшого використання цих тварин та продуктів їхньої життєдіяльності. Тварини, вилучені з природного середовища на підставі відповідного дозволу або іншого документа та за плату, встановлену в законодавчому порядку, стають власністю підприємств, установ, організацій та громадян, яким було видано цей дозвіл або документ. Дикі тварини, що утримуються підприємствами, установами, організаціями та громадянами в напіввільних умовах або в неволі без відповідного дозволу або інших документів, що підтверджують законність їх вилучення з природного середовища, вважаються незаконно набутими.

Відповідно до ст. 28 Закону України «Про тваринний світ» в інтересах охорони здоров'я і безпеки населення, запобігання захворюванням сільськогосподарських та інших свійських тварин, відвернення заповідання шкоди навколишньому природному середовищу, господарській та іншій діяльності можуть здійснюватися заходи, спрямовані на регулювання чисельності окремих видів диких тварин. Ці заходи повинні здійснюватися способами, які не допускали б заповідання шкоди іншим видам тварин і забезпечували збереження середовища існування диких тварин.

У ст. 34 Закону встановлені обов'язки користувачів *об'єктами тваринного світу*:

1. додержуватися встановлених правил, норм, лімітів і строків використання об'єктів тваринного світу;

2. використовувати тваринний світ у способи, що не допускають порушення цілісності природних угруповань і забезпечують збереження тварин, яких не дозволено використовувати;

3. безперешкодно допускати до перевірки всіх об'єктів, де утримуються, перероблюються та реалізуються об'єкти тваринного світу, представників органів, що здійснюють державний контроль за охороною і використанням тваринного світу, своєчасно виконувати їх законні вимоги та розпорядження;

4. своєчасно вносити збір за спеціальне використання об'єктів тваринного світу.

5. раціонально використовувати об'єкти тваринного світу, не допускати погіршення екологічного стану середовища існування тварин внаслідок власної діяльності, застосовувати природоохоронні технології під час здійснення виробничих процесів;

6. проводити первинний облік чисельності і використання диких тварин, вивчати їх стан та характеристики угідь, де перебувають об'єкти тваринного світу, подавати цю інформацію органам, що здійснюють державний облік тварин та облік їх використання, ведення державного кадастру і моніторингу тваринного світу;

7. проводити комплексні заходи, спрямовані на відтворення, в тому числі штучне, диких тварин, збереження і поліпшення середовища їх існування;

8. здійснювати заходи щодо виконання загальнодержавних, регіональних, республіканських та інших територіальних екологічних програм з питань охорони, використання і відтворення тваринного світу;

9. негайно інформувати природоохоронні органи, ветеринарні, служби про виявлення захворювань тварин, погіршення стану середовища їх існування,

виникнення загрози знищення та випадки загибелі тварин, здійснювати комплексні заходи щодо профілактики і боротьби із захворюваннями;

10.в межах закріпленої території здійснювати охорону об'єктів тваринного світу, дотримуватися режиму охорони видів тварин, занесених до Червоної книги України і до переліків видів тварин, які підлягають особливій охороні на території Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя;

11.самостійно припиняти використання об'єктів тваринного світу в разі погіршення їх стану та умов існування, зниження відтворюючої здатності та виникнення загрози знищення тварин, негайно вживати заходів до усунення негативного впливу на тварин і середовище їх існування;

12.виконувати інші обов'язки щодо охорони і використання тваринного світу, передбачені законом [136].

Такий базисний нормативно-правовий акт знаходять свій розвиток і деталізацію у галузевих законах («Про мисливське господарство та полювання», «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», «Про бджільництво», «Про природно-заповідний фонд України» тощо), відомчих і міжвідомчих актах.

У деяких інших українських нормативно-правових актах також піднімалося питання про недопустимість жорстокого поводження з тваринами та юридичну відповідальність за такі дії. Наприклад, у постановах Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» (1998 р.), «Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» (2022 р. – нині чинна) [125], у якій до речі зазначається «...За знищення або незаконне вилучення тварин, що перебувають в зоологічних колекціях зоопарків, зоосадів, океанаріумів, інших установ та об'єктів природно-заповідного фонду, створених з метою організації освітньо-виховної роботи та утримання тварин у неволі або напіввільних умовах, а також *за жорстоке поводження з тваринами,*

яке призвело до їх загибелі, розмір шкоди визначається трикратною сумою витрат на придбання тварин відповідних видів для поновлення колекцій». Однак і такі нормативно-правові акти не визначали змісту жорстоке поводження з тваринами, лише наголосили на жорстокості пов'язаної із загибеллю.

У КК України 2001 р. законодавець вперше визначив суспільну моральність (поряд з громадським порядком) в якості самостійного об'єкта, що підлягає кримінально-правовій охороні, закріпивши відповідальність за посягання на вказаний об'єкт у межах ст. ст. 297–304 розділу XII «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності» Особливої частини [72]. За суттю, цей крок був певною новелою і заслуговував на всіляке схвалення, оскільки безпосередньо сприяв комплексному розумінню системи кримінальних правопорушень проти суспільної моральності. Разом з тим, як зауважує С. П. Репецький, навіть він не був здатний надати системне уявлення про суспільну моральність як об'єкт кримінально-правової охорони, оскільки: *по-перше*, категорія «суспільна моральність» насамперед є філософською (етичною), а не суто кримінально-правовою, а отже розробити її виключно кримінально-правовими засобами буде неможливо; *по-друге*, регулювання суспільної моральності покладено не стільки на національне кримінальне законодавство, скільки і передусім на норми моралі у суспільстві, на низку законодавчих (у тому числі й міжнародних) і підзаконних нормативно-правових актів, а також на інші джерела, які безпосередньо не мають кримінально-правового характеру, однак їх врахування є обов'язковим в аспекті правильного і точного тлумачення та правозастосування кримінально-правових норм (зокрема, це очевидно хоча б зі специфіки праворозуміння низки предметів та ознак об'єктивної сторони у багатьох злочинах проти суспільної моральності) [142]. Наприклад, КК України в назві розділу XII Особливої частини оперує терміном «моральність», однак не розкриває значення цього терміну, тим більше не пояснює, у чому різниця між «моральністю» та «мораллю», а це означає, що для вирішення окреслених питань слід звертатися до інших інформаційних джерел.

Вперше поняття «жорстоке поводження з тваринами» на законодавчому рівні було закріплено в КК України 2001 р. й передбачено кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами ст. 299 КК України. Як зауважують вчені-правники, техніка конструювання цієї статті в частині дотримання вимог щодо логічного взаємозв'язку між її назвою (формою) та диспозицією (змістом) є значно вищою, ніж техніка побудови ст. 207-1 КК 1960 р., що й дозволяє однозначно стверджувати, що в нині чинному кримінальному законодавстві під жорстоким поводженням з тваринами розуміється знущання над ними, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів [46, с. 74]. При цьому слід пам'ятати, що на відміну від ст. 207-1 КК Української РСР 1960 р. кримінально караним за ст. 299 КК України є жорстоке поводження не з будь-якими тваринами, а лише тими, які відносяться до хребетних.

З моменту прийняття КК України 2001 р. до тексту статті три рази вносились зміни та доповнення. Вони спряли удосконаленню законодавства про кримінальну відповідальність та безпосередньо захисту тварин від жорсткого поводження. Однак чинна редакція ст. 299 КК України й досі містить нормативні приписи, що потребують змін та доповнень [109]. У зв'язку із цим, пропонуємо проаналізувати зміни та доповнення до ст. 299 КК України, що відбулись з 2001 р.

Станом на 2001 р. ст. 299 КК України складалися з двох частин. За ч. 1 ст. 299 КК України, знущання над тваринами, що відносяться до хребетних, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування зазначених тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів каралося штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців. Залежно від ступеня тяжкості зазначений злочин відносився до злочинів невеликої тяжкості. У ч. 2 цієї статті було передбачено, що ті самі дії, вчинені у присутності малолітнього каралися штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів

доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років. Діяння, передбачені ч. 2 цієї статті, також відносило суспільно-небезпечне діяння до злочинів невеликої тяжкості.

Жорстоким поведженням вважалося знуцання вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування зазначених тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів. Обов'язковою ознакою зазначено злочину були методи – жорстокі та мотиви – хуліганські чи корисливі. Кваліфікуючою ознакою було визначено жорстоке поведження з тваринами у присутності малолітнього.

У червні 2017 р. були внесені перші законодавчі зміни до редакції ст. 299 КК України. Сама стаття отримала замість двох частин – три, а ступінь суспільної небезпечності підвищився зі злочину невеликої тяжкості до злочину середньої тяжкості (ч. 2 ст. 299) та до тяжкого злочину (ч. 3 ст. 299). Підвищенню рівня суспільної небезпечності цього злочину та, відповідно, диференціації кримінальної відповідальності, слугували загальносвітові тенденції захисту тварин. Імплементация загальносвітових цінностей у національне законодавство обумовила необхідність ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження гуманного ставлення до тварин» у 2017 р. [117].

До ч. 1 цієї статті було додано такі ознаки тварин, як «у тому числі безпритульними тваринами». Також було введено до конструкції складу кримінального правопорушення вказівку на умисне вчинення та наслідки у вигляді каліцтва чи загибелі тварини. Окремою формою вчинення цього кримінального правопорушення було визначено «публічні заклики до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поведження з тваринами, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій».

На нашу думку, законодавець припустився окремих логічних помилок під час конструювання частини першої ст. 299 КК України, а також через зміни до кримінального законодавства в одному нормативному приписі були об'єднані різні за рівнем суспільної небезпечності діяння. Так, ознакою, яка штучно

перевантажувала текст частини першої цієї статті є вказівка на безпритульний статус тварини. Визначення поняття «безпритульна тварина», надано у ст. 1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [126]. Безпритульними тваринами визнаються «домашні тварини, що залишилися без догляду людини або утворили напіввільні угруповання, здатні розмножуватися поза контролем людини». Саме вказівка на здатність розмножуватись поза контролем для категорії «безпритульності» є спірною через те, що до цієї групи тварин не можна віднести стерилізованих тварин. Також, ураховуючи те, що за ознакою «притульності» тварини поділяються на дві групи (умовно) – «притульні» та «безпритульні», то вказівка на цей статус через словосполучення «у тому числі» слід вважати таким, що порушує правила законодавчої техніки.

У продовження критичного аналізу цієї частини ст. 299 КК України також слід додати, що чинна на той час норма ст. 1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [126] визначала жорстоке поводження з тваринами як «знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило мучення, завдало їм фізичного страждання, тілесні ушкодження, каліцтво або призвело до загибелі, нацьковування тварин одна на одну та на інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, залишення домашніх та сільськогосподарських тварин напризволяще, у тому числі порушення правил утримання тварин». Самі ж заклики до вчинення діянь, що мають «ознаки жорстокого поводження з тваринами, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій» не є жорстоким поводженням з тваринами та мали знайти своє місце у привілейованому складі кримінального правопорушення, або в адміністративному законодавстві [108; 110].

Зміни до ч. 2 ст. 299 КК України розширили коло свідків вчинення кримінального правопорушення від малолітнього до «малолітнього чи неповнолітнього».

Відповідно до ст. 3 КПК України малолітня особа – це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Відповідно до ст. 1

Закону України «Про охорону дитинства», дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [130]. З точки зору законодавчої техніки доцільним є використання замість словосполучення «вчинені у присутності малолітнього чи неповнолітнього» словосполучення «вчинені у присутності дитини». Додає додаткових аргументів цій позиції той факт, що відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України обставиною, яке обтяжує покарання є «чинення кримінального правопорушення у присутності дитини» [102].

Також, у 2017 р. у конструкції ст. 299 КК України з'явилась ч. 3, якої до цього часу не було. Нею встановлено відповідальність за дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 цієї статті, вчинені з особливою жорстокістю або у присутності малолітнього чи неповнолітнього, або щодо двох і більше тварин, або повторно, або групою осіб, або вчинені активним способом. Зазначені діяння віднесені до категорії тяжких злочинів. Слід відмітити окремі критичні положення зазначених у ч. 3 ст. 299 КК України особливо кваліфікуючих ознак. Звертає на себе увагу виділення активного способу в якості особливо кваліфікуючої ознаки жорстокого поводження з тваринами. Зрозуміло, що аналізоване діяння може бути вчинене як у пасивний, так і у активний спосіб. Однак, виокремлення активного способу в якості такої ознаки видається зайвим, через надмірну пеналізацію цього діяння.

У 2018 р. разом з ухваленням Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» до санкції ч. 1 ст. 299 КК України були внесені зміни, якими в якості альтернативного покарання було передбачено штраф у розмірі від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [120]. Відповідно до видів покарань, що передбачені санкцією ч. 1 ст. 299 КК України, саме кримінальне правопорушення залишилось у статусі кримінального проступку.

Останні зміни вносились до ст. 299 КК України у 2021 р. Вони були пов'язані з ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу» [119]. Відповідно до внесених змін у ст. 299 КК України з'явилась ч. 4 та в окремі диспозиції зазначеної статті були внесені зміни.

Так, замість словосполучення «відносяться до хребетних» з'явилося «належать до хребетних», що обумовлено суто коректністю використання класифікації та систематизації, що застосовується у біології. Також, замість публічних закликів до діянь у законі встановлено відповідальність за публічні заклики до вчинення виключно дій. У ч. 3 ст. 299 КК України передбачено відповідальність за дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 цієї статті, вчинені з особливою жорстокістю або щодо двох і більше тварин, або повторно, або групою осіб, або *вчинені активним способом*. Слід відмітити, що у теорії та практиці кримінального права усталеним є підхід, що дія – це форма активної суспільно небезпечної поведінки. Тому, встановлювати кваліфікуючу ознаку за дії, вчинені активним способом, вважаємо недоречним з точки зору законодавчої техніки [109].

Також як окрему форму вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України було передбачено пропаганду жорстокого поводження з тваринами. Однак на рівні окремої форми цього кримінального правопорушення вже було передбачено «поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій», яка поглинається змістом пропаганди.

Таким чином, у національному законодавстві нормативне визначення поняття «жорстоке поводження з тваринами» вперше було закріплено у КК України й обмежило його застосування виключно для цілей реалізації положень кримінального закону. Після проведення короткого аналізу внесення змін та доповнень до ст. 299 КК України слід відмітити тенденцію до посилення кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. Водночас, маємо констатувати непослідовність та суперечливість законодавчих змін до кримінального законодавства у досліджуваній сфері.

Водночас, що саме законодавець мав на увазі під жорстоким поводженням з тваринами у ст. 89 КУпАП залишається невизначеним для правозастосовних органів і суду. На вирішення цієї та інших проблем, спрямоване прийняття чинного Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (2006 р.) [126], адже він не лише а) увібрав у себе найголовніші положення міжнародних документів у сфері гуманного поводження з тваринами, б) відобразив специфіку національного законодавства України в частині загального та спеціального природокористування, а також в) закріпив дефініцію поняття «жорстоке поводженням з тваринами» й г) визначив головне призначення – захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, а також захист їх природних прав та укріплення моральності й гуманності суспільства. Це означає, що в усіх нормативно-правових актах, в яких вживається поняття «жорстоке поводженням з тваринами», однак не міститься його власного визначення (зокрема й у ст. 89 КпАП України), воно має розумітися саме в тому значенні, якого надає йому даний нормативно-правовий акт.

Наявність цього Закону в законодавчому полі країни є важливою: а) умовою для інтеграції нашої держави до Європейського співтовариства, де подібні законодавчі акти вже давно функціонують (наприклад, у Великій Британії з 1822 р., у Німеччині з 1840 р., у США з 1930 р.) [7]; б) кроком у напрямку послідовного вдосконалення всього законодавства щодо охорони природи та раціонального використання тваринного світу, зокрема, його захисту від жорстокого поводження.

Розробка та прийняття цього закону, як видається, є не тільки досягненням української спільноти в частині охорони тварин від жорстокого поводження, адже він не лише встановлює відповідні гарантії прав тварин, а й значною мірою сприяє правильному застосуванню положень ст. 299 КК України та ст. 89 КпАП України. Закон спрямований на захист тварин від страждань і загибелі внаслідок жорстокого поводження, захист їхніх природних прав та зміцнення моральності й гуманності суспільства. Він регулює відносини у сфері охорони біологічних

об'єктів, що належать до фауни. Аналіз положень закону дозволяє зробити висновок про комплексний підхід до проблеми жорстокого поводження з тваринами, системний характер норм та механізму їх реалізації. Фактично, з прийняттям Закону в Україні сформовано новий правовий інститут, що регулює поводження з домашніми тваринами. Це один із перших кроків на довгому шляху до європейської інтеграції, основним змістом якого мають бути не лише правова та інституційна складова, але й зміни в менталітеті. Прийняття закону відображає якісне зрушення в суспільній свідомості, коли проблема захисту тварин від жорстокого поводження стає соціально значущою [20].

У статті ж першій цього закону зазначається, що *жорстоке поводження з тваринами* – це знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю, страждань, у тому числі спричинило тілесні ушкодження, каліцтво чи загибель, нацькування тварин одна на одну та на інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання, поводження та транспортування тварин [126]. Набрання чинності цим законом, такий термін набув офіційного визначення.

У ст. 4 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» законодавець визначив, що поводження з тваринами ґрунтується на таких принципах:

- 1) жорстоке поводження з тваринами є несумісним з вимогами моральності та гуманності, спричиняє моральну шкоду людині;
- 2) забезпечення умов життя тварин, які відповідають їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям;
- 3) право власності та інші речові права на тварин у разі жорстокого поводження з ними можуть бути припинені відповідно до Закону;
- 4) заборона жорстоких методів умертвіння тварин;
- 5) відповідальність за жорстоке поводження з тваринами;
- 6) утримання і поводження з домашніми тваринами без мети заподіяння шкоди як оточуючим, так і самій тварині [126].

Також, ст. 5 встановлено категоричну заборону пропаганди жорстокого поводження з тваринами, а ст. 6 – визначено необхідність виховання українських громадян у душі гуманного ставлення до всіх тварин. Окремі розділи у Законі присвячено регламентації правил утримання тварин, що виключають жорстокість (розділ II) та правил поводження з тваринами, що виключають жорстокість (розділ III) [126].

Так, розділом II Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [126] встановлюються:

1. Загальні правила утримання тварин, що виключають жорстокість:

- а) умови утримання тварин повинні відповідати їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям;
- б) умови утримання тварин повинні задовольняти їх природні потреби в їжі, воді, сні, русі, контактах із собі подібними, у природній активності та інші потреби;
- в) кількість тварин, що утримуються, обмежується можливістю забезпечення їм відповідних умов;
- г) місце утримання тварин повинно бути оснащено таким чином, щоб забезпечити необхідний простір, температурно-вологісний режим, природне освітлення, вентиляцію та можливість контакту тварин із природним для них середовищем;
- д) утримання тварин у дитячих закладах допускається за умови забезпечення постійного догляду за тваринами відповідно до вимог Закону.

2. Особливості утримання диких тварин у неволі:

- а) утримання диких тварин у неволі допускається, якщо створені умови, що відповідають їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям;
- б) утримання диких тварин у неволі допускається за наявності дозволу, що видається центральним органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища;
- в) утримання диких тварин у неволі без дозволу допускається в разі тимчасового утримання врятованої постраждалої тварини;
- г) допускається утримання дрібних диких тварин, які традиційно утримуються людьми в неволі і можуть бути забезпечені умовами утримання відповідно до вимог Закону.

3. Особливості утримання домашніх тварин: 1) особа, яка утримує домашню тварину, зобов'язана забезпечити домашній тварині необхідні умови,

що відповідають її біологічним, видовим та індивідуальним особливостям, відповідно до вимог Закону, а також дотримуватися санітарно-гігієнічних норм експлуатації жилого приміщення, де утримується домашня тварина (місце постійного утримання), та норм співжиття; 2) особи, які утримують домашніх тварин, мають право з'являтися з ними поза місцями їх постійного утримання (супроводжувати їх); 3) дозволяється утримувати: а) домашніх тварин – у квартирах, де проживає кілька сімей, – лише за письмовою згодою всіх мешканців квартири. При цьому не дозволяється утримувати домашніх тварин у місцях загального користування; б) домашніх тварин – у «зоокутках» дитячих, освітніх, наукових, санаторно-курортних і оздоровчих закладів – з дозволу відповідного органу за погодженням з органами державної санітарно-епідеміологічної служби та ветеринарної медицини; в) домашніх тварин – у вільному вигулі на ізолюванні, добре огороженій території (в ізолюваному приміщенні) на прив'язі або без неї; г) домашніх тварин – юридичними особами: для охорони – в обладнаних приміщеннях або на прив'язі; для дослідної мети – у вольєрах, біологічних клініках (віваріях) або в розплідниках; д) собак – без повідків і намордників під час оперативного використання правоохоронними органами, собак спеціального призначення, а також собак під час муштри, на полюванні, на навчально-дресирувальних майданчиках; 3) фізичні та юридичні особи, які утримують домашніх тварин, зобов'язані дотримуватися вимог нормативно-правових актів у сфері поводження з тваринами, санітарно-гігієнічних і ветеринарних норм та правил, а також не допускати порушень прав і законних інтересів інших фізичних і юридичних осіб та не створювати загрози безпеці людей, а також інших тварин.

4. Правила ветеринарного обслуговування тварин: а) особа, яка утримує тварину, зобов'язана забезпечити своєчасне надання їй ветеринарної допомоги; б) у разі виникнення підозри на наявність у тварини захворювання особа, яка її утримує, зобов'язана негайно ізолювати таку тварину і звернутися до ветеринарного лікаря; в) ветеринарні процедури щодо тварин можуть здійснювати тільки особи, які мають відповідну фахову освіту; г) ветеринарне

обслуговування повинно включати послуги з евтаназії тварин або новонародженого приплоду тварин.

5. Правила транспортування тварин: а) при транспортуванні тварин повинні задовольнятися їх потреби в їжі та воді, а також має бути забезпечений захист від шкідливого для них зовнішнього впливу; б) транспортний засіб, призначений для перевезення тварин, повинен бути спеціально оснащений для того, щоб виключати травмування або загибель тварин; в) при завантаженні і розвантаженні тварин мають використовуватися пристрої і прийоми, що виключають травмування і загибель тварин; г) транспортування тварин різних видів проводиться роздільно, за винятком таких їх видів, які природно контактують один з одним або є нейтральними один до одного; д) загиблі тварини і ті, що не підлягають подальшому транспортуванню, повинні бути усунуті від інших на першій же стоянці.

6. Особливості права власності та інших речових прав на тварин: а) право власності або інші речові права особи, яка утримує тварину, обмежені обов'язком дотримання норм і вимог Закону; б) право власності та інші речові права на тварин у разі жорстокого поводження з ними можуть бути припинені за рішенням суду шляхом їх оплатного вилучення або конфіскації; в) угоди, укладені особою, яка не досягла 18 років, з набуття або передачі права власності чи іншого речового права на тварину можуть бути визнані недійсними за рішенням суду, якщо такі угоди укладені без згоди батьків цієї особи або осіб, що їх замінюють; г) шкода, заподіяна особі або майну фізичної особи, а також шкода, заподіяна майну юридичної особи твариною, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її утримує.

7. Умови угод, предметом яких є тварини: а) продаж з попереднім виставленням пропонованих тварин для показу покупцям допускається в разі дотримання вимог Закону; б) продавець тварини зобов'язаний забезпечити покупця достовірною інформацією про вид, породу, стан здоров'я та інші якості тварини, а також про умови її утримання; в) якщо продається дика тварина з числа видів, що занесені до Червоної книги України або підлягають охороні

відповідно до чинних міжнародних договорів України, інша дика тварина, продавець тварини зобов'язаний також надати покупцеві документ, що засвідчує законність набуття такої тварини у власність; г) дарування тварин допускається після попереднього погодження з майбутнім власником.

8. Основні положення щодо притулків для тварин: а) для утримання безпритульних тварин створюються притулки для тварин; б) притулки для тварин можуть створюватися органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, громадськими і благодійними організаціями та фізичними особами; в) притулки для тварин проводять свою діяльність за рахунок коштів їх власників, а також будь-яких інших не заборонених законом джерел; г) місцеві бюджети можуть передбачати кошти на створення притулків для тварин та відшкодування витрат притулкам по утриманню тварин незалежно від форм власності.

9. Основні положення щодо регулювання чисельності диких тварин і тварин, що не утримуються людиною, але перебувають в умовах, повністю або частково створюваних діяльністю людини. Регулювання чисельності диких тварин і тварин, що не утримуються людиною, але перебувають в умовах, повністю або частково створюваних діяльністю людини, здійснюється методами біостерилізації або біологічно обґрунтованими методами, а в разі неможливості їх застосування – методами евтаназії.

10. Правила щодо умиртвіння тварин: 1) умиртвіння тварин допускається: а) для одержання господарсько корисної продукції; б) для припинення страждань тварин, якщо вони не можуть бути припинені в інший спосіб; в) за необхідності умиртвіння новонародженого приплоду тварин; г) при регулюванні чисельності диких тварин і тварин, що не утримуються людиною, але перебувають в умовах, повністю або частково створюваних діяльністю людини; д) за необхідності умиртвіння окремих тварин, які хворі на сказ чи на інше особливо небезпечне захворювання або є носіями особливо небезпечного захворювання; е) за необхідності оборони від нападу тварини, якщо життя або

здоров'я людей знаходиться в небезпеці; 2) при умертвінні тварин мають дотримуватися такі вимоги: а) умертвіння проводиться методами, що виключають передсмертні страждання тварин; б) приміщення, де проводиться умертвіння, повинно бути відокремлене від приміщення, де утримуються інші тварини; в) забороняється застосовувати негуманні методи умертвіння тварин, що призводять до загибелі від задушення, електричного струму, больових ін'єкцій, отруєння, курареподібних препаратів, перегріву, та інші больові методи; г) переробка тварин дозволяється тільки після їх умертвіння; д) умертвіння тварин, що страждають, проводиться негайно, якщо їх страждання неможливо припинити іншим чином [126].

Не можна оминати увагою й Закон України «Про Червону книгу України» [137], головною метою якого є регулювання суспільних відносин у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що знаходяться під загрозою зникнення, видів флори і фауни, занесених до Червоної книги України. Це здійснюється з метою запобігання зникненню цих видів у природі та забезпечення збереження їх генетичного фонду. Червона книга виступає основним державним документом, який містить узагальнену інформацію про поточний стан видів тварин і рослин України, що перебувають під загрозою зникнення.

Підводячи підсумки зауважимо, що безсумнівно, найбільш потужна роль серед цих джерел належить нормам моралі у суспільстві, які безпосередньо відбивають зміст моральності у суспільстві. Мораль є певним критерієм відмежування добра і зла, милосердя і жорстокості тощо, і, таким чином, її можна назвати «виміром» вчинку з позиції певної системи цінностей». Сутність моралі полягає у тому, щоб забезпечити гармонію людських стосунків, бачення особистого і суспільного блага, при цьому такий баланс досягається за допомогою системи моральних принципів, норм, ідеалів, які регламентують і регулюють поведінку людей у суспільстві [14; 144].

Однак, на сьогоднішній день спостерігається зниження загальноприйнятих моральних принципів у суспільстві, що призводить до зростання схильності

людей до проявів агресії та цинізму. Фундаментальними (базисними) нормативно-правовими актами, що покликані регулювати загальні питання охорони тваринного світу, є закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.) та «Про тваринний світ» (2001 р.).

Правове регулювання захисту тварин від жорстокого поводження є важливим аспектом гуманізації суспільства в сучасних умовах. Існуюча нормативно-правова база у сфері поводження з тваринами та регулювання чисельності безпритульних потребує вдосконалення з урахуванням європейського досвіду та національних особливостей. Покращення правового регулювання у сфері захисту тварин від жорстокого поводження можливе за умови інтегрованого підходу до впровадження дієвих заходів для запобігання таким випадкам. Важливим також є правовий механізм притягнення до відповідальності осіб за неналежне утримання тварин, а також запобігання жорстокому поводженню з безпритульними тваринами.

Відтак, сьогодні необхідний комплексний підхід до законодавчого вдосконалення проблеми жорстокого поводження з тваринами, впровадження кримінально-правової охорони тварин шляхом прийняття нової редакції ст. 299 КК України, а також вироблення дієвого кримінологічного їх захисту в умовах збройного конфлікту.

Правове забезпечення запобігання жорстокому поводженню з тваринами – комплекс цільових безперервних заходів уповноважених суб'єктів відповідно до національного законодавства та міжнародно-правових актів, спрямованих в межах їх компетенції на виявлення, припинення та недопущення знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, завданню їм фізичного болю, страждань, каліцтв чи загибелі, нацьковування тварин одна на одну та на інших тварин, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання, поводження та транспортування тварин.

1.3. Міжнародно-правові стандарти запобігання жорстокому поводженню з тваринами

Зі здобуттям нових прав тваринами, питання їх охорони та захисту від жорстокого поводження набуває все більшої актуальності. Суспільство починає розглядати тварин не лише як власність, але і як членів родини, розумних істот, які мають глибокі емоційні зв'язки з людьми та залежать від них. У зв'язку з цим, законодавство постійно змінюється та вдосконалюється з метою забезпечення захисту тварин і запобігання жорстокому поводженню з ними. Зокрема, у преамбулі до Всесвітньої Декларації прав тварин від 15 жовтня 1978 року звертається увага світового співтовариства на те, що життя єдине, оскільки всі живі істоти мають спільне походження та набули відмінностей лише в процесі еволюції виду; що всі живі істоти мають природні права, нехтування якими завдає істотної шкоди природі та призводить до вчинення злочинів проти тварин; що співіснування видів передбачає визнання людським видом права іншої тварини на життя, а також підкреслюється, що повага до тварин людиною є невід'ємною від поваги людини до людини [12].

Втрати біорізноманіття відбуваються з швидкими темпами через війни, що часто призводить до катастрофічних наслідків для харчового ланцюга та екологічної рівноваги. Іноді, зазначає О. О. Шуміло, зникають цілі види, що створює ризики для екологічної безпеки. Сторони, які беруть участь у конфлікті, зазвичай не враховують негативні наслідки своїх дій для навколишнього середовища, екосистем і тварин до, під час і після війни. Іноді вони навіть використовують хаос війни для вилову охоронюваних видів та участі в торгівлі дорогими продуктами тваринного походження. Браконьєрство та торгівля людьми, які приносять мільярди доларів щороку, дозволяють озброєним групам зміцнювати свою владу над спірними територіями. Війна в Україні не є винятком: у жовтні 2022 року, під час активних бойових дій, доводиться рятувати своїх улюбленців [183, с. 104-105].

Запобігання жорстокому поводженню з тваринами є важливим завданням

для формування України як демократичної та правової держави. Що стосується світової спільноти, то вона висловила своє прагнення захистити тварин від незаконних посягань. Це призвело до створення таких документів, як Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародного перевезення (1968 р.), Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення (1973 р.), Всесвітня Декларація прав тварин (1978 р.), Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для досліджень та інших наукових цілей (1986 р.), а також Європейська конвенція про захист домашніх тварин (1987 р.) та ін. Для реалізації положень цих конвенцій у багатьох країнах світу було створено інститути захисту прав тварин, удосконалюються механізми їх реалізації через заснування нових відомств і громадських організацій, а також прийняття нових нормативно-правових актів, що встановлюють обмеження щодо правил поводження з тваринами [20].

У загальному, такі міжнародні нормативно-правові акти у сфері захисту тварин зобов'язують кожну людину поважати всіх живих істот нашої планети, зокрема й тварин, ураховуючи при цьому ту важливу обставину, що останні, як і люди, здатні відчувати біль, страждати та пам'ятати [45]. Згідно з міжнародним правом, норми щодо захисту тварин поділяються на три категорії. Перший – це захист тварин (видів), яким загрожує вимирання, другий – захист диких видів тварин, третій – захист домашніх тварин [31]. Розглянемо детальніше.

По-перше, варто звернути увагу на *Європейську конвенцію про захист тварин під час міжнародного перевезення* від 13 грудня 1968 р., що визначає основні вимоги до міжнародного перевезення хребетних тварин. У ній, зокрема, акцентується увага на тому, що тварин треба перевозити у спосіб, що забезпечує їхній добробут, включаючи їхнє здоров'я. При цьому зазначається, що наскільки можливо тварин слід перевозити до місця призначення без затримки, а тому у контрольних пунктах має надаватися пріоритет саме партіям тварин. Тварин можна затримувати лише в тих випадках, коли це конче необхідно для їхнього добробуту або для профілактики захворювань. При затримці тварин уживають

належних заходів для забезпечення догляду за ними і, якщо необхідно, їх розвантаження і розміщення [29]. Такий нормативно-правовий акт ратифікували: Великобританія, Німеччина, Греція, Данія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Литва, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Румунія, Туреччина, Фінляндія, Франція, Чеська республіка, Швейцарія, Швеція, Європейський Союз (як міжнародна організація).

Наступним вагомим міжнародним документом у сфері захисту тварин є *Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення* від 3 березня 1973 р. Ця конвенція містить три додатки кожен із яких визначає низку видів дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення. Україна приєдналася до цієї конвенції 14 травня 1999 р. без жодних застережень, шляхом прийняття Закону України «Про приєднання України до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення» [54]. З метою реалізації положень цієї конвенції в Україні 13 грудня 2000 р. Кабінет Міністрів України затвердив постанову № 1822 «Про заходи щодо забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України у зв'язку з її приєднанням до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення».

Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються на фермах 1976 р. є рамковою конвенцією, що визначає принципи утримання, догляду та розміщення тварин, у тому числі при інтенсивному розведенні тварин. Для кожного виду тварин існують рекомендації щодо утримання, складені Комісією щодо застосування Конвенції (ч. 1 ст. 9 Конвенції). Об'єктом даної Конвенції є сільськогосподарські тварини, що використовуються для виробництва продуктів харчування, шерсті, шкіри та інших потреб (ст. 1 Конвенції). Конвенція про захист тварин, що утримуються на фермах була складена з урахуванням пропозицій Консультативної Асамблеї, викладених у Рекомендаціях 620(1971)2/641(1971) про захист тварин при інтенсивному тваринництві. На основі цих рекомендацій, Комітет Міністрів прийняв рішення представити

проект конвенції і запропонувати його Асамблеї Комітету експертів із захисту тварин, якими вже було складено Європейську конвенцію про захист тварин при міжнародному перевезенні 1968 р. [37, с. 110–111]. До речі, її ратифікували: Австрія, Бельгія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Великобританія, Угорщина, Німеччина, Греція, Данія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Сербія, Словенія, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чорногорія, Чеська республіка, Швейцарія, Швеція, Європейський Союз (як міжнародна організація).

Головним міжнародно-правовим стандартом охорони тварин є *Всесвітня Декларація прав тварин* від 15 жовтня 1978 р., у ст. 1 якої звертається увага представників усього людства на те, що всі тварини мають рівні права існувати в межах умов біологічної рівноваги [12]. Якщо ж говорити в цілому про цей міжнародний документ, то положення Всесвітньої Декларації прав тварин від 15 жовтня 1978 р. є так би мовити «Всесвітньою Конституцією тварин» у якій закладено основні положення (принципи) у сфері взаємовідносин людини з іншими представниками тваринного світу [46]. Звичайно, далеко не всі декларативні положення такого документу втілюються в життя як на міжнародному, так і національному рівнях, адже цей документ, наскільки нам відомо, не ратифікований жодною країною світу. Утім, не дивлячись на це, значення положень Всесвітньої Декларації прав тварин від 15 жовтня 1978 р. переоцінити важко, адже віднині і назавжди створено загальносвітові орієнтири на які має спиратися людство під час прийняття чергових міжнародних і національних нормативно-правових актів у сфері захисту тварин.

Україна також приєдналася й до *Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин* від 23 червня 1979 року, шляхом прийняття 19 березня 1999 року Закону України «Про приєднання України до Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин» [132]. Згідно з цим міжнародним документом держави, для яких ця конвенція набрала чинності (в тому числі й Україна), визнають важливість збереження мігруючих видів і погодження державами ареалу заходів, що вживаються для цих цілей там, де це можливо і необхідно,

приділяючи особливу увагу мігруючим видам, статус збереження яких є несприятливим, а також вживаючи індивідуально або у співробітництві заходів, необхідних для збереження таких видів та середовищ їхнього існування. Ці держави визнають також необхідність вжиття заходів, щоб запобігти загрози зникнення мігруючих видів.

Відповідно до положень цього міжнародного документа, для впровадження Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин, Україна зобов'язана: а) сприяти проведенню досліджень щодо мігруючих видів та співпрацювати з іншими країнами у цьому напрямку; б) вживати заходів для забезпечення негайної охорони мігруючих видів, які зазначені у цьому документі.

До *Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі* від 19 вересня 1979 р. Україна приєдналася 29 жовтня 1996 р. з деякими застереженнями, шляхом прийняття Закону України «Про приєднання України до Конвенції 1979 року про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі». Загалом ця Конвенція має на меті охорону дикої флори та фауни та їхніх природних середовищ існування, особливо тих видів і середовищ існування, охорона яких вимагає співробітництва декількох держав, а також сприяння такому співробітництву. При цьому особлива увага приділяється видам, яким загрожує зникнення, та вразливим видам, включаючи мігруючі види, яким загрожує зникнення і які є вразливими [55].

Згідно з цією конвенцією всі держави, для яких ця конвенція набрала чинності (в тому числі й Україна), зобов'язані вживати необхідних заходів для підтримання популяцій дикої флори та фауни на такому рівні або для приведення їх до такого рівня, який відповідає, зокрема, екологічним, науковим і культурним вимогам, та враховують при цьому економічні та рекреаційні вимоги, а також потреби підвидів, різновидів чи форм, що знаходяться під загрозою на місцевому рівні.

Відповідно до положень ст. 3 Конвенції, Україна як «Договірна Сторона» зобов'язана:

а) впроваджувати заходи для реалізації національної політики щодо охорони дикої флори, дикої фауни та природних середовищ існування, зосереджуючи особливу увагу на видах, яким загрожує зникнення, та вразливих видах, зокрема ендемічних, а також на середовищах існування, яким загрожує зникнення;

б) враховувати в своїй політиці планування забудови та розвитку територій, а також у заходах, спрямованих на боротьбу із забрудненням, необхідність захисту дикої флори та фауни;

в) сприяти освітнім ініціативам та поширенню загальної інформації щодо важливості охорони видів дикої флори та фауни і їхніх природних середовищ існування [54].

Світовий досвід свідчить, що масове знищення тварин є незаконним, неефективним та економічно затратним методом контролю їхньої чисельності, і призводить до підвищення рівня жорстокості щодо тварин у суспільстві.

Європейський досвід у сфері захисту тварин від жорстокого поводження дає підстави для висновку, що визначальною у встановленні міжнародно-правових стандартів щодо поводження з домашніми тваринами є *Європейська конвенція щодо захисту домашніх тварин 1987 р.* [27], яка визначає основні принципи добробуту тварин, їх утримання, розведення та дресирування, встановлює обмеження на використання тварин у комерційних цілях, а також заходи, які можуть застосовуватися щодо безпритульних тварин, зокрема для зменшення їхньої чисельності. Україна ратифікувала Конвенцію Законом «Про ратифікацію Європейської конвенції про захист домашніх тварин» від 18 вересня 2013 року № 578-VII [133]. Такий документ ратифікували: Австрія, Азербайджан, Бельгія, Болгарія, Німеччина, Греція, Данія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Норвегія, Португалія, Румунія, Сербія, Туреччина, Україна, Фінляндія, Франція, Чеська республіка, Швейцарія, Швеція.

Конвенція встановлює норми, які забезпечують добробут домашніх тварин, що утримуються людиною для власного задоволення та дружнього спілкування. Основним принципом поводження з тваринами є недопустимість

завдання їм болю, страждань або катувань. У ній зазначено, що у людини є моральний обов'язок перед тваринами, а також підкреслено цінність домашніх тварин для суспільства. Такі відносини повинні базуватись на таких принципах: заборони на заподіяння страждань тваринам і залишанні їх напризволяще. Конвенція встановлює заборону на проведення хірургічних операцій, спрямованих на зміну зовнішнього вигляду або з нелікувальною метою, зокрема: купірування хвоста, вух, позбавлення голосу, видалення зубів і пазурів. Винятки становлять випадки, коли такі операції є необхідними за призначенням ветеринарного лікаря, а також з метою запобігання розмноженню, як у випадку кастрації. Процедуру евтаназії тварин здійснює виключно ветеринарний лікар або інша компетентна особа, за винятком випадків, коли необхідно терміново припинити страждання тварини. Присипляння проводиться таким чином, щоб завдати мінімальних фізичних та психічних страждань, забезпечуючи швидку втрату свідомості та смерть. Забороняється використовувати методи, такі як утоплення, задушення, застосування отруйних речовин, які не забезпечують належного ефекту, та електричний струм, якщо він не призводить до миттєвої втрати свідомості. Також передбачено захист бездомних тварин шляхом зменшення їхньої кількості без завдання болю, страждань або пригнічення. Конвенція передбачає охорону здоров'я тварин, захист їх від експлуатації при дресируванні, комерційному розведенні. Ніхто не має права покинути домашню тварину напризволяще. Однак інтеграція положень документу у національне законодавство досі триває. Ця конвенція спрямована на забезпечення захисту домашніх тварин та гуманне поводження з ними [27].

У ст. 12 зазначеного міжнародного документа визначено, що якщо держава, для якої ця конвенція набула чинності, вважає, що кількість безпритульних тварин є проблемою, вона повинна вжити відповідних законодавчих та/або адміністративних заходів для зменшення їхньої чисельності у спосіб, який не викликає болю, страждань або пригнічення, яких можна уникнути.

Ці заходи мають відповідати таким вимогам:

1) якщо необхідно відловлювати таких тварин, це повинно здійснюватися з мінімальними фізичними і психічними стражданнями для них;

2) незалежно від того, чи будуть ці тварини утримуватися в притулку чи підлягатимуть евтаназії, це повинно виконуватися відповідно до принципів Конвенції.

Крім того, держави, для яких конвенція набула чинності, зобов'язуються розглянути: а) запровадження постійної ідентифікації собак і кішок за допомогою спеціальних методів, які спричиняють незначний біль, страждання чи пригнічення або не спричиняють їх взагалі (наприклад, татуювання, а також введення реєстру номерів тварин разом з іменами та адресами їхніх власників); б) зменшення незапланованого розмноження собак і кішок шляхом стерилізації; в) заохочення осіб, які знаходять безпритульних собак і кішок, повідомляти про це компетентним органам.

Тому, проблема безпритульних тварин в Україні існувала ще до початку повномасштабної війни, але часто залишалася поза увагою. Притулки переповнені, а культура утримання домашніх тварин залишається на низькому рівні. Нерідко трапляється, що новонароджених тварин їхні господарі або навіть «розплідники» викидають, наприклад, на смітники. В умовах війни тварини також страждають: вони залишаються без домівки, належного догляду, потрапляють у небезпеку і часто втрачають своїх господарів через обстріли. Більшість тварин, які знаходять прихисток під час повномасштабного вторгнення, є домашніми, залишеними господарями під час евакуації. Для порятунку таких тварин в Україні активно працюють зоозахисні організації [112].

Нині існує серйозна проблема, пов'язана з залишенням домашніх тварин без їжі та води, що може призвести до їх загибелі. Таке ставлення до тварин є проявом жорстокості, якщо не викликане крайньою необхідністю для збереження життя і здоров'я людей, і якщо не було можливості зберегти тварин під час евакуації. Важливо також розуміти, що не будь-яке присиплення домашніх тварин, як під час воєнного стану, так і в інших ситуаціях, є

прийнятним. Згідно зі ст. 13 Європейської конвенції про захист домашніх тварин, право на присипляння тварин має лише ветеринарний лікар або інша компетентна особа, за винятком надзвичайних ситуацій, коли потрібно терміново припинити страждання тварини, а допомога ветеринара не може бути надана швидко. Усі процедури присипляння повинні здійснюватися з мінімальними фізичними та психічними стражданнями. Метод присипляння, за винятком випадків надзвичайної ситуації, має забезпечити швидку втрату свідомості та смерть або починатися з глибокого загального знеболювання, що врешті-решт призведе до загибелі тварини [186, с. 38-39].

Досі не ухвалено загальносвітової декларації у сфері добробуту тварин на офіційному рівні, хоча текст документа складено, його обговорюють у колах зоозахисних організацій упродовж не одного десятиліття (Universal Declaration on Animal Welfare – UDAW) [191]. Є вже декілька варіантів Всесвітньої декларації добробуту тварин, що поєднують норми піклування як про домашніх тварин, так і диких. Ініціатори цього документа кінцевою метою визначили прийняття тексту Організацією Об'єднаних Націй [60].

Проект Декларації встановлює основні принципи у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, запобігання й просування стандартів добробуту тварин, включаючи домашніх. У разі її підписання, вона стане ключовим документом, що визнає обов'язки людини у поводженні з тваринами та зобов'язує держави-члени ООН інтегрувати акти про добробут тварин у своє національне законодавство. Зокрема, тваринам, які перебувають у неволі, повинні бути гарантовані права на «п'ять свобод»: доступ до води та корму, необхідних для підтримки здоров'я та життєвих сил; комфортні умови утримання; відсутність болю від ран і хвороб; свободу від страху і страждань; можливість природної поведінки, достатньо простору для проживання, сприятливі умови та спілкування з іншими тваринами того ж виду. Власники несуть відповідальність за догляд і забезпечення належних умов утримання протягом усього життя тварини [37, с. 92].

Проект сприяє вдосконаленню процесу реєстрації та стерилізації домашніх

тварин їхніми власниками. Торгівля тваринами повинна перебувати під суворим контролем. Забороняється негуманне знищення тварин, що належать власникам, включаючи отруєння, відстріл, побиття та задушення. Всесвітня декларація добробуту тварин не містить обов'язкових норм і не передбачає санкцій. У разі її прийняття, вона стане джерелом норм «м'якого права», що має важливе значення в сучасному механізмі міжнародно-правового регулювання, подібно до регламентації захисту прав людини [176].

У європейських країнах питання утримання домашніх тварин вирішуються на законодавчому рівні. Відповідні нормативні акти регламентують порядок поводження, народження та смерті домашніх тварин. Так, у Великій Британії реєстрація домашніх тварин є обов'язковою. Реєстраційні жетони можуть бути отримані під час сплати одноразового збору, який за нестерилізовану тварину вдвічі більший, ніж за стерилізовану. Стерилізацію підтверджують документом від ветеринара. У Німеччині діє закон про захист тварин та розпорядження про утримання собак. В країні існує окрема галузь права – «права тварин», і є адвокати, які спеціалізуються на цьому праві. Власник, купуючи собаку, зобов'язаний чіпувати її. Якщо собака втече, її повернуть господарям, яких оштрафують за недбальство (до 25 000 євро). Німці часто беруть вихованців із притулків, але більшість купує у ліцензованих заводчиків. Продаж тварин без ліцензії карається штрафом (від 800 євро). Народжуваність тварин, зокрема тих, які мають господарів, обмежується методом стерилізації. Якщо господар не є заводчиком, йому рекомендують одразу каструвати вихованця. Померлих тварин ховають на спеціальних приватних кладовищах, що коштує приблизно 210 євро в Німеччині [107].

У Франції муніципалітети мають законодавство, що захищає покупців тварин (собак і котів), згідно з яким куплену тварину не може бути продано без ветеринарного обстеження. Продаж цуценят і котенят, які не досягли віку 8-ми тижнів, заборонено. Власник собаки у Франції не має права створювати незручності для інших людей, адже вона може гавкати, вити або бути агресивною. У таких випадках власнику доведеться заплатити штраф (650 євро),

а у разі повторного випадку – розлучитися із собакою або знайти собі інше житло. Собаку, що напала на людину, усипляють. У Нідерландах з 2013 р. встановлено обов'язкове чіпування та реєстрацію всіх собак. Чіпування котів рекомендовано, але не є обов'язковим. Домашніх улюбленців купують у зоомагазинах чи Інтернеті від ліцензованих заводчиків. Власникам зоомагазинів заборонено продавати тварин дітям до 16 років. Власники всіх собак у Нідерландах мають сплачувати муніципальний податок на собаку *Hondenbelasting*, сума якого може різнитися в залежності від муніципалітету та кількості собак. Наприклад, у Гаазі за утримання однієї собаки сплачується 114 євро на рік, а за другу чи третю – ще по 178 євро. У Бельгії всі домашні тварини підлягають реєстрації в органі місцевого самоврядування, що передбачає вживлення під шкіру електронного чіпа з необхідною інформацією. Це є собачий або котячий біометричний паспорт. Також у Бельгії запроваджено податок на тварину, який для великого пса становить близько 10 євро на рік. Формально ці кошти спрямовуються на підтримку та розвиток системи, завдяки якій у країні вирішено проблему безпритульних тварин [107].

У Фінляндії обов'язковими є вакцинація та медогляди, а також сплата муніципального збору, який використовують на облаштування спеціалізованих майданчиків для вигулу. Вигулювати собак без повідка заборонено. У Фінляндії популярною є мережа спеціальних «котячих» кафе, куди приходять господарі з вихованцями. Утримання в приватному порядку диких і небезпечних тварин у Фінляндії заборонено, за винятком павуків і змій, для яких обладнують спеціальні тераріуми. У Польщі поводження з тваринами регулює закон «Про охорону тварин». Кожна домашня тварина повинна мати паспорт з відмітками про відповідні щеплення й аналізи. Такий паспорт заводять і для домашніх улюбленців, яких завозять до Польщі з інших країн, що стосується, зокрема, українців, які їдуть до Польщі на тимчасове проживання або працюють у цій країні. Водночас у Польщі вільно гуляють бездомні коти, до яких, на відміну від собак, досить поблажливе ставлення. Діє програма обов'язкової стерилізації таких тварин [107].

Основними принципами запобігання жорсткому поводженню з тваринами за кордоном є: а) впровадження єдиних регіональних мінімальних стандартів гуманного ставлення до тварин; б) криміналізація всіх форм жорсткого поводження з тваринами; в) розвиток розгалуженої системи запобігання появі безпритульних тварин; г) державна підтримка діяльності муніципальних притулків; ґ) соціокультурна робота з населенням щодо підвищення рівня відповідальності власників домашніх тварин [182].

Порівнюючи правове регулювання розглянутого питання в Україні та Європі, варто відзначити, що існує значна кількість розбіжностей. Саме тому імплементація основних положень Конвенції про захист домашніх тварин у національне законодавство, з урахуванням національних особливостей, є досить складним процесом. Законодавство не лише встановлює принципи ставлення до домашніх тварин, але й відображає рівень цивілізованості суспільства, адже цей напрямок розвитку є домінуючим у європейському співтоваристві.

Спроба врегулювати питання жорсткого поводження з тваринами була здійснена у законопроекті № 7220 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо запровадження обліку домашніх і безпритульних тварин), який було відхилено через те, що запропоновані зміни щодо відповідальності за жорстоке поводження з тваринами не відповідають принципу правової визначеності. Це може призвести до розбіжностей у застосуванні правових норм на практиці [138].

У 2017 р. Україна приєдналася до *Європейської конвенції про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідницьких та інших наукових цілей* від 18 березня 1986 р. [27]. Відповідно до загальних принципів: «Ця Конвенція застосовується до будь-якої тварини, яка використовується або призначена для використання в будь-якій дослідницькій або іншій науковій процедурі, якщо така процедура може спричинити біль, страждання, занепокоєння або завдати тривалої шкоди. Вона не поширюється на жодну недослідницьку сільськогосподарську або клінічну ветеринарну практику» [27].

Основна мета Конвенції полягає в зменшенні кількості експериментів та кількості тварин, що використовуються для цих цілей. Положення Конвенції закликають Договірні Сторони проводити експерименти на тваринах лише за відсутності альтернативних рішень. Наукові дослідження, що спрямовані на пошук альтернативних методів експериментування, мають заохочуватися. Конвенція встановлює такі принципи захисту хребетних тварин, що використовуються для дослідницьких та інших наукових цілей:

- ✓ Відбір тварин для експериментів повинен здійснюватися на основі чітко визначених критеріїв;

- ✓ Необхідно забезпечити догляд за тваринами та, наскільки можливо, уникати їх страждань;

- ✓ У кожній процедурі та протягом всього експерименту повинні використовуватися методи загальної або місцевої анестезії, анальгезії чи інші методи, які максимально усувають довготривалі пошкодження, біль, страждання або тривогу;

- ✓ Після завершення будь-якої процедури приймається рішення про збереження тварини живою або її гуманне усунення;

- ✓ Установи-користувачі повинні мати приміщення та обладнання, яке відповідає видам тварин і використовуваним процедурам, щоб їх проектування, будівництво та організація діяльності дозволяли ефективно проводити процедури, отримуючи відповідні результати з мінімальною кількістю використаних тварин і заподіянням їм найменших довготривалих пошкоджень, болю, страждань або тривоги;

- ✓ Особи, які здійснюють процедури або беруть участь у них, а також ті, хто доглядає за тваринами, що використовуються в процедурах, включаючи контроль, повинні мати відповідну освітню та професійну підготовку [27].

Факт прийняття першого міжнародного договору, що регламентує захист хребетних тварин, які використовуються для дослідницьких та інших наукових цілей, свідчить про занепокоєння світової спільноти питанням захисту тварин від жорстокого поводження та знаменує новий етап у гуманізації міжнародного

співтовариства. Проте, це лише один з кроків на шляху до універсалізації захисту хребетних тварин, включаючи їх захист під час проведення досліджень [170].

Поряд із цим, такі надзвичайно важливий міжнародний документ як *Європейська конвенція про захист сільськогосподарських тварин* від 10 березня 1976 р. [28] залишається поки що не ратифікованими Україною, що не може не турбувати. Цілком очевидно, що правила поведження з сільськогосподарськими тваринами та хребетними тваринами, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей, мають бути чітко визначеними в Україні та відповідати положенням зазначених вище конвенцій. Сподіваємося, що ратифікація зазначених міжнародних документів не змусить себе довго чекати [28].

У загальному, з огляду на процеси європейської інтеграції, що передбачають активізацію економічних, політичних та культурних відносин, а також впровадження в національне законодавство принципів європейської нормативно-правової бази, наша держава під час формування механізму правового регулювання поведження з тваринами має можливість застосовувати положення таких нормативних актів:

- щодо диких тварин (Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі 1979 року);

- щодо тварин-компаньйонів (Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1992 року, Регламент № 998/2003 Європейського Парламенту та Ради Європи про вимоги стосовно стану здоров'я тварин, що застосовуються під час некомерційного перевезення домашніх тварин);

- щодо тварин, які використовуються в сільському господарстві (Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародного перевезення 1968 року, Європейська конвенція про захист сільськогосподарських тварин 1976 року, Європейська конвенція про захист тварин, призначених на забій, 1979 року);

- щодо тварин, які експлуатуються задля дозвілля (Регламент Європейської Комісії про вимоги стосовно стану здоров'я циркових тварин під час перевезення між державами-членами, Директива Ради Європи про

утримання диких тварин у зоопарках);

– щодо тварин, яких використовують для проведення наукових і промислових дослідів (Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів або в інших наукових цілях 1986 року, Директива Ради Європи 2010/63/ЄС про захист тварин, використовуваних у наукових цілях, Рекомендація Європейської Комісії про настанови щодо приміщень і піклування про тварин, які використовуються для експериментальних та інших наукових цілей) [91].

Для реалізації положень таких загальнообов'язкових актів створені світові інститути охорони і захисту тварин, зокрема міжнародні міжурядові (Міжнародне Епізоотичне бюро, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, Світовий банк, Світова організація торгівлі, ЮНЕСКО, Всесвітня організація охорони здоров'я та ін.) та неурядові (Міжнародний фонд захисту тварин, Всесвітнє товариство захисту тварин, PETA–Люди за етичне поводження з тваринами, САНРА – Комітет експертів із захисту тварин та ін.) організації, головною метою діяльності яких є закріплення прав тварин й встановлення обмежень щодо поводження з ними.

Європейська спільнота приділяє значну увагу питанням благополуччя тварин. Особливої уваги заслуговує Федеральний закон із захисту тварин в Австрії, який забороняє тримати на ланцюгу собак, торгувати, використовувати або володіти пристосуваннями для дресирування домашніх тварин, які завдають їм болю, а також обрізати вуха і хвосту собакам, продавати кішок і собак у зоомагазинах. У всіх 9-ти австрійських штатах діє незалежний уповноважений з прав тварин, який займається питаннями жорстокого поводження з тваринами. Жорстоке поводження карається штрафом від 2.000 до 15.000 євро. [48].

У 2002 році Німеччина доповнила свою Конституцію положенням про захист тварин, передбачивши закріплення аналогічного положення у Договорі про функціонування Європейського Союзу. Також у Німеччині діє Закон про захист тварин 1972 року і Розпорядження щодо утримання собак; законодавчо затверджена система притулків для тварин. Закон про захист тварин встановлює

штрафні санкції у випадку порушень правил утримання тварин, а також спеціальне оподаткування. Німецькі правознавці навіть виділяють окрему галузь права – «Права тварин». Німеччина також може слугувати позитивним прикладом вирішення проблеми бездомних тварин. Законодавчо визначено, що мають бути виконані три обов'язкові умови: прийняття нормативних актів щодо обмеження відтворення тварин; проведення програм стерилізації, обліку тварин, а також забезпечення роботи притулків; висвітлення діяльності щодо вирішення проблеми та відповідне виховання населення [48].

Слід підкреслити, що до недавнього часу міжнародне гуманітарне право переважно не забезпечувало адекватного захисту довкілля, збереження біорізноманіття та, зокрема, тварин в умовах збройних конфліктів. Проте на початку ХХІ століття відбулися значні зміни, засновані на загальних принципах захисту під час збройних конфліктів. Важливі зміни також помітні в національному законодавстві, особливо в країнах, які зазнають впливу війни. Наприклад, війна в Україні стала важливим стимулом для розвитку міжнародного екологічного законодавства в умовах воєн та інших конфліктів. Крім того, наша держава активно брала участь у роботі Комітету міжнародного права ООН під час розробки Принципів охорони довкілля у контексті збройних конфліктів. Кримінальні правопорушення проти тварин під час війни можна класифікувати на три основні категорії: кримінальні правопорушення щодо домашніх тварин, кримінальні правопорушення проти сільськогосподарських тварин та кримінальні правопорушення стосовно диких тварин, зокрема тих, які перебувають у неволі (наприклад, у зоопарках або притулках). Усі ці кримінальні правопорушення становлять серйозну загрозу для суспільства та викликають негативні наслідки як під час конфлікту, так і після його завершення [186, с. 32-33].

Україна належить до тих країн, у КК яких відведено місце захисту тварин від жорсткого поводження – ст. 299 «Жорстоке поводження з тваринами» [66, с. 325-326]. Ця стаття застосовується до домашніх і свійських тварин і не розповсюджується на дії Міністерства оборони України (незважаючи на

використання тварин при розмінуванні або пошуках небезпечних речовин, наприклад, хоча ця діяльність може завдавати тваринам страждань), оскільки спеціальний закон не поширюється на нього та інші органи правопорядку, відповідно їй важко застосувати й до країни-агресора [20, с. 127-128].

У цьому контексті, звернемо увагу на те, що в Європейському союзі діє кілька Директив ЄС, які регламентують гуманне ставлення до цілого ряду груп сільськогосподарських тварин (Директива Ради 98/58/ЄС від 20 липня 1998 року стосовно захисту тварин, що утримуються для сільськогосподарських потреб); щодо захисту тварин, які використовуються для експериментів та інших наукових цілей (Директива 2010/63/ЄС від 22 вересня 2010 року); щодо захисту тварин під час перевезення (транспортування) (Директива 2010/63/ЄС від 22 вересня 2010 року); щодо захисту тварин під час перевезення (транспортування). Європейська конвенція «Про захист домашніх тварин» була ратифікована Україною ще у 2013 р. [187, с. 48–49]. Слід відмітити, що чинна редакція КК України була приведена у відповідність з положеннями зазначених директив.

Як зазначає Н. І. Зубченко, прийняття міжнародних правових актів у сфері захисту тварин стало каталізатором значних змін у законотворчому процесі України. 21 лютого 2006 року був ухвалений Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», що стало важливим кроком у соціально-правовій сфері країни та свідчить про значні зміни в менталітеті українського суспільства. Суспільна небезпека жорстокого поводження з тваринами полягає не лише в завданні шкоди самим тваринам, але й у потенційній можливості стати джерелом інших кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я людей [36, с. 104-105]. Слідча та судова практика свідчить, що багато осіб, які вчинили тяжкі злочини проти життя та здоров'я, починали з жорстокого поводження з тваринами. Випадки цинічного знуцання та фізичного насильства негативно впливають на психіку людей, особливо дітей і підлітків, формуючи певні аспекти їхньої моральної поведінки. Такі дії також розглядаються як такі, що завдають шкоди морально-правовим основам суспільства. Держава зобов'язана захищати представників тваринного світу та забезпечувати гуманне і цивілізоване

ставлення до них. Цій меті відповідає стаття 299 Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами [72].

У Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» зазначено, що жорстоке поводження з тваринами несумісне з вимогами моральності та гуманності, а також завдає моральної шкоди людині. Поняття «гуманність» включає прагнення максимально уникати завдання страждань людині [113].

У Великому енциклопедичному словнику гуманізм визначається як визнання цінності людини як особистості та її права на вільний розвиток і реалізацію своїх здібностей, а також утвердження добробуту людини як критерію оцінки суспільних відносин. Гуманізм є філософською категорією, яка має загальний характер, тоді як гуманність відображає моральний аспект гуманізму. Таким чином, гуманізм включає такі якості особистості, як повага до людей, людська гідність, людинолюбство та свідоме ставлення до людини і суспільних цінностей. Гуманність обумовлена моральними нормами і ціннісними установками щодо соціальних об'єктів, таких як людина, група, жива істота, і в свідомості відображена через переживання та співчуття; у діяльності – через акти допомоги та співучасті. Гуманність передбачає усвідомлене позитивне ставлення до людської природи і виникла задовго до появи таких понять, як «добро» і «зло» [97]. Базовими категоріями моралі, на яких будується гуманізм як світоглядна течія, є свобода, добро, обов'язок, необхідність [165, с. 6]. Під терміном «гуманність» зазвичай розуміються такі поняття, як людяність, людинолюбство та повага до людської гідності. Проте, антигуманне ставлення до тварин може викликати моральні страждання в інших людей, призводити до складних психологічних станів і провокувати захворювання у тих, хто співпереживає тваринам. Це також може породжувати насильство щодо інших людей [61, с. 81].

Антигуманна поведінка може проявлятися через демонстрацію сили та домінування над іншими, а моральні принципи кривдників тварин допускають

жорстоке поводження з ними, задовольняючи садистські нахили та навіть приносячи їм задоволення. Такий особистісний занепад може поглиблюватися і знаходити своїх послідовників, якщо не зустрине осуду з боку держави та суспільства.

Тенденція гуманізації суспільних відносин, яка супроводжується переходом до міжнародного права, знайшла своє відображення у формуванні міжнародно-правового регулювання поводження з тваринами. Сучасна доктрина міжнародного права проголошує гуманізацію та екологізацію міжнародного права і міжнародних відносин, висуваючи на передній план все більш нестандартні та важливі сфери правового регулювання. Сфера забезпечення добробуту тварин та захисту їх від жорстокого поводження не стала винятком [37, с. 45].

У 1964 р. вийшла друком книга британської зоозахисниці Рут Гаррісон «Живі машини» (Harrison R. *Animal Machines: The New Factory Farming Industry*. Stuart, 1964. 186 p.), що оприлюднювала факти жорстокого поводження з тваринами на фермах. Книга отримала значний громадський резонанс, і в кінці червня 1964 року уряд Великобританії заснував Технічний комітет з метою вивчення умов утримання худоби в інтенсивному тваринництві та розробки стандартів, які слід впровадити для забезпечення їх благополуччя. Основні рекомендації Комітету включали: 1) внесення змін до законодавства з метою покращення загального стану утримання тварин в умовах інтенсивного тваринництва та забезпечення їхнього благополуччя; визначення на законодавчому рівні терміна «страждання», яке повинно охоплювати: а) дискомфорт (погане самопочуття, млявість, зниження апетиту), б) стрес (напруженість або тривога через проблеми в навколишньому середовищі та/або фізичні проблеми), в) біль (непритаманна агресивна поведінка, крики або вереск, судоми, прискорене серцебиття); 2) для вдосконалення законодавства та моніторингу поточного стану благополуччя тварин Комітет рекомендував створити Постійнодіючий комітет з питань благополуччя сільськогосподарських тварин (Farm Animal Welfare Standing Advisory Committee), до складу якого

увійдуть 10 фахівців з ветеринарії, етології, порівняльної психології, зоології, фізіології, тваринництва, сільськогосподарського будівництва та юриспруденції [59, с. 71].

За результатами діяльності Комітету Брамбелла, у 1967 р. уряд Великобританії заснував Консультативний комітет з питань добробуту сільськогосподарських тварин (Farm Animal Welfare Advisory Committee), який у 1979 р. було реорганізовано в Раду з питань добробуту сільськогосподарських тварин (Farm Animal Welfare Council), яка удосконалила доповідь Брамбелла та встановила «П'ять свобод», які стали ключовими показниками/критеріями рівня добробуту тварин [59; 61].

Ці свободи підтверджують право кожної живої істоти на гуманне ставлення, яке повинна забезпечити людина. Стандарти були розроблені Британською радою із захисту сільськогосподарських тварин у 1965 р. та згодом адаптовані Асоціацією ветеринарів притулків для тварин-компаньйонів [61; 189], зокрема:

1. Забезпечення свободи від голоду та спраги шляхом легкого доступу до прісної води та спеціалізованої дієти для підтримки здоров'я та енергійності. Це має враховувати специфічні потреби тварини, такі як різні типи корму для цуценят, дорослих собак, вагітних кішок та літніх котів, з урахуванням їхніх графіків харчування.

2. Усунення дискомфорту шляхом створення належного середовища, яке включає притулок та комфортну зону відпочинку. Це означає надання м'якої підстилки та місця з відповідною температурою, рівнем шуму та доступом до природного світла. Якщо тварина перебуває на вулиці, вона повинна мати захист від погодних умов, а також відповідні миски для їжі та води, які не замерзнуть і не перекинуться.

3. Позбавлення від болю, травм чи хвороб через профілактику або швидкий діагноз і лікування. Це включає вакцинацію, моніторинг фізичного здоров'я тварин, лікування травм і надання необхідних ліків.

4. Забезпечення свободи вираження нормальної поведінки шляхом надання достатнього простору, належних умов і компанії подібних тварин. Тварини повинні мати можливість взаємодіяти з іншими або уникати їх за бажанням, а також мати змогу розтягувати кожен частину свого тіла, бігати, стрибати та грати. Це може бути особливо складно, коли тварини утримуються в окремих будках.

5. Звільнення від страху та страждань шляхом створення умов і надання лікування, що запобігають психічним стражданням. Психічне здоров'я тварини так само важливе, як і фізичне, оскільки психологічний стрес може швидко перерости у фізичне захворювання. Цього можна досягти шляхом запобігання перенаселеності та надання безпечних місць для укриття [61; 189].

Забезпечення п'яти свобод є ключовим фактором для підтримання здоров'я та благополуччя тварин, а також сприяє глибшому розумінню їхньої індивідуальності. Це, в кінцевому рахунку, відображає сутність гуманного ставлення до тварин. У 1979 році концепція п'яти свобод тварин почала інтегруватися в національні законодавства різних країн, частково або повністю, з метою захисту тварин. Ці свободи також знайшли відображення у Світовій декларації добробуту тварин. Відповідно, ці «п'ять свобод» повинні бути гарантовані тваринам, які знаходяться в умовах неволі. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» також втілює принципи цієї концепції.

Відповідно до цього Закону тваринний світ є одним з компонентів навколишнього природного середовища, національним багатством України, джерелом духовного та естетичного збагачення і виховання людей, об'єктом наукових досліджень, а також важливою базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей. В інтересах нинішнього і майбутніх поколінь в Україні за участю підприємств, установ, організацій і громадян здійснюються заходи щодо охорони, науково обґрунтованого, невиснажливого використання і відтворення тваринного світу. Об'єктами тваринного світу, є: дикі тварини – хордові, в тому числі хребетні

(ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі; частини диких тварин (роги, шкіра тощо); продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо) [126].

Об'єкти тваринного світу, а також нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати та інше житло і споруди тварин, місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, інші території, що є середовищем їх існування та шляхами міграції, підлягають охороні [98, с. 208-209].

Загальноєвропейська та глобальна тенденція щодо гуманного ставлення до тварин зобов'язує Україну дотримуватися міжнародних стандартів і норм у поводженні з ними. Діяльність, спрямована на всебічний захист тварин, виступає важливим аспектом не лише сучасного гуманістичного руху та цивілізаційного розвитку України, а й відображає ідентичність і гідність українського народу. Збереження нашої ідентичності через свободу, гідність і культурну автентичність є істотним викликом у контексті російської агресії. У цьому проявляється глибина проблеми жорстокого поводження з тваринами, а також необхідність звернення до міжнародного досвіду захисту тварин, що підкреслює наші цивілізаційні цінності та мотивації, які повністю відображені в міжнародно-правовій базі. Управління цими принципами на рівні правового мислення визначає загальний напрямок і соціальну значущість практичної правозастосовної діяльності [105, с. 374-375].

На сьогодні в Україні відбуваються швидкі трансформації, спрямовані на інтеграцію нашої держави до Європейського Союзу на правах рівноправного партнера та її включення у світову демократичну спільноту. Адаптація та приведення національного правового масиву у відповідність до міжнародних стандартів активізує нормотворчу та правозастосовчу практику. Угода про асоціацію не лише служить основою для подальших відносин між Україною та

ЄС, але й виступає стратегічним орієнтиром для проведення системних соціально-економічних реформ в Україні, а також для масштабної адаптації законодавства України до норм і правил ЄС.

Слід зазначити, що постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» не містить інформації про порядок обрахунку збитків, завданих тваринному світу. Тварини згадуються лише в контексті збитків, завданих водним ресурсам [123]. Проте Методика визначення шкоди та збитків, завданих лісовому фонду внаслідок збройної агресії РФ, розроблена відповідно до цієї постанови, містить порядок обрахунку шкоди, завданої, зокрема, шляхом знищення тварин, але лише тих, що належать до мисливських [122].

На останок зауважимо, що на міжнародному рівні екоцид визначається як «порушення заборони на навмисне завдання шкоди природному середовищу, що має значні, тривалі та серйозні наслідки». Це поняття закріплене в Конвенції ООН про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 р. та в I Додатковому протоколі до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв війни 1949 р., ухваленому в 1977 р. Право на покарання за цей злочин належить Міжнародному кримінальному суду (МКС), який з 2002 р. розглядає чотири міжнародні злочини: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії. У 2009 р. звіт Програми ООН з навколишнього середовища започаткував процес розробки Принципів захисту навколишнього середовища в умовах збройних конфліктів (PERAC). Комісія міжнародного права ООН, працюючи над PERAC, враховувала методичні рекомендації з охорони довкілля під час військових конфліктів, розроблені Міжнародним комітетом Червоного Хреста. Крім того, вона спиралася на напрацювання Міжнародного союзу охорони природи (IUCN) «Захист навколишнього середовища у зв'язку зі збройним конфліктом», який закликав: запобігати торгівлі дикими тваринами та забезпечувати охорону навколишнього середовища під час миротворчих операцій ООН, коли це

доцільно; визнавати важливість захисту навколишнього середовища до, під час і після збройних конфліктів для збереження біорізноманіття та зміцнення миру і безпеки; проводити наукові дослідження для покращення розуміння впливу збройних конфліктів на навколишнє середовище та ширші соціально-екологічні системи. Принципи PERAC є значним прогресом для законодавчої основи та відображають зростаюче міжнародне занепокоєння щодо впливу війн на навколишнє середовище. Вони встановлюють мінімальні екологічні стандарти поведінки для військових та ряду недержавних суб'єктів [112].

Україна бере участь у численних міжнародних угодах та робочих органах ООН, зокрема тих, що займаються охороною навколишнього середовища та захистом тварин під час військових конфліктів. Згідно з Римським статутом, до воєнних злочинів відноситься навмисний напад, усвідомлюючи, що він може призвести до випадкової загибелі або поранення цивільних осіб, завдати шкоди цивільним об'єктам або викликати масштабну, тривалу та серйозну шкоду навколишньому середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною військовою вигодою [112].

Таким чином, варто констатувати, що чинне законодавство України в частині захисту прав тварин в цілому відповідає загальносвітовим тенденціям у сфері забезпечення дотримання прав тварин. Крім, того спостерігається тенденція до розширення, удосконалення та уніфікації цього законодавства. Забезпечення ж виконання приписів законодавства покладене й на кримінальне законодавство, яке встановлює відповідальність за низку суспільно шкідливих і суспільно небезпечних діянь у цій сфері (у тому числі й за жорстоке поводження з тваринами). Суспільна небезпека жорстокого поводження з тваринами полягає не лише в тому, що така жорстокість завдає шкоди тваринам, але й у тому, що вона може стати джерелом інших кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я людей [112].

Ратифікація Україною міжнародних правових актів щодо захисту тварин стала каталізатором значних змін у вітчизняному законотворчому процесі, а тому прийнятий Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження»

[126] у 2006 р. став важливим кроком у соціально-правовій сфері країни й засвідчив істотні зміни в менталітеті українського суспільства. На міжнародно-правовому рівні інститут захисту тварин від жорстокого поводження представлений конвенційним корпусом. Хоча цей корпус зазвичай не використовується безпосередньо в роботі органів досудового слідства Національної поліції, він все ж таки входить до системи джерел права України. Знання основних положень цього корпусу, навіть у загальних рисах, допоможе правозастосувачам і поліцейським сформувати більш чітке та ґрунтовне уявлення про захист тварин від жорстокого поводження в умовах збройного конфлікту [112].

Перед початком збройного конфлікту багато тварин жили в умовах, далекі від ідеальних. Це було помітно і раніше: пункти перетримки переповнені, притулки потребують підтримки, а волонтери за власні кошти або завдяки добрим донатам небайдужих українців купують ветеринарні препарати, корм, воду та інші необхідні речі для тварин. Однак воєнні дії внесли жахливі зміни – тварини стали мовчазними жертвами обставин більше, ніж будь-коли, зокрема: страх, голод, безвідповідальність господарів, знущання, неможливість переїзду, антисанітарія, значний негативний вплив на нервову систему, розгубленість та відсутність нормальних умов для життя або навіть виживання – все це ускладнило або зробило неможливим їхнє існування [112].

Сторони, залучені до конфлікту, зазвичай не беруть до уваги негативні наслідки своїх дій для навколишнього середовища, екосистем і тварин до, під час і після війни. Іноді вони навіть використовують хаос війни для незаконного вилову охоронюваних видів та участі в торгівлі дорогими продуктами тваринного походження. Браконьєрство та торгівля людьми, які щорічно приносять мільярди доларів, дозволяють озброєним групам зміцнювати свою владу над спірними територіями. Суспільна небезпека жорстокого поводження з тваринами полягає не лише в завданні шкоди самим тваринам, але й у тому, що така жорстокість може стати підґрунтям для інших кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я людей.

Факти цинічного знуцання та фізичного насильства негативно впливають на психічний стан людей, особливо дітей і підлітків, формуючи певні аспекти їхньої моральної поведінки. Такі дії також становлять загрозу морально-правовим основам суспільства. Держава має обов'язок захищати представників тваринного світу та забезпечувати гуманне і цивілізоване ставлення до них. Наразі існує серйозна проблема, пов'язана з залишенням домашніх тварин без їжі та води, що може призвести до їх загибелі. Таке ставлення до тварин є проявом жорстокості, якщо воно не викликане крайньою необхідністю для збереження життя і здоров'я людей, і якщо не було можливості врятувати тварин під час евакуації. Наприклад, Сенат США ухвалив закон, згідно з яким випадки жорстокого поводження з тваринами включаються в окремий список, що в подальшому не лише дозволяє уникнути випадків жорстокості щодо тварин, а й надає правоохоронним органам інструменти для запобігання насильницьким злочинам проти людей і охорони громадського правопорядку [26].

Визнання тварин істотами, що відчувають, у засадничому договорі про заснування Європейського Союзу стало ключовим досягненням у сфері міжнародного права. Ця норма служить основою для подальшого розвитку міжнародно-правових стандартів, спрямованих на захист і добробут тварин. У зв'язку з цим, діяльність, що має на меті всебічний захист тварин в умовах збройного конфлікту, є важливим аспектом не лише сучасного гуманістичного руху та цивілізаційного розвитку України, але й відображенням ідентичності та гідності українського народу. Підтримка нашої ідентичності через свободу, гідність і культурну автентичність є актуальним викликом у контексті російської агресії. Це підкреслює серйозність проблеми жорстокого поводження з тваринами та необхідність звернення до міжнародного досвіду в їх захисті, що відображає наші цивілізаційні цінності та мотивації, які повністю інтегровані в міжнародно-правову базу. Управління цими принципами на рівні правового мислення визначає загальний напрямок та соціальну значущість практичної правозастосовної діяльності [112].

Висновки до розділу 1

1. У процесі розвитку державності та адаптації до європейських цивілізаційних стандартів у всіх соціальних сферах спостерігається зниження морально-духовної культури населення та десоціалізація особистості, що зумовлює поширення кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності. Особливої уваги потребує кримінально-правовий захист моральності у сфері охорони тваринного світу, визначаючи гуманне ставлення до тварин як важливу складову етичного, культурного та екологічного виховання громадян, яке передбачає формування у них високого рівня еколого-етичної свідомості і культури, особливо за умов збройної агресії.

2. Фундаментальні та прикладні проблеми запобігання жорстокому поводженню з тваринами стали предметом цільових наукових досліджень учених у галузях адміністративного права (В. О. Морозова, М. В. Волченко зосередили увагу на адміністративній відповідальності за жорстоке поводження з тваринами); кримінального права (В. В. Кузнецов, Л. С. Кучанська, А. В. Ландіна, С. П. Репецький – здійснили аналіз кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти моральності, а, у свою чергу, А. О. Данилевський, С. А. Голуб, Д. О. Калмиков, Ю. В. Орлов, А. М. Яценко безпосередньо за жорстоке поводження з тваринами); кримінології (С. Г. Кулик, О. О. Шумило надали кримінологічну характеристику та запропонували окремі заходи запобігання жорстокому поводженню з тваринами) та кримінального процесу й криміналістики (Т. І. Синовєрська сформувала криміналістичну методику розслідування жорстокого поводження з тваринами; М. С. Цуцкірідзе, Т. А. Орлова, І. А. Строк – розкрили процесуальний порядок досудового розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо жорстокого поводження з тваринами). Однак, в умовах докорінних змін кримінального законодавства щодо жорстокого поводження з тваринами (2017, 2018 та 2021 рр.), з урахуванням правового режиму воєнного

стану, збройної агресії, нагальним видається розроблення кримінально-правових та кримінологічних засад запобігання таким протиправним діям.

3. Національне законодавство гарантує гуманне ставлення до тварин. Правове забезпечення запобігання жорстокому поводженню з тваринами в Україні характеризується встановленням кримінальної та адміністративної відповідальності за такі протиправні дії, а також прийняттям низки нормативно-правових актів, спрямованих на охорону тварин в Україні.

4. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами передбачена ст. 299 КК України. З моменту прийняття КК України (2001 р.) до тексту статті вносились зміни та доповнення, які характеризувалися посиленням кримінальної відповідальності. І хоча, такі зміни сприяли удосконаленню законодавства про кримінальну відповідальність та безпосередньо захисту тварин від жорсткого поводження, однак нині чинна кримінально-правова норма й досі містить нормативні приписи, що потребують змін та доповнень. Адміністративне законодавство також встановлює відповідальність за жорстоке поводження з тваринами в ст. 89 КУпАП, а саме за знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю, страждань, але не призвело до тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання та поводження з тваринами. Тобто, адміністративна відповідальність встановлена за жорстоке поводження не тільки з хребетними тваринами.

Основним критерієм відмежування кримінально-караних дій від адміністративно-караних, крім предмету посягання, є наслідки, зазначені у ч. 1 ст. 299 КК України: тілесні ушкодження, каліцтво чи загибель тварини.

Видається, що сьогодні необхідний комплексний підхід до законодавчого вдосконалення проблеми жорсткого поводження з тваринами, впровадження кримінально-правової охорони тварин шляхом прийняття нової редакції ст. 299 КК України, а також вироблення дієвого кримінологічного їх захисту в умовах збройного конфлікту.

5. На міжнародно-правовому рівні інститут захисту тварин від жорстокого поводження представлений конвенційним корпусом (Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародного перевезення (1968 р.), Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення (1973 р.), Всесвітня Декларація прав тварин (1978 р.), Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для досліджень та інших наукових цілей (1986 р.), Європейська конвенція про захист домашніх тварин (1987 р.) та ін.). Для реалізації положень таких загальнообов'язкових актів створені світові інститути охорони і захисту тварин, зокрема міжнародні міжурядові (Міжнародне Епізоотичне бюро, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, Світовий банк, Світова організація торгівлі, ЮНЕСКО, Всесвітня організація охорони здоров'я та ін.) та неурядові (Міжнародний фонд захисту тварин, Всесвітнє товариство захисту тварин, PETA–Люди за етичне поводження з тваринами, САНРА – Комітет експертів із захисту тварин та ін.) організації, головною метою діяльності яких є закріплення прав тварин й встановлення обмежень щодо поводження з ними.

6. Діяльність, спрямована на всебічний захист тварин в умовах збройного конфлікту, є важливим елементом не лише сучасного гуманістичного руху та цивілізаційного розвитку України, а й відображенням самої ідентичності та гідності українського народу. Збереження нашої ідентичності через свободу, гідність і культурну автентичність є справжнім викликом у контексті російської агресії. Саме в цьому полягає глибина проблеми жорстокого поводження з тваринами, а також необхідність звернення до міжнародного досвіду захисту тварин, що підкреслює наші цивілізаційні цінності та мотивації, які повною мірою відображені в міжнародно-правовій базі. Управління цими принципами на рівні правового мислення визначає загальний напрямок і соціальну значущість практичної правозастосовної діяльності. Тому, видається нагальним розроблення заходів запобігання жорстокому поводженню з тваринами з урахування міжнародних стандартів.

РОЗДІЛ 2.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ РЕАГУВАННЯ НА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ В УКРАЇНІ

2.1. Об'єктивні ознаки жорстокого поводження з тваринами

2.1.1. Об'єкт жорстокого поводження з тваринами

Об'єкт є обов'язковим елементом будь-якого складу кримінального правопорушення. Дія чи бездіяльність, яка формально містить ознаки діяння, передбаченого КК України, але через свою малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не завдала і не могла завдати істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі, не вважається кримінальним правопорушенням. Таким чином, діяння, що не спрямоване на об'єкт, який охороняється чинним законодавством, або не завдає йому шкоди, не є кримінальним правопорушенням. Об'єкт кримінального правопорушення і ступінь його захисту законом визначає суспільну небезпечність діяння. Основним завданням кримінального закону, зокрема чинного КК України, є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

Сучасна наука кримінального права визначає зазначені суспільні відносини як об'єкт будь-якого кримінального правопорушення, оскільки таким є лише ті суспільні відносини, що підлягають охороні кримінальним законом. Зміна підходів до визначення об'єкта кримінального правопорушення неминуче впливає на еволюцію розуміння самого поняття кримінального правопорушення. Об'єктом кримінального правопорушення може бути визнано лише те, що зазнає шкоди внаслідок кримінально протиправного діяння. У зв'язку з цим, закони,

кримінально-правові норми чи заборони не є об'єктом кримінального правопорушення, оскільки вони не можуть зазнати шкоди від кримінально-караного діяння [184, с. 166].

Правильне встановлення об'єкта жорстокого поводження з тваринами дозволяє вирішити широкий спектр питань, які мають важливе значення у сфері кримінального права. Це, зокрема, сприяє розкриттю соціальної сутності кримінального правопорушення, визначенню характеру та ступеня його суспільної небезпеки, а також забезпечує правильну кваліфікацію діяння. Вчення про об'єкт складу кримінального правопорушення є одним із ключових, але водночас найбільш складних і дискусійних аспектів у доктрині кримінального права. Протягом століть науковці підходили до цього поняття по-різному. Деякі з них вважали об'єктом складу кримінального правопорушення суб'єктивні права особи, інші – норми права в їх реальному існуванні, цінності, які забезпечують здорове функціонування суспільства, що охороняються правовими нормами, а також життєві інтереси і правові блага [70, с. 156].

Як слушно зазначав М. Й. Коржанський, визнання суспільних відносин об'єктом злочину впливає із загальної теорії про суспільну природу та службову роль кримінального права. На цій науковій основі в кримінальному законодавстві чітко закріплено положення, що об'єктом кримінально-правової охорони є суспільні відносини. При цьому об'єктом злочину є лише ті суспільні відносини, які перебувають під захистом кримінального закону [57, с. 107]. Як підтверджує В. Я. Тацій, лише суспільні відносини як єдина система, а не їх окремі складові, можуть визнаватися об'єктом кримінальних протиправних діянь [160, с. 3, 13].

Протягом різних років ця концепція піддавалася критиці з боку вітчизняних науковців, які пропонували власні ідеї щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення. Відповідаючи на зауваження до концепції «об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини», В. Я. Тацій підкреслював: «...Аналізуючи критичні зауваження щодо теорії об'єкта злочину як суспільних відносин, вважаємо за можливе не погодитися з думкою, що ця

концепція є пережитком минулого або штучно створеним постулатом радянських часів, як це часто зазначають опоненти теорії суспільних відносин. На нашу думку, категорія «суспільні відносини», яка охоплює взаємодії між людьми, що існують у суспільстві та регулюються різними соціальними нормами, є філософською (або соціологічною) і не має прямого відношення до конкретного історичного періоду» [159, с. 134].

У сучасній кримінально-правовій літературі, незважаючи на існуючі підходи, з часом сформувалися нові концепції розуміння об'єкта складу кримінального правопорушення. Ці нові підходи ставлять під сумнів традиційне визнання суспільних відносин як об'єкта складу кримінального правопорушення, пропонуючи альтернативні трактування, такі як: об'єкт визначається через правові блага та інтереси; або ж розглядається як соціальні цінності.

Нещодавно спостерігається тенденція до визначення об'єкта кримінального правопорушення як цінностей, що охороняються кримінальним правом, проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно може завдати шкоди. Зокрема, І. А. Головкин до категорії «цінності» відносить різноманітні об'єкти матеріального світу, включаючи людину, які мають суттєве позитивне значення для окремих осіб, соціальних груп і суспільства в цілому. Будь-яке злочинне діяння, спрямоване проти цих важливих цінностей, завдає або ставить під загрозу заповідання їм шкоди. Тому ці цінності, на думку вченого, є об'єктом злочину. До елементів цінностей як об'єкта злочинів правник відносить: потерпілих; їхні інтереси та права; соціальні зв'язки; предмети; нематеріалізовані блага, що належать потерпілим [20, с. 154-155]. У свою чергу, О. О. Дудоров підкреслює, що в ряді випадків теорія об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин є недостатньо ефективною, і об'єктом кримінального протиправного діяння слід вважати ті блага та інтереси, на які спрямоване злочинне діяння і які захищаються кримінальним законодавством [63, с. 102]. Згідно з думкою С. Б. Гавриша, правове благо постійно наражається на злочинний вплив, через що йому завдається шкода, яка може бути визначена

шляхом усвідомлення його як цінності. Характер, зміст та обсяг наслідків злочинного посягання на особу залежать від цінності правового блага як об'єкта [13, с. 64]. Такої ж позиції дотримуються й інші науковці [64, с. 62–63; 68, с. 197–202].

Як підкреслює С. Я. Лихова, ця концепція має обмежену кількість прихильників, що, ймовірно, пов'язано з нечіткістю її визначень. У межах цієї концепції блага визначаються через поняття цінностей, проте не розкривається зміст ні поняття «благо», ні поняття «цінність». Те, що не має цінності, не може вважатися благом. Корисним для людини є те, що має загальну цінність, а не лише індивідуальну. Закон захищає цінності на загальносуспільному, а не індивідуальному рівні [90, с. 30–31].

Протягом останніх років з'явилася концепція, яка пропонує розглядати цінності як об'єкт складу кримінального правопорушення. На думку дослідників, виникнення цієї концепції пов'язане з тим, що Конституція України визначила принципово нові ціннісні орієнтири [56]. Зокрема, П. С. Матишевський підкреслював, що об'єктом злочину є цінності, які захищаються кримінальним законодавством, проти яких спрямовується кримінально протиправне діяння та яким воно може завдати або завдає шкоду [93, с. 72]. Визнання суспільних відносин об'єктом складу кримінального правопорушення є занадто загальним та суперечить загальноприйнятим світовим пріоритетам, а також Конституції України [93, с. 68–69; 169, с. 66–67].

Очевидно, що складність і багатогранність об'єктів, на які спрямовані кримінальні правопорушення, та які підлягають кримінально-правовій охороні, фактично унеможлиблюють створення єдиної універсальної концепції об'єкта кримінального протиправного посягання. Це означає, що неможливо точно визначити об'єкт будь-якого кримінального правопорушення в рамках однієї концепції. Незважаючи на різноманітність теорій щодо об'єкта складу кримінального правопорушення, у науці кримінального права існує загальне розуміння, що об'єктом є те, на що посягає злочинець, і чому внаслідок цього

посягання завдається шкода або створюється загроза її заповідання [106, с. 14; 8, с. 118].

Як стверджує С. Колос, точне визначення об'єкта кримінального правопорушення має не лише теоретичне, але й надзвичайно важливе практичне значення. Юридична цінність встановлення об'єкта полягає в наступному: це сприяє розумінню соціальної сутності кримінального правопорушення, зокрема його характеру та ступеня суспільної небезпеки. Під час дослідження цінностей, на які спрямовані суспільно небезпечні діяння, воно виступає одним із засобів удосконалення кримінального законодавства, оскільки вивчення ієрархії соціальних цінностей дає можливість вирішити проблему створення чіткої системи кримінального законодавства. Також це виявляє соціальні цінності, не захищені кримінальним законом, що створює передумови для ухвалення відповідних кримінальних законів. Визначення об'єктів злочинних діянь у поєднанні з іншими елементами складу кримінального правопорушення дозволяє класифікувати їх конкретні види [52, с. 198].

У першу чергу необхідно сказати, що годі й шукати проблему кримінального права з більшою кількістю спірних моментів, ніж галузь учення про об'єкт кримінального правопорушення [69, с. 111]. Однак потрібно зазначити, що його правильне визначення дозволяє, крім суспільної небезпеки, розкрити зміст учиненого діяння та його юридичні ознаки, а також сприяє точному й однаковому застосуванню кримінально-правової норми. Дослідження об'єктивних ознак не лише дає змогу нам з'ясувати соціальну сутність і суспільну небезпеку злочинного посягання, а також має практичне значення для кваліфікації суспільно небезпечного діяння.

Тому й не дивно, що ключовим аспектом для розуміння сутності суспільно небезпечного діяння є об'єкт кримінального правопорушення. Визначення об'єкта має важливе значення для з'ясування характеру та ступеня суспільної небезпеки посягання, його правильної кваліфікації та відмежування від інших кримінальних правопорушень. Це зумовлено тим, що особливості та характеристики об'єкта кримінального правопорушення дозволяють найбільш

повно розкрити зміст вчиненого кримінального правопорушення та його юридичні ознаки.

Таким чином, виходячи із загальних положень про об'єкт кримінального правопорушення, розглянемо *об'єкт кримінального правопорушення*, передбаченого ст. 299 КК України «Жорстоке поводження з тваринами». Перш ніж перейти до об'єкту зазначеного кримінального правопорушення, відмітимо, що серед проблем у сфері охорони тваринництва в Україні, можна виділити такі: недосконалість правових норм, що регулюють відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, а також труднощі в їх практичному застосуванні; ігнорування міжнародного досвіду у боротьбі з такими злочинами; недостатнє дослідження теоретичних аспектів, пов'язаних із кримінально-правовою охороною тваринного світу; відсутність чітких критеріїв для розмежування суміжних правопорушень тощо. Однією з ключових проблем є кримінально-правова охорона моральності, що стосується захисту тварин, яка потребує вирішення як на міжнародному, так і на національному рівнях [110].

Як зазначає А. М. Ященко, розміщення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України, у розділі XII Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності» дозволяє певною мірою визначитися щодо об'єкта такого протиправного діяння: таким об'єктом – очевидно є моральність [187].

Мораль: 1) це форма людської свідомості, що визначає її рівень, який заснований на знаннях, сформованих еволюційно, з врахуванням життєвого досвіду; 2) це категорія, що може бути усвідомлена людьми, поняття, що формується, та змінюється в залежності від рівня духовного, економічного, матеріального, технічного, культурного (духовного) суспільства, групи людей чи індивіда; 3) це внутрішнє спонукання людини, яке націлене на досягнення належного, абсолютних цінностей, розумності, істинності; - це людське уявлення про належне, критерієм якого є добро і зло, чесність, порядність, справедливість, правда, кривда; 4) це вияв загальнолюдської ідеології, направленої на захист свого роду, родини, сім'ї з метою збереження та

продовження людського життя, як правило, у стабільному мирному співіснуванні; 5) це той «стрижень», що об'єднує людей, визначає і впливає на їх психічні, емоційні, духовні відносини, які, можна стверджувати, визначають нас як людську істоту; 6) це соціальний регулятор, вплив якого поширюється майже на всі сфери суспільної взаємодії людей; 7) це внутрішнє переконання, що формується у свідомості людини під впливом виховання, освіти, оточуючого соціального середовища у вигляді норм, принципів, поглядів, оцінок взаємовідносин з іншими людьми та їх об'єднаннями [144, с. 58].

Відповідно до Закону України від 13 грудня 2001 р. «Про тваринний світ» «тваринний світ є одним із компонентів навколишнього природного середовища, національним багатством України, джерелом духовного та естетичного збагачення і виховання людей, об'єктом наукових досліджень, а також важливою базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей». В інтересах нинішнього і майбутніх поколінь в Україні за участю підприємств, установ, організацій і громадян здійснюються заходи щодо охорони, науково обґрунтованого, невиснажливого використання і відтворення тваринного світу [136].

У кримінально-правовій науці загальноприйнятою є триступенева класифікація об'єктів «за вертикаллю», а саме: загальний, родовий, безпосередній. Кожен з цих рівнів має конкретний зміст, що залежить від міри узагальненості суспільних відносин, які охороняє кримінальний закон [66].

Загальним об'єктом кримінального правопорушення вважається сукупність суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом. З цього визначення випливає, що до нього входить система всіх об'єктів кримінально-правової охорони: життя, здоров'я особи, власність, громадська безпека, громадський порядок, моральність тощо. Існування загального об'єкта дозволяє розкрити спрямованість злочину на зміну суспільних відносин, оскільки суспільна небезпека протиправного діяння полягає в тому, що воно змінює встановлені в суспільстві відносини. Для визнання такого діяння злочином необхідно, щоб ці відносини охороняв закон.

Родовий об'єкт злочину визначається як окрема група однорідних або схожих суспільних відносин, які формують певну сферу суспільного життя. Щодо визначення родового об'єкта кримінального правопорушення, згаданого в ст. 299 КК України, можна сказати, що при його пошуку можна керуватися таким правилом: діяння, що містяться в одному розділі КК, посягають на той самий родовий об'єкт.

Як зазначають Д. О. Калмиков, А. О. Данилевський, родовим об'єктом складів злочинів, об'єднаних у розділі XII Особливої частини КК України, у традиційному розумінні є цінності, зафіксовані у назві цього розділу, тобто громадський порядок і моральність [46].

Розділ XII Особливої частини КК України, до якого входить ст. 299, має назву «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності», проте трактування родового об'єкта кримінального правопорушення «Жорстоке поводження з тваринами» залишається неоднозначним [72]. У науковій літературі зазначається, що суспільна небезпечність кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності полягає в тому, що вони завдають або можуть завдати істотної шкоди громадському порядку і моральним основам суспільного життя. Сукупність цих відносин є родовим і водночас основним безпосереднім об'єктом зазначених кримінальних правопорушень [73, с. 345-346].

Основним безпосереднім об'єктом основного складу злочину, передбаченого ст. 299 КК України, є суспільна мораль (моральність) у частині гуманного ставлення до тварин [46, с. 341].

Розглядаючи питання щодо визначення *предмета кримінального правопорушення*, передбаченого ст. 299 КК України, можна зазначити, така самостійна ознака складу кримінального правопорушення, має важливе теоретичне та практичне значення. Важливо пам'ятати про роль предмета у виявленні та конкретизації об'єкта посягання, а також у кваліфікації діяння. Зазвичай предметом кримінального правопорушення вважаються речі (фізичні об'єкти) матеріального світу, стосовно яких або у зв'язку з якими вчинено

злочин. Якщо кримінальне правопорушення має свій предмет, його називають предметним кримінальним правопорушенням [110].

Зокрема, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 299 КК України «Жорстоке поводження з тваринами», також є предметним. Чинний закон про кримінальну відповідальність визначає предмет як обов'язкову ознаку цього кримінального правопорушення стосовно хребетних тварин. Цей кримінально-правовий припис виконує функцію захисту тварин від жорстокого поводження, що є складовою суспільної моральності. Визначити чіткий перелік тварин, які можуть бути предметом жорстокого поводження, є досить складним завданням, оскільки закон про кримінальну відповідальність не надає ні видових, ні інших характеристик тварин [85, с. 12-13].

Відповідно до коментаря ст. 299 КК України, об'єктом злочинного посягання є будь-які хребетні тварини, птахи та інші живі істоти, які мають кістковий хребет, головний та спинний мозок, а також кровоносну і нервову системи, незалежно від їхньої приналежності та місця проживання, а також від мети їх використання. Як випливає зі змісту диспозиції ч. 1 ст. 299 КК України, предметом розглядуваного складу злочину є тварини, що належать до хребетних.

Тваринний світ є одним з компонентів навколишнього природного середовища, національним багатством України, джерелом духовного та естетичного збагачення і виховання людей, об'єктом наукових досліджень, а також важливою базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей [136]. Тварини – це царство переважно багатоклітинних ядерних організмів, однією з найголовніших ознак якого є гетеротрофність (тобто, споживання готових органічних речовин) та здатність активно рухатись (щоправда, не всі тварини ведуть активний спосіб життя) [46].

Закон однаково захищає тварин, які утримуються в домашніх умовах, зоопарках, на фермах, використовуються в сільському господарстві, цирках, а також безпритульних чи тих, що перебувають у природному середовищі. Наявність або відсутність у таких тварин господарів, їх перебування в стані

природної свободи чи в неволі, господарське призначення та стан організму не мають кримінально-правового значення. Кримінальне правопорушення може бути вчинене як стосовно тварин, що перебувають у власності винного, так і стосовно будь-яких інших тварин, включаючи тих, що належать іншим власникам, є безгосподарними чи дикими [73, с. 885–886].

Предметом жорстокого поводження є тварини, які належать до хребетних (риби, птахи, сухопутні істоти) незалежно від віку та приналежності до дикої природи чи до свійських тварин, або власності винного на цю тварину [65, с. 327]. Значно докладніше предмет складу злочину, передбаченого ст. 299 КК України, характеризує В.О. Навроцький, котрий не лише перелічує тих тварин, які, на його думку, належать до хребетних, а й надає загальне визначення цій біологічній категорії. Так, зазначений учений звертає увагу на те, що хребетні – це здатні рухатися і відчувати живі організми, які мають спинний хребет, утворений ланцюгом кісток або хрящів, що йде вздовж спини і містить у собі спинний мозок [101, с. 888].

Не вдаючись до наукових дискусій, підтримуємо А. О. Данилевського й зазначимо, що тваринами, які належать до хребетних, у ст. 299 КК України слід розуміти підтип хордових тварин, що виділяється із інших представників цього типу за ознакою наявності кісткового хребта, та включає в себе представників семи класів тварин: «Круглороті», «Хрящові риби», «Кісткові риби», «Земноводні», «Плазуни», «Птахи» та «Ссавці» [46].

У Європейській конвенції про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей, під тваринами розуміються будь-які живі хребетні тварини, що не належать до людського роду, включаючи непаразитуючі та/або відтворюючі личинкові форми, за винятком інших зародкових чи ембріональних форм [27].

Кримінальне правопорушення передбачене ст. 299 КК України вчиняється, як правило, щодо ссавців та птахів. У юридичній літературі підтримано позицію, що його предметом необхідно вважати хребетних – тварин, що мають кістковий хребет, головний та спинний мозок, кровоносну та нервову системи [19; 46].

Відповідно до ст. 299 КК України, кримінальна відповідальність передбачена за жорстоке поводження саме з «хребетними тваринами». Водночас, міжнародні документи, згадані у попередніх підрозділах, не розрізняють тварин, яким може бути завдано шкоду, за ознакою наявності або відсутності хребта. Відповідно до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» тварини – біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові; дикі тварини - тварини, природним середовищем існування яких є дика природа, у тому числі ті, які перебувають у неволі чи напіввільних умовах; домашні тварини - собаки, коти та інші тварини, що протягом тривалого історичного періоду традиційно утримуються і розводяться людиною, а також тварини видів чи порід, штучно виведених людиною для задоволення естетичних потреб і потреб у спілкуванні, що, як правило, не мають життєздатних диких популяцій, які складаються з особин з аналогічними морфологічними ознаками, та існують тривалий час у їх природному ареалі; сільськогосподарські тварини - тварини, що утримуються та розводяться людиною для отримання продуктів і сировини тваринного походження; безпритульні тварини – домашні тварини, що залишилися без догляду людини або утворили напіввільні угруповання, здатні розмножуватися поза контролем людини; експериментальна тварина – тварина, що використовується для проведення наукових дослідів, експериментів [110; 126].

Тому предметом аналізованого злочину можуть бути такі тварини (як дорослі особини, так і молодняк): дикі (тварини, природним середовищем перебування яких є дика природа, у тому числі ті, що перебувають у неволі чи напіввільних умовах), домашні свійські (тварини, що розводяться та утримуються людиною у помешканні для естетичних потреб і потреб у спілкуванні), сільськогосподарські (тварини, що вирощуються людиною для отримання продуктів та сировини тваринного походження або тваринницької продукції), безпритульні (домашні свійські тварини, що залишились без догляду їх власників або господарів і живуть в умовах цілком або частково створюваних

діяльністю людини), лабораторні (тварини, які використовуються для проведення наукових дослідів, експериментів при порушенні правил «процедури»).

Не мають кримінально-правового значення наявність чи відсутність у таких тварин господарів, їх перебування в стані природної свободи чи в неволі, господарське призначення, стан організму тощо. Злочин може вчинятися як стосовно тварин, що перебувають у власності винного, так і будь-яких інших (належних іншим власникам, безпритульних, диких).

У разі вчинення жорстокого поводження з тваринами предметом посягання є тварина чи декілька тварин. Предметом жорстокого поводження з тваринами у більшості кримінальних проваджень були домашні тварини (62 %), з яких 39 % тварин перебували у власності інших осіб; безпритульні тварини склали 36 %, а 2 % – дикі тварини, які перебували у неволі. Значний відсоток випадків жорстокого поводження з домашніми тваринами може бути зумовлений безвідповідальним та байдужим ставленням з боку їхніх власників. Це включає нехтування правилами та умовами утримання тварин, а також бажання позбутися їх. Основними причинами цього є відсутність виховання поваги до тварин, зокрема домашніх, нерозуміння необхідності відповідального ставлення до тварини, яку особа бере чи придбає у власність, а також низький рівень правової свідомості та культури.

Проведеним дослідженням Т. І. Синоверської встановлено, що у 75,3 % випадків жорстоке поводження з тваринами стосувалося собак (цуценят), у 19,2 % випадків – котів (котенят). У трьох випадках об'єктом кримінальних правопорушень стали свійські тварини, зокрема корова, коза та кінь, а в одному випадку – ведмедиця, яка перебувала в неволі. У 72,6 % випадків постраждали тварини були безпородними, тоді як у 27,4 % випадків вони мали певну породу. В 80,8 % випадків жорстоке поводження призвело до смерті тварини, тоді як у 19,2 % випадків тварина зазнала тілесних ушкоджень [148, с. 76].

2.1.2. Об'єктивна сторона жорстокого поводження з тваринами

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 299 КК України, має такі форми об'єктивної сторони: 1) жорстоке поводження з хребетними тваринами 2) порушення правил транспортування тварин – ці дві форми мають обов'язкові ознаки: діяння, причинний зв'язок та суспільно небезпечні наслідки (тілесні ушкодження, каліцтво або загибель тварини); 3) нацьковування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, 4) пропаганда, 5) публічні заклики до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, 6) поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій.

Жорстоке поводження з тваринами є відображенням складних аспектів людської поведінки, які регулюються як кримінальним, так і адміністративним правом. Правова оцінка таких дій часто змінюється, і їх реальна суспільна небезпека не завжди усвідомлюється ані юристами, ані суспільством загалом. Протиправність, як характеристика кримінального правопорушення, передбачає порушення конкретної кримінально-правової норми – заборони. Іншими словами, жорстоке поводження з тваринами є суспільно небезпечним діянням, яке класифікується як кримінальне правопорушення відповідно до КК України, оскільки воно суперечить моральним принципам суспільного життя [66, с. 311-312].

У науково-практичному коментарі, жорстоке поводження з тваринами тлумачиться як діяння, що спричиняють страждання тварини, зокрема біль, каліцтво, травму, позбавлення місць природного перебування, порушення санітарно-гігієнічних норм утримання, вживання пристосувань, що змушують тварину перебувати у неприродній позі тощо, або смерть тварини без застосування методів евтаназії. Воно може мати місце щодо однієї або кількох тварин [102, с. 688]. У свою чергу, вчені під таким розуміють прояв аморальної поведінки людини, яке не лише свідчить про відверте нехтування природними правами представників тваринного світу та загально визнаними суспільними цінностями, а й може призвести до «викривлення» (деформації) психіки

оточуючих людей (особливо дітей), переосмислення ними власного бачення подальшого співіснування людей з іншими представниками живої природи [46].

Загалом, звертаючи увагу на поняття «жорстоке поводження з тваринами» варто наголосити, що морально-етичне ставлення людей до тварин є складним і динамічним явищем, яке змінюється під впливом соціально-економічних умов і науково-технічного прогресу, охоплюючи всю історію людської цивілізації. Експлуатація тварин та використання їх корисних властивостей з утилітарних мотивів завжди займали провідне місце в суспільній свідомості, поряд із природним почуттям милосердя. Насправді, ставлення людей до тварин пройшло тривалий шлях еволюції, який можна умовно поділити на кілька етапів: привілейоване становище тварин, рівність людей і тварин, експлуатація тварин, а також сучасне визнання окремих прав тварин і зняття з них відповідальності [108].

Аналізуючи ці етапи, можна зазначити, що перші два не викликають наукового інтересу у кримінологів, оскільки культ тварин або наділення їх рівним статусом з людьми були характерні для первісних спільнот з низьким рівнем соціальної організації. Відомо, що первісний розподіл праці та розвиток землеробства значною мірою залежали від одомашнення тварин, які використовувалися для транспорту. Таким чином, сучасне суспільство виникло разом із широким використанням тварин у різних сферах господарства, без жодних гарантій їхнього добробуту, що свідчить про антропоцентричну модель існування. Цю точку зору можна проілюструвати словами давньогрецького філософа Аристотеля, який стверджував, що рослини створені для тварин, а тварини – для людей [183, с. 129-130].

Лише на початку XIX ст. у Великій Британії почав поступово розвиватися процес законодавчого закріплення обмеження невинного насильства над тваринами, розглядаючи їх як живі істоти, а не як речі. У 1822 році в англійському парламенті, після кількох невдалих спроб, було ухвалено Акт про запобігання жорстокому та неналежному поводженню з худобою (Act to Prevent the Cruel and Improper Treatment of Cattle). Згідно з цим актом, за «побиття,

поганий догляд або жорстоке поводження з будь-яким конем, кобилою, мерином, мулом, віслюком, биком, коровою, телицею, бичком, вівцею або іншою худобою» порушник міг бути оштрафований або отримати тримісячне ув'язнення [19; 46]. Того ж року в Лондоні відбувся перший судовий процес проти осіб, які знущалися з тварин, що завершився винесенням обвинувального вироку та накладенням штрафу на винних [46].

Для виділення однорідної групи злочинів, що формує новий вид злочинності, використовують такі критерії, як сфера функціонування та відтворення явища, цілісний механізм заподіяння шкоди однорідним суспільним відносинам, системність детермінант і типовість контингенту злочинців. Таким чином, для з'ясування соціальної природи жорстокого поводження з тваринами доцільно визначити коло суспільних відносин, у яких виникає це явище, а також зв'язки і співвідношення з суміжними феноменами, родові поняття, форми та способи злочинної активності [20, с. 117-118].

Як зазначає ст. 8 Закону України «Про тваринний світ», право власності на об'єкти тваринного світу припиняється у випадку жорстокого поводження з тваринами [136]. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», поводження з тваринами має ґрунтуватися на принципах: забезпечення умов життя тварин, які відповідають їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям; можливості припинення права власності та інших речових прав на тварин у разі жорстокого поводження з ними; заборони жорстоких методів умертвіння тварин; утримання і поводження з домашніми тваринами без мети заподіяння шкоди як оточуючим, так і самій тварині [126]. Отже, об'єктом загальної законодавчої охорони в цій сфері є відносини, що виникають у зв'язку з утриманням тварин та поводженням із ними фізичних і юридичних осіб.

У системі цивільно-правових, адміністративно-правових та кримінально-правових наслідків, пов'язаних із порушенням встановлених норм утримання і поводження з тваринами, на перший план виходить кримінально-правова відповідальність за жорстоке поводження з тваринами. Це свідчить про визнання

законодавцем значної суспільної небезпеки таких дій. Слід зазначити, що в даному випадку сфера відносин, що охороняються КК України, обмежується об'єктом ст. 299, а саме: загальноприйнятими принципами моральності у сфері поводження з тваринами. Гуманне ставлення до тварин неможливе без комплексного регулювання їх використання в усіх аспектах суспільного життя, що запобігло б будь-яким зловживанням. Отже, першою ознакою жорстокого поводження з тваринами є те, що його існування та відтворення базується на встановлених нормах утримання і поводження з тваринами [85, с. 17-18].

Відповідно до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» поняття «жорстоке поводження з тваринами» означає: знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю, страждань, у тому числі спричинило тілесні ушкодження, каліцтво чи загибель, нацькування тварин одна на одну та на інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання, поводження та транспортування тварин [126]. Зокрема, термін «знущання» видається оціночним і розпливчастим, адже кожна особа має своє уявлення про ступінь страждань, завданих тварині, що підпадає під таку категорію: від залишення домашнього улюбленця в автомобілі на сонці до смертельного забиття. Семантичне тлумачення «знущання» визначає його як заподіяння мук, страждань. Також це об'єктивно невинуватиме завдання хребетній тварині достатньо тривалого болю, мучень, а саме: побої, спалювання тварини живцем, обливання її кислотою чи лугом, застосування до неї отрути, моріння голодом чи спрагою протягом тривалого часу, ненауковий експеримент над твариною, що викликає страждання; використання пристосувань, що ставить тварину у неприродне положення, викликає надмірний біль, пошкодження тіла або смерть; умисне використання у спортивно-видовищних цілях хворих, поранених, кульгавих тварин тощо [37, с. 138-139].

Під родовим поняттям жорстокого поводження з тваринами слід назвати злочинну жорстокість як різновид агресивної поведінки, яка завдає великої

шкоди жертві і здійснюється без переживання співчуття та жалю з боку суб'єкта такої поведінки. До елементного складу будь-якого об'єктивного вияву злочинної жорстокості включають: об'єкт жорстокості (спрямованість посягання на цивілізаційні цінності); зовнішня дія (бездіяльність), спосіб її вчинення та негативні наслідки, при чому завдання страждань слугує мотивом або метою поведінки; особистість злочинця, якому притаманна девальвація однієї з провідних загальнолюдських цінностей.

Прикметно, що законодавець пов'язує настання кримінальної відповідальності не за будь-яке знущання з тварини, навіть таке, що спричинило її загибель або каліцтво, а лише за наявності хоча б однієї з двох ознак – застосування жорстоких методів як способу вчинення злочину або хуліганського мотиву діяння. На думку Я. В. Охоти, жорстокість як риса особистості являє собою прагнення до спричинення страждань, мучень особам або тваринам, що знаходить вираз у діях, бездіяльності, словах, а також фантазіях відповідного змісту. При цьому прояви жорстокості можуть бути умисними, продуманими, імпульсивними, свідомими та несвідомими. Тривалість та інтенсивність насильства поєднується з беспорядним станом жертви за відсутності будь-якої іншої мети, окрім спостереження чужих страждань [105, с. 373–374].

З огляду на вищезазначене, важливим аспектом у визначенні поняття жорстокого поводження з тваринами є саме спосіб дій, а не мотив чи мета. Усі чотири дії, зазначені в диспозиції ст. 299 КК України, невід'ємно пов'язані із заподіянням тварині значного фізичного болю та тривалих страждань, що можуть призвести до каліцтва або загибелі хребетної тварини [72]. Невипадковою також є вказівка у диспозиції на обов'язкову належність тварини до класу хребетних, тобто таких, що наділені центральною нервовою системою і здатні відчувати біль.

Таким чином на нашу думку, жорстоке поводження з тваринами слід визначити як протиправну, умисну, безжальну дію або бездіяльність, що є проявом аморальності злочинця й спрямовані проти біологічних об'єктів шляхом заподіяння фізичних страждань.

Способи жорстокого поводження з тваринами можна умовно класифікувати на активні та пасивні. Активні способи включають завдання ударів, порізів, вогнепальних поранень, травматичну ампутацію частин тіла, розчленування, розтин живих тварин, підпалювання, скидання з висоти, утоплення, закопування та нацькування тварин одна на одну. Пасивні способи, в свою чергу, охоплюють умисне позбавлення хребетних тварин їжі, води, доступу до повітря, утримання в тісних клітках, надмірне скупчення тварин у обмежених приміщеннях, а також залишення тварин без ветеринарної допомоги, що призводить до значних страждань [66, с. 112].

Така думка сформована в праці О. В. Александренко. Авторка зазначає, що за своїм характером вияви жорстокості щодо тварин поділяють на дві групи: 1) активна жорстокість – це умисні дії, що полягають у намірі завдати тварині шкоди, яка спричиняє біль і страждання; 2) пасивна жорстокість (або бездіяльність) – шкода, якої завдають шляхом навмисного нехтування своїми обов'язками з догляду за тваринами, що спричиняє тривалі страждання тварини [2, с. 118].

До активних способів жорстокого поводження з тваринами належать такі, які полягають у здійсненні тривалого фізичного впливу на тварину за допомогою різних методів, засобів, знарядь, які мають характер мордування чи катування, здійснюються з хуліганських, корисливих чи інших мотивів і спрямовані на завдання тварині травм, мучення, смерті. Для прикладу, це можуть бути: завдання тварині ударів, заподіяння фізичних ушкоджень, каліцтва (травматична ампутація частин тіла в різний спосіб), розчленування, розтин живої тварини, підпалювання шкіри, кінцівок, спалювання живцем, скидання з висоти, утоплення, закопування, інші способи, що підпадають під вияви садизму [148, с. 79].

Способи пасивної жорстокості виявляються в злісному недотриманні особою (власником чи опікуном тварини) правил та умов утримання тварин, які можуть різнитися залежно від виду, породи та кількості тварин, що перебувають на утриманні в особи. До таких способів належать: систематичне позбавлення

тварини їжі, води; виснаження тварини фізичною працею; залишення в небезпечних чи екстремальних умовах; нехтування необхідними правилами гігієни та догляду за твариною; утримання тварини в непридатних, антисанітарних приміщеннях, що не враховують вид, породу тварини; недотримання норм щодо можливої кількості утримання тварин у певному приміщенні; відсутність ветеринарного догляду. За пасивних способів жорстокого поводження з тваринами особа підлягатиме кримінальній відповідальності лише у випадку, якщо буде встановлено причиново-наслідковий зв'язок між бездіяльністю особи й наслідками у вигляді травм, хвороб чи смерті тварини.

Випадків неналежного догляду за твариною (тваринами), причиною яких стає смерть або ж каліцтво тварин, на практиці виникає чимало. Проте через недостатність доказової інформації такі провадження здебільшого закривають через неможливість доведення вини особи або відсутність у діяннях особи складу кримінального правопорушення.

Із цього приводу О. В. Александренко стверджує, що слід зважати на ознаки, а потім шукати їм підтвердження у вигляді слідів відповідного поводження. Наприклад, кульгавість під час огляду лікарем ветеринарної медицини може свідчити про ненадання тварині своєчасної та кваліфікованої медичної допомоги; забруднені миски із залишками їжі можуть свідчити про систематичну неякісну годівлю тварини, що є доказом жорстокого поводження з нею. Тобто зазвичай достатньо ознак і слідів, які вказують на неналежне, тим паче жорстоке поводження з тваринами. Необхідно визначити, про що вони свідчать, і правильно оцінити їх значення. Після цього можна буде обрати відповідні методи, засоби, прийоми їх збирання, фіксації, вилучення та дослідження з метою отримання доказової інформації [2, с. 118].

До способів вчинення Т. І. Синоверська віднесла механічні, хімічні, термічні й змішані. Своєю чергою механічні способи вчинення кримінального правопорушення поділила на такі підвиди: удушення (за допомогою рук, петлі, підручних знарядь, утоплення чи закопування заживо), завдання ударів (руками,

ногами, тупими чи колото-ріжучими предметами), застосування мисливської чи пневматичної зброї, скидання з висоти, переїзд автомобільним транспортом [148, с. 80].

Наприклад, перебуваючи у приміщенні будівлі господарського призначення, що розташована на території домоволодіння, маючи намір, направлений на жорстоке поводження з тваринами, усвідомлюючи злочинний характер своїх дій, діючи умисно, протиправно, грубо порушуючи суспільні відносини, що забезпечують загальноприйняті моральні принципи щодо поводження ; тваринами, порушуючи вимоги ст. 18 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», нехтуючи правилами суспільної моралі, з метою умисного вбивства тварин, які відносяться до хребетних, безпородних котів, усвідомлюючи, що своїми діями завдає котам біль та страждання, використовуючи фізичну силу та активний спосіб, ОСОБА_4 схопив кошеня віком приблизно 10-12 місяців чорного окрасу лівою рукою за тулуб та використовуючи металеву проволочку, яку тримав в правій руці, закрутив її навколо шиї кошеня, та затиснувши її, тримав кошеня декілька хвилин, після чого кинув його на підлогу, в результаті чого наніс кошеняті ушкодження, описані в протоколі розтину від 19.06.2024 року, наданого лікарем-ветеринаром Ветеринарної клініки «ANIMALS». Відповідно до протоколу розтину, смерть тварини настала внаслідок зупинки серця, до якого привели множинні механічні розриви плеври та переломи кісток грудної порожнини (ребер та грудної кістки), а також тупі травми кісток, судин та м'язів шиї та голови, множинні травми, які вірогідно були нанесені тупим предметом, під час нанесення ударів, кіт, ймовірно, відчував фізичний біль і страждання, які призвели до загибелі даної тварини. Після чого ОСОБА_4 взяв лівою рукою кошеня віком приблизно 10-11 місяців біло-коричневого окрасу за тулуб та використовуючи металеву проволочку, яку тримав в правій руці, закрутив її навколо шиї кошенят, та затиснувши її, тримав кошеня декілька хвилин, після чого кинув його на- підлогу, в результаті чого наніс кошеняті ушкодження. Відповідно до протоколу розтину, смерть тварини настала внаслідок механічної асфіксії, яка спричинила

різкі розлади кровообігу, гостру венозну гіперемію і викликала шоківий стан, що і спричинило зупинку роботи легень з блокадою відповідних мозкових центрів та внаслідок перелому шийного відділу і ушкодження спинного мозку та пошкодження крупних судин шийного відділу з крововиливами у грудну порожнину. Під час нанесення пошкоджень тварина задихалась та відчувала фізичний біль, легені поступово заповнялись кров'ю [153].

Відповідно до сфер людської діяльності, в яких найчастіше беруть участь хребетні тварини, можна умовно виділити основні форми жорстокого поводження з ними. Це такі категорії, як: сімейно-побутова, патологічна, мисливська, дослідницька, сільськогосподарська, розважально-видовищна та комунальна [181, с. 142-143]. У Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» регламентовані спеціальні правила поводження з різними категоріями тварин (ст. 19–26). Це стосується диких тварин у природному середовищі, мисливських тварин під час полювання, тварин у сільському та рибному господарстві, у процесі отримання продукції тваринного походження. Також охоплює домашніх тварин, тварин, що не утримуються людиною, але перебувають у середовищі, створеному людською діяльністю, а також тварин, що використовуються у видовищах, спорті, дозвіллі, наукових експериментах, тестуванні, навчанні та виробництві біологічних препаратів.

Щодо сімейно-побутової форми жорстокого поводження з тваринами, то на сьогодні вона є найменш прихованою формою активного насильства, що проявляється у навмисному тяжкому травмуванні або каліцтві, яке відбувається під час конфліктів у сімейному чи побутовому середовищі. У моменти гострих зіткнень між членами родини або в їхньому оточенні, що виникають через протилежні погляди, інтереси та потреби, які формуються в процесі міжособистісного спілкування, спостерігається прагнення завдати максимальної шкоди опоненту через насильницькі дії, що супроводжуються негативними емоціями учасників конфлікту. Часто трапляється, що жорстоке поводження з тваринами відбувається в стані алкогольного сп'яніння, коли особа намагається продемонструвати свою агресію, фізичну силу або зневагу до опонента чи

суспільства в цілому [108].

Наступною формою є патологічна, яка є найнебезпечнішою формою жорстокого поводження з тваринами. Як зазначає О. О. Шуміло: «Патологічна форма – це цілеспрямоване і безжалісне знуцання над явно слабкими та нездатними чинити опір істотами, що здійснюється з попереднім наміром, у тверезому стані, особою, яка прагне отримати хворобливе задоволення від заподіяння сильного фізичного болю живим створінням. При такій формі використовуються найрізноманітніші методи і пристрої, часто застосовує засоби фото- та відеозйомки, а також має схильність до вчинення насильницьких злочинів» [183, с. 147–149].

Щодо мисливської діяльності, слід зазначити, що одним із поширених «побічних ефектів» спортивного полювання є притравочні станції – території, де тренують мисливських собак для полювання на диких тварин. У процесі тренування використовуються як дикі тварини (наприклад, єноти, борсуки, червонокнижні бурі ведмеді), так і домашні (коти, кролі, качки). Суть притравлювання полягає в цькуванні диких тварин мисливськими собаками, яких зазвичай попередньо позбавляють зубів і кігтів. За свідченням зоозахисників, тварини утримуються в брудних, тісних клітках, їх майже не годують, щоб вони не мали сил чинити опір собакам; скалічені тварини не отримують лікування, а продовжують страждати. За додаткову плату багато власників притравочних станцій без вагань дозволяють собакам загризти тварину до смерті. Основною метою цієї діяльності є отримання прибутку, що свідчить про індиферентне ставлення до тварин, які піддаються жорстокому поводженню, оскільки їхні інтереси не враховуються [110].

У випадку дослідницької діяльності, типовими проявами корисливої мотивації можуть бути випадки, коли тварина вбивається власноруч (що призводить до її страждання) для уникнення витрат на евтаназію або проведення наукових експериментів без знеболювального з метою економії коштів. У сільськогосподарській сфері жорстоке поводження з тваринами може проявлятися в убивстві тварин для отримання шкури, м'яса або інших частин

їхнього тіла. Важливо зазначити, що забій свійської худоби, полювання та рибальство, а також умертвіння тварин, хворих на сказ, з санітарно-епідеміологічних причин, які виконуються відповідно до законодавства, не є кримінальним правопорушенням за ст. 299 КК України [72], оскільки в таких діях відсутні суспільно небезпечні мотиви.

Особливим випадком втілення корисливого мотиву є розважально-видовищна форма, що передбачає використання тварин у видовищних заходах. У таких ситуаціях каліцтво і загибель тварин відбуваються заради розваги публіки. Тварини часто беруть участь у різних єдиноборствах, таких як собачі та півнячі бої, де прибуток формується не лише з плати за перегляд, але й з доходів від тоталізатора. Тоталізатор, як інструмент кримінального бізнесу, може приносити значний прибуток не лише організаторам боїв, а й власникам собак-переможців. Не менш жорстокими є бізнеси, пов'язані з утриманням дельфінаріїв без морської води, а також дресируванням тварин із застосуванням заборонених методів, таких як побої та електричний струм, у цирках. Ще однією формою жорстокого поводження з тваринами є комунальна. Проблема безпритульних тварин є актуальною і болючою темою [110].

Жорстоке поводження з тваринами в соціальній дійсності має значення, оскільки таке кримінальне правопорушення негативно впливає на свідомість як тих, хто безпосередньо завдає шкоди тваринам, так і свідків таких дій. По-перше, жорстокість, яку спостерігають очевидці та власники постраждалих тварин, зокрема неповнолітні, сприймається як ослаблення соціального контролю, що викликає занепокоєння, страх і відчуття вразливості. Люди, чиї тварини стали жертвами злочинців, відчують підвищений страх стати жертвами насильства [108].

По-друге, моделі деструктивної поведінки, які засвоюються, мають тенденцію до повторення в посиленій формі. Це означає, що окремий випадок жорстокого поводження з тваринами може стати передвісником різноманітних, у тому числі тяжчих форм насильства в майбутньому. У умовах глибокої соціальної стратифікації та невпевненості в майбутньому, людина, яка не має

можливостей самоствердитися як сильна, вольова та розумна особистість, або ж надмірно честолюбна та задрісна дитина, яка не досягає успіху в навчанні, мистецтві чи спорті, намагається реалізувати себе іншим способом [98, с. 208-209].

Застосування жорстоких методів у поводженні свідчить про ситуацію, коли особа, яка вчинила дію, усвідомлювала завдання тварині значних фізичних страждань. Це може включати нанесення численних ударів, катування, а також використання вогню, електричного струму, кислот, лугів, радіоактивних речовин або отрут, що викликають нестерпний біль. Таким чином, жорстокі методи характеризуються безжалісним ставленням до тварини та тривалим впливом на неї з метою отримання хворобливого задоволення від спостереження за її стражданнями.

Суспільно небезпечні наслідки: каліцтво тварини – тілесне ушкодження, що призвело до втрати будь-якого органу або частини тіла тварини та/або до втрати фізіологічної функції органу тварини; тілесне ушкодження тварини - порушення анатомічної цілісності або фізіологічної функції органів і тканин тіла тварини, що виникає внаслідок дії одного чи декількох зовнішніх ушкоджуючих чинників; загибель тварини означає її смерть [126].

Конструкція складу кримінального правопорушення в актуальній редакції за ч. 1 ст. 299 КК України передбачає матеріальний склад у перших двох формах об'єктивної сторони. Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків – тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі тварини. Інші форми об'єктивної сторони передбачають відповідальність виключно за дії, тож відносяться до так званих формальних кримінальних правопорушень.

Саме за цією конструктивною ознакою – наслідки, й слід проводити відмежування жорстокого поводження з тваринами, передбаченого ст. 299 КК України, від жорстокого поводження з тваринами, передбаченого ст. 89 КУпАП [187].

Виходячи з конструкції ст. 299 КК України, можна стверджувати, що

законодавець вважає жорстоким поводженням також і нацьковування тварин одна на одну. Це означає дії, спрямовані на примус тварин битися, кусатися або змагатися між собою в інший спосіб. У практичній діяльності такі дії називаються «боями тварин» – це форма жорстоких азартних ігор, в яких використовуються тварини (наприклад, собачі, півнячі, перепелині бої), під час яких тварини зазнають каліцтва або гинуть. У трьох випадках жорстоке поводження було здійснено за допомогою іншої тварини.

Тут варто наголосити, що до форм жорстокого поводження з тваринами окремі науковці відносять такі форми прояву: 1) знущання над тваринами, вчинене із застосуванням жорстоких методів; 2) знущання над тваринами, вчинене з хуліганських мотивів; 3) нацькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських мотивів; 4) нацькування тварин одна на одну, вчинене з корисливих мотивів [46, с. 76]. В.О. Навроцький вважає, що жорстокі методи полягають у безжальному поводженні з твариною, тривалому впливі на неї з метою отримання хворобливого самозадоволення від спостереження за стражданнями тварини [96]; С. С. Яценко, зазначає, що жорстокі методи знущання над тваринами полягають у катуванні вогнем, відчленуванні кінцівок та інших діях, заздальгідь пов'язаних зі спричиненням особливого мучення, з особливо жорстоким знущанням [100, с. 781]. Знущання, вчинене із застосуванням жорстоких методів, – пише І. А. Головка, – це інтенсивний насильницький спосіб поводження з твариною, для якого характерне заподіянням їй особливих фізичних страждань [20].

Під знущанням над твариною, вчиненим із застосуванням жорстоких методів, слід розуміти заподіяння тварині особливо сильних чи надзвичайно тривалих страждань (спалювання тварини живцем, обливання її кислотою чи лугом, застосування до неї отрути, моріння голодом чи спрагою протягом тривалого часу тощо) або таким способом, який свідчить про відсутність будь-якого жалю до тварини (наприклад, особа неодноразово проколє шкіру тварини невеличкою голкою з усмішкою спостерігаючи за тим як тварина мучиться, хизуючись цим перед іншими особами тощо) [46, с. 79–80].

Тлумачення такої форми об'єктивної сторони як нацьковування тварин одна на одну спостерігається й у працях юристів, які тлумачили цю ознаку у межах складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України. Так, С. С. Яценко зазначає, що нацьковування тварин одна на одну знаходить свій прояв у заохоченні їх до взаємного нанесення поранень, загризанню тощо [100]; В. А. Ломако визначає це як дії, спрямовані на те, щоб примусити чи привчити тварин битися між собою, нападати на інших диких чи домашніх тварин заради втіхи, або коли проводяться собачі або півнячі бої [68]; Калмиков Д. О., Данилевський А. О. – це дії, спрямовані на спонукання однієї тварини до нападу на іншу тварину або на спонукання однієї тварини до переслідування іншої тварини [46].

Вважаємо, що нацьковування тварин одна на одну з хуліганських мотивів є цілеспрямованими діяння з метою примушування або привчання тварин до участі в боях, що проявляється в агресивній поведінці, недотриманні правил поводження з тваринами, демонстрації грубої сили, нападах на інших диких чи домашніх тварин з метою неповаги до суспільства, розваги або в контексті проведення собачих чи півнячих боїв; нацьковування з корисливих мотивів – це дії, які мають на меті провокування конфлікту, внаслідок якого одна тварина нападає на іншу або переслідує її шляхом отримання матеріальної вигоди для себе чи інших осіб, шляхом одержання майна або майнових прав, незаконного збереження майна чи прав, а також уникнення матеріальних витрат чи зобов'язань.

Публічні заклики до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, являють собою активний вплив (як усний, так і письмовий, з використанням інтернету, радіо, телебачення та інших технічних засобів) на невизначену аудиторію (слухачів, читачів, глядачів), спрямований на схиляння їх до жорстокого поводження з тваринами. Такі заклики повинні бути публічними. Поширення матеріалів із закликами до жорстокого поводження з тваринами передбачає їх розповсюдження шляхом розсилання поштою, передачі через комп'ютерні мережі, розклеювання на стінах будинків, вітринах, а також

підкидання у приміщення державних органів, установ, підприємств чи організацій тощо [102].

Дії вчинені активним способом, або насильницькі дії щодо тварини включають в себе знущання над тваринами. Під таким слід розуміти як дії, що включають жорстокі методи, які полягають у безжальному, люто жорстокому завданні інтенсивних і небезпечних рухів та прийомів, спрямованих на безпідставне заподіяння болю тваринам, їх побиття, систематичне завдання фізичних страждань, нанесення ран і каліцтв, що мають характер мучення. Також до знущання можна віднести позбавлення тварин їх природного середовища, порушення санітарно-гігієнічних норм утримання, використання пристроїв, які змушують тварину перебувати в неприродній позі, а також смерть тварини без застосування методів евтаназії.

Наприклад, *ОСОБА_5, жорстоко повівся з собакою породи метис, чорно-коричневого окрасу по кличці «Пуля», а саме схопивши собаку двома руками за дві кінцівки, підняв собаку над своєю головою та силою кинув собаку об асфальтне покриття, завдавши тварині тілесні ушкодження відповідно до рентгенограми № 1655 від 07.05.2024, травми гортані за механічною дефрагментацією під'язичних кісток, перелому перших ребер в дистальній частині. Своїми діями в ОСОБА_5 порушив вимоги ст. 8 Правил тримання собак, котів, та хижих тварин в населених пунктах України, якою заборонено жорстоко поводитись з собаками, котами та хижими тваринами, безцільно знищувати їх, зневажаючи загальноприйняті в суспільстві норми моралі щодо ставлення до тварин від жорстокого поводження», яка передбачає заборону вчинення дій, що суперечать принципам захисту тварин від жорстокого поводження [156].*

Водночас, як наголошує В. В. Кузнецов, жорстокі методи, як обов'язкова ознака об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення, є особливо витонченим жорстоким поводженням з тваринами, а також болісним їх умертвінням або катуванням. Знущання, вчинене із застосуванням жорстоких методів, полягає в заподіянні тварині особливих фізичних страждань, що можуть

проявлятися у вигляді ударів, побоїв, проникаючих поранень, опіків, завданих вогнем, струмом, кислотами, отрутами, а також у формі садизму, катування, спалювання живцем, механічної асфіксії, зняття шкіри при житті, підвішування тварини за лапи чи хвіст, позбавлення органів, що викликає нестерпні муки і призводить до смерті. Це свідчить про те, що під час вчинення даного кримінального правопорушення можуть використовуватися не лише власні сили особи, а й сторонні засоби (механічні, фізичні, хімічні, радіоактивні тощо) [82, с. 369–370].

Отже, суть жорстоких методів полягає в безжальному ставленні до тварин, що супроводжується тривалим впливом на них з метою отримання хворобливого задоволення від спостереження за їхніми стражданнями. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що знущання, здійснене за допомогою жорстоких методів, є інтенсивним насильницьким способом поводження з тваринами, що передбачає заподіяння їм значних фізичних страждань [78, с. 302–303].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що основним об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини. Позиції, висловлені науковцями щодо визнання об'єктом «людини», «правового блага» або «соціальних цінностей», на нашу думку, відображають умови існування суспільних відносин, які, в свою чергу, забезпечуються цими відносинами. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 299 КК України, є багатооб'єктним. Основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що виникають у сфері охорони моральності стосовно тваринного світу. Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини в галузі охорони, відтворення та використання тваринного світу, а додатковим факультативним безпосереднім об'єктом – відносини власності та суспільні відносини у сфері нормального розвитку і виховання малолітніх, неповнолітніх.

Підкреслено, що жорстоке поводження з тваринами має місце не лише щодо тварин, які належать конкретним особам (власникам), а й стосується будь-яких інших. Для кваліфікації дій за ст. 299 КК України достатньо вчинення

жорстоких дій стосовно однієї тварини. Встановлено, що родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 299 КК України, є суспільні відносини, що виникають у сфері охорони моральності. Видовим об'єктом цього кримінального правопорушення виступає моральність як специфічна система суспільних відносин, які сформувалися в процесі соціального розвитку та відображають культурні, національні та релігійні особливості людського буття. Безпосереднім об'єктом жорстокого поводження з тваринами слід вважати конкретні суспільні відносини, що виникають у сфері охорони моральності, зокрема в контексті ставлення до тваринного світу.

Аналізуючи об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України, слід зазначити, що вона включає: суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність), наслідки та причинний зв'язок для перших двох форм об'єктивної сторони.

Жорстоке поводження – це інтенсивне насильницьким поводженням з твариною, яке характеризується заподіянням їй значних фізичних страждань. Нацькування тварин одна на одну слід розуміти як активну поведінку людини, спрямовану на примушення однієї тварини до безпідставного нападу на іншу, що викликає негативну реакцію, яка проявляється в агресивній бійці. До форм насильства над тваринами можна віднести: заподіяння болю, страждань, мук, мучення, мордування, катування та аморальність.

Природа жорстокого поводження з тваринами як соціального явища потребує глибокого осмислення та аналізу на високому методологічному рівні, з урахуванням існуючих наукових досліджень та сучасних реалій злочинності в Україні. Захист тварин від жорстокого поводження безумовно є одним із ключових аспектів роботи правоохоронних органів і завжди залишається в центрі уваги суспільства. Якщо професійний інтерес до цієї проблеми знижується, це ставить під загрозу життя хребетних тварин, які стають жертвами жорстокого поводження. Згідно з критерієм сфер людської діяльності, в яких найчастіше страждають хребетні тварини, можна умовно виділити типові форми жорстокого поводження з ними: сімейно-побутова, патологічна, мисливська,

дослідницька, сільськогосподарська, розважально-видовищна та комунальна. Такі дії, що є суспільно небезпечними, загрожують основам моральності як суспільства в цілому, так і окремих індивідів, що може призвести до занепаду духовності та вчинення ще більш небезпечних і жорстоких кримінальних правопорушень.

Жорстоке поводження з тваринами визначається як знущання над ними, включаючи безпритульних, що призводить до їх мучення, фізичного болю, страждань, а також може викликати тілесні ушкодження, каліцтво чи загибель. Це також включає нацьковування тварин одна на одну та на інших тварин, вчинене з хуліганських або корисливих мотивів, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання, поводження та транспортування тварин. Варто зазначити, що термін «знущання» є оціночним і розпливчастим, оскільки кожна людина має своє власне уявлення про ступінь страждань, завданих тварині, що може варіюватися від залишення домашнього улюбленця в автомобілі на сонці до його жорстокого вбивства.

Питання захисту тварин від жорстокості в сучасному світі не обмежується лише міркуваннями про збереження суспільної моральності або навколишнього середовища. Жорстокість щодо тварин формує у злочинців байдужість до страждань живих істот, сприяє відтворенню кримінальної активності та загострює духовну кризу. Запобігання жорстокому поводженню з тваринами в сучасних умовах є важливим аспектом громадського та політичного життя в усіх економічно розвинутих країнах [108].

2.2. Суб'єктивні ознаки жорстокого поводження з тваринами

2.2.1. Суб'єкт жорстокого поводження з тваринами

Суб'єктивними елементами складу кримінального правопорушення слід вважати суб'єкт і суб'єктивну сторону.

Розглядаючи суб'єкт кримінального протиправного діяння, можна зазначити, що такий є одним із елементів кримінально-правової характеристики його складу, без якого кримінальна відповідальність не може бути реалізована. Встановлення суб'єкта вчинення кримінального правопорушення та його характеристик має важливе значення під час притягнення особи до кримінальної відповідальності й призначення покарання за вчинене правопорушення [110, с. 44].

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України, суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [72]. Сукупність ознак, які містяться у даному визначенні, характеризує суб'єкта будь-якого кримінально-караного діяння, який у теорії кримінального права називають загальним суб'єктом кримінального правопорушення [67, с. 94]. Відсутність будь-якої із зазначених ознак зумовлює відсутність суб'єкта як елемента складу кримінального правопорушення і, відповідно, – складу кримінального правопорушення взагалі.

Відповідно до визначення, яке містить ст. 18 КК України, та положень про чинність закону про кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території України, суб'єктом кримінального правопорушення може бути фізична особа, яка є громадянином України, іноземним громадянином чи особою без громадянства [73, с. 351–352]. Суб'єктом будь-якого кримінального правопорушення може бути лише осудна особа. Згідно з ч. 1 ст. 19 КК України осудністю є нормальний психічний стан людини, за якого вона під час вчинення кримінального правопорушення може

усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Логічно, що протилежним за змістом щодо осудності є стан неосудності. З цього приводу ч. 2 ст. 19 КК України зазначає, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки [72].

Згідно з кримінальним законодавством України, суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України «Жорстоке поводження з тваринами», є фізично осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Кримінальній відповідальності за жорстоке поводження з тваринами підлягає лише психічно здорова особа. Заходи покарання, які застосовує суд, можуть бути ефективними лише щодо особи, що має нормальні психічні якості, які дозволяють адекватно сприймати події та явища реальності. Карати того, хто не усвідомлює своїх дій, є безглуздо. Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України, є особа, яка усвідомлює свої дії, може їх контролювати та здатна розуміти зміст і наслідки своїх вчинків. Таким чином, знущаючись над твариною, особа повинна усвідомлювати, що завдає їй фізичного болю та страждань, що може призвести до каліцтва або загибелі.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України є загальним. Аналіз диспозиції ст. 299 КК України дозволяє дійти висновку, що вона не встановлює спеціальних ознак особи, яка може бути притягнена до кримінальної відповідальності за вчинення жорстокого поводження з твариною, оскільки вчинити такі дії може будь-яка особа.

У той же час, І. А. Головка переконана, що суб'єкт за ст. 299 КК України, може бути як загальний, так і спеціальний [20, с. 137]. Спеціальним суб'єктом слід вважати особу, яка, окрім ознак фізичної особи, осудності та досягнення віку кримінальної відповідальності, має також додаткові характеристики пов'язані з виконанням спеціально покладених на неї обов'язків, або визначають її роль та

правове становище, а також характеризують взаємини з твариною.

У разі вчинення жорстокого поводження з тваринами службовою особою, яка з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах зловживає своєю владою чи службовим становищем, то такі дії слід кваліфікувати за сукупністю: як жорстоке поводження з тваринами та відповідну частину статті про зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України).

Жорстокість є одним із проявів насильства та агресії, що характеризується свідомою негативною поведінкою особи, яка полягає в умисному завданні шкоди іншій живій істоті, при цьому особа або отримує задоволення, або залишається байдужою.

Також, що стосується спеціального суб'єкта кримінального правопорушення передбаченого ст. 299 КК України, то це може бути особа, яка порушує правила поводження з тваринами, що використовуються у видовищних заходах, спорті або для організації дозвілля. Наприклад, під час дресирування тварин для циркових виступів їх можуть бити, видаляти ікла, кігті або примушувати виконувати дії, що завдають травм. У такому випадку суб'єктом кримінального правопорушення є особа, яка займається дресируванням. Правове становище спеціального суб'єкта визначається структурою суспільних відносин, до яких він належить. Як стверджує В. В. Голіна: «...коли спеціальний суб'єкт порушує, обмежує або припиняє ці відносини, скоюючи суспільно небезпечне діяння замість суспільно корисної діяльності, він стає суб'єктом кримінальної відповідальності» [16, с. 124].

Таким чином, характерною ознакою кримінального правопорушення зі спеціальним суб'єктом є порушення функціональних обов'язків, покладених на нього в цих відносинах. Суб'єкт, посягаючи на ці відносини, відповідно порушує надані йому повноваження. Однак, такий підхід до визначення суб'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України, є абсолютно неприйнятним і концептуально помилковим. Це пояснюється тим, що суб'єкт складу такого кримінального правопорушення є законодавчою моделлю особи, яка може бути притягнута до кримінальної відповідальності за той чи інший

злочин, у вигляді сукупності обов'язкових ознак людини. Відомо, що якщо конкретна заборонна норма кримінального закону не містить додаткових вимог до такої особи, то суб'єкт складу кримінального правопорушення вважається загальним, а якщо містить – то спеціальним. Суб'єкт складу кримінального правопорушення апріорі не може бути одночасно загальним і спеціальним, оскільки ці категорії взаємовиключні в межах одного складу кримінального протиправного діяння [46, с. 245].

Не дивлячись на те, що жорстоке поводження з тваринами є досить розповсюдженим діянням серед осіб молодшого віку (зокрема й осіб віком від 14 до 16 років), а також те, що характер і суспільну небезпеку цього діяння здатні усвідомлювати будь-які особи віком до 18 років – діти, вважаємо й підтримуємо думку фахівців, що встановлення загального 16-річного віку кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення передбаченого саме ч. 1 ст. 299 КК України, є вірним кроком законодавця. Такі тенденції криміналізації обумовлені тим, що, з одного боку, таке кримінальне протиправне діяння не характеризується високим ступенем суспільної небезпеки (про це, зокрема, свідчать види та розміри покарань, описані у санкціях цієї статті), а з іншого – для виправлення таких осіб, як правило, цілком достатньо застосування й інших видів соціальної відповідальності.

На даний час значна кількість кримінальних правопорушень пов'язаних із жорстоким поводженням тваринами вчиняється дітьми. У зв'язку з цим в Україні поширюються масові рухи підлітків («догхантери – мисливці на собак»), де вчинення протиправного діяння записується як дорослими, так і дітьми, й поширюється в мережі Інтернет. Тут варто відзначити, що вбивства безпритульних тварин особами, які нібито беруть на себе функції контролю чисельності тварин у місті. Скоєння догхантерами кримінальних правопорушень має характер промислу, вбивства є систематичними і виглядають як полювання. Типовими знаряддями і засобами вбивств виступають пневматична зброя та отруйні препарати. Сильнодіючі отруйні речовини зловмисники ховають у шмати ласощів для собак та кішок і розміщують у місцях їх появи. Від таких дій

гинуть у муках не тільки безпритульні, а й домашні тварини. Слід зазначити, що вказані дії охоплюються ч. 3 ст. 299 КК України, як жорстоке поводження з тваринами, вчинене щодо двох і більше тварин, або повторно, або вчинені активним способом. Якщо під час дослідження трупу тварин експертом (лікарем ветеринаром) встановлено, що період помирання був тривалим і супроводжувався болем і стражданнями, то необхідно додавати кваліфікуючу обставину – вчинення вказаних дій з особливою жорстокістю. Злочинці даної категорії часто намагаються виправдовувати вбивства тварин нібито соціально корисною функцією – захисту громади від агресії тварин і хвороб, що ними переносяться. Але законодавством забороняється виконання вказаної функції фізичною собою, яка не має на це спеціального дозволу. Виключенням є тільки випадки вбивства тварини під час нападу на людину, якщо такий напад створив небезпеку для її життя або здоров'я [186, с. 23–24].

Окрім того, особа в 14 років вже може усвідомлювати протиправний характер своїх дій та керувати ними. Надалі таке жорстоке ставлення до тварин серед дітей тягне за собою вчинення більш тяжких злочинів. Усе це пояснює необхідність встановлення кримінальної відповідальності неповнолітніх за жорстоке поводження з тваринами. Проте знижений вік кримінальної відповідальності неповнолітніх встановлюється за вчинення ними тяжких та особливо тяжких злочинів. Ураховуючи санкції ч. 1 та 2 ст. 299 КК України дане діяння не відноситься до тяжких чи особливо тяжких злочинів. Окрім того необхідно враховувати не лише суспільну небезпечність кримінального правопорушення, але й такі чинники, як поширеність даного виду діяння серед неповнолітніх та особистісні характеристики.

Тому, враховуючи, що значна кількість кримінальних правопорушень пов'язаних із жорстоким поводженням з тваринами вчиняється неповнолітніми в співучасті між собою чи з повнолітніми особами, вважаємо за доцільне встановити кримінальну відповідальність неповнолітніх за жорстоке поводження з тваринами лише за ч. 3 ст. 299 КК України. Відтак пропонуємо в ч. 2 ст. 22 КК України замінити «...жорстоке поводження з тваринами

(стаття 299) ...» на «...жорстоке поводження з тваринами (частина третя та четверта статті 299)...».

Варто наголосити, що кримінально-правові ознаки суб'єкта тісно пов'язані з кримінологічними. Зупинимо увагу на них в контексті предмету дослідження.

Поведінка є своєрідним критерієм для визначення рівня соціалізації особистості, тобто відповідності її дій існуючим у певний період часу в конкретному соціальному середовищі звичаям, традиціям, релігійним нормам, уявленням про моральність, честь і гідність, а також офіційно встановленим правовим заборонам. Поняття особистості як індивіда, носія соціальних і морально-психологічних характеристик з її унікальними якостями, здібностями та реалізованими соціальними функціями, розглядається багатьма науками, такими як право, філософія, соціологія, психологія тощо. У кримінології об'єктом дослідження є особливий тип особистості – злочинець [92, с. 194].

Девіації (від пізньолат. *deviatio* – відхилення) у поведінці зазвичай характеризуються негативним забарвленням і зумовлюються неспроможністю або небажанням особи засвоювати позитивний соціальний досвід та адаптуватися до загальноприйнятих норм поведінки, які вона, як правило, знає та усвідомлює. З часом аморальний та антисоціальний спосіб життя особи, що не відповідає соціальним очікуванням, стає стійким і перетворюється на її соціальну позицію. У таких випадках психологи відзначають наявність певних порушень процесу соціалізації, які проявляються в незбалансованих психічних процесах, що є основною причиною вчинення делінквентних (протиправних) та аутоагресивних дій [11].

Загалом, питання щодо особистості злочинця є складним і дискусійним, залишаючись проблемою, навколо якої існують різні точки зору. А. П. Закалюк визначив «особистість злочинця» як сукупність соціально-типових характеристик, що сформувалися внаслідок неблагополучного соціального розвитку особи. Ці характеристики є суспільно неприйнятними і в крайній своїй формі – суспільно небезпечними, що обумовлюють криміногенну мотивацію та злочинну активність особи, безпосередньо призводячи до вчинення

злочину [33, с. 239]. Науковець акцентує увагу на розмежуванні термінів «особа» та «особистість» у різних контекстах. Термін «особистість» відображає соціальний аспект індивіда. У той час як «особа» представляє «обличчя» людини в суспільних відносинах. Окрім соціальних якостей, особа має й інші характеристики, які також впливають на визначення її активності та діяльності. Тому недоцільно ототожнювати, як це часто трапляється, зокрема в кримінології, поняття особи та особистості [92, с. 195; 33, с. 253].

Кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, має індивідуальні характеристики (стать, вік, освіта та інші), а також специфічні риси, властиві саме цій особі, які визначають і відображають її суспільну небезпеку. Сукупність цих характеристик і властивостей формує загальну структуру особи-злочинця, яка найбільш повно складається з соціально-демографічних, соціально-рольових, морально-психологічних та кримінально-правових ознак.

Визначення характеристик особи злочинця має на меті, з одного боку, оцінити ступінь суспільної небезпеки вчинених ним дій, індивідуалізувати відповідальність злочинця, удосконалити методи його перевиховання (оцінити ефективність відбутого ним покарання), а з іншого боку – виявити справжні причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, а також розробити та реалізувати профілактичні заходи для їх усунення.

Як зазначає В. І. Тимошенко: «...якщо особистість злочинця має певні специфічні особистісні особливості, які послуговували однією з детермінант злочину, то чому наявність цих особливостей обґрунтовується фактом учинення злочину? Ці якості мають існувати до моменту вчинення злочину та бути відомими кримінологам» [163].

Спроби створити універсальне та загальноприйняте визначення терміну «особистість злочинця», яке б визнали всі кримінологи та науковці інших галузей, досі не принесли успіху. Це пояснюється тим, що кожна людина є унікальною та індивідуальною у своїх проявах. У стресових психологічних ситуаціях, під впливом емоцій, будь-яка особа може вчинити кримінальне правопорушення. Тому виділити специфічні риси, які б чітко відрізняли

злочинця від законослухняного громадянина, є надзвичайно складним завданням [38, с. 85; 75, с. 43]. У цьому контексті не можна погодитися з позицією А. Ф. Зелінського щодо виділення окремого поняття «особистість злочинця», яке стосується лише обмеженого кола злочинців, зайнятих систематичною злочинною діяльністю. Це поняття відображає ступінь їхньої суспільної небезпеки, що виявляється у конкретних фактах вчинення кримінальних правопорушень. Щодо інших осіб, на думку автора, можна говорити лише про тих, хто вчинив кримінальне правопорушення [34].

Однак, вивчення особи здійснюється для того, щоб знайти типові риси деформації особи, враховуючи особливості з тієї чи іншої категорії кримінальних проваджень, що необхідно враховувати при здійсненні заходів запобігання аналогічним кримінальним правопорушенням. На думку А. П. Закалюка специфічною властивістю злочинців, що виражає їх сутність, є антисуспільна спрямованість і суспільна небезпечність особистості, які досягли певного ступеня (глибини) [33, с. 240].

Відмінна риса злочинця полягає в його деформованій моральній та правовій свідомості. Для більш детальної характеристики кримінологія аналізує структуру цієї категорії як систему ознак і властивостей [163, с. 9].

Зміст особистості полягає в конкретизації суспільних відносин у внутрішньому світі конкретного індивіда, у його свідомості, світогляді та соціальних якостях. Особистість завжди визначається системою суспільних відносин, які пов'язані із суспільними цінностями. На основі різноманітних визначень, запропонованих А. П. Закалюком, структура особи злочинця складається з наступних блоків (груп) ознак:

а) три блоки, що відображають соціальну характеристику особи злочинця (її особистість): ознаки формування та соціалізації особи (освіта, рід діяльності, звички, риси, набуті в сім'ї, характер занять у вільний час тощо); ознаки соціального статусу та соціальних ролей (соціальне становище, належність до соціальних груп тощо); безпосередні ознаки спрямованості особистості (потреби, інтереси, соціальні цінності).

б) п'ять блоків біосоціальних ознак, які включають: демографічні ознаки, що мають соціальне та психологічне значення (стать, вік), психофізіологічні особливості (реакції, адаптації, моторика, тип темпераменту тощо); показники фізичного стану здоров'я (загальний стан, фізичні вади, хронічні захворювання тощо); показники психічного стану здоров'я (патології, що виключають осудність, аномалії в межах осудності тощо); індивідуальні психологічні риси (риса характеру, включаючи негативні, суспільно небезпечні та вольові якості) [33].

Згідно з думкою О. М. Джужи, дослідження особи злочинця слід проводити на трьох рівнях: по-перше, на індивідуальному, де визначаються специфічні риси конкретного злочинця; по-друге, на груповому, що дозволяє охарактеризувати злочинців у межах певної підсистеми кримінальних правопорушень; і нарешті, на загальному рівні [25].

С. А. Шалгунова зазначає, що особистість злочинця, як і будь-якої іншої людини, характеризується різноманітністю ознак: демографічних (стать, вік, стан здоров'я), моральних (світогляд, інтереси, спрямованість), соціальних (трудові, сімейно-побутові) та психологічних (емоції, темперамент, вольові якості тощо). Ці ознаки відображаються в індивідуальних властивостях особистості злочинця та його стосунках з потерпілим. У психології існує визначення психологічної структури особистості, яка складається з чотирьох підструктур: 1 – спрямованість особистості (потяги, бажання, інтереси, ідеали, світогляд, переконання), що формується в процесі виховання; 2 – досвід (знання, вміння, навички та звички, набуті особистим досвідом, навчанням, але вже з помітним впливом біологічних якостей особистості); 3 – охоплює індивідуальні особливості окремих психічних процесів як форм відображення, це – емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять; 4 – біологічно обумовлена, що поєднує темперамент особистості, її статеві та вікові якості, а також патологічні зміни [178, с. 128–129].

На наш погляд, структуру особи злочинця у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень необхідно розглядати за такими критеріями:

1) соціально-демографічні дані (стать, національність, вік, зокрема ролі та статуси (професія, становище у суспільстві та на роботі) тощо);

2) кримінально-правові ознаки (наявність судимостей, рецидив, поведінка після відбуття покарання тощо);

3) морально-психологічні якості особи (інтелектуальні, вольові, моральні якості, емоції, світогляд, переконання, звички, риси характеру; психофізіологічні: темперамент (сила, рухливість й урівноваженість нервової діяльності), анатомічні та функціональні ознаки, а також відомості про патологічні відхилення особистості);

На нашу думку, для аналізу структури особи злочинця в досліджуваній категорії кримінальних правопорушень слід враховувати такі критерії:

1) соціально-демографічні характеристики, включаючи стать, національність, вік, а також ролі та статуси, такі як професія, становище в суспільстві та на робочому місці.

Переважає більшість кримінальних правопорушень проти тварин були вчинені чоловіками (90 % випадків), тоді як жінки вчинили лише 5 % таких кримінальних правопорушень. Такі тенденції можна пояснити тим, що жінки, як правило, є більш чутливими та милосердними. У 2 % випадків кримінальні правопорушення були вчинені за співучастю жінки та чоловіка.

У більшості випадків жорстоке поводження з тваринами вчиняли особи з повною або базовою загальною середньою освітою (59 %).

Такі отримані результати підтверджуються дослідженням О. О. Шуміло, яка стверджує, що найбільша частка злочинців належить до вікової категорії 29–39 років, що становить 27,9%. Другою за чисельністю є вікова група 40–49 років – 20,5%. Особи віком 18–24 роки складають 16,4%, а майже така ж кількість засуджених віком 25–28 років – 15,6%. Злочинці у віці 50–59 років становлять 9,0%. Найменші вікові групи винних – це особи від 16 до 17 років (5,7%) та ті, хто старше 60 років – 4,9%. Таким чином, якщо об'єднати найбільші вікові групи злочинців, можна дійти висновку, що майже половину осіб, засуджених за

жорстоке поводження з тваринами, складають громадяни віком 29–49 років, що дорівнює 48,4% [20, с. 71].

Як стверджує Т. І. Синовська, наявність сім'ї у дитини впливає на характер жорстокого поводження з тваринами [148]. Наявність сім'ї та належні взаємовідносини між її членами позитивно впливають на поведінку та ціннісні орієнтації особи. При аналізі сімейного стану осіб, засуджених за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 299 КК України, слід враховувати наявність у багатьох з них попередньої судимості та факт відбування покарання у місцях позбавлення волі. Ці особи мають менше можливостей для створення сім'ї, а позбавлення волі часто призводить до розпаду вже існуючих сімейних зв'язків. Сімейні зв'язки частіше виступають як антикриміногенний фактор, ніж як джерело криміногенних конфліктів. Негативні особистісні якості, такі як схильність до жорстокості, властиві особам, які вчинили зазначені злочини, не сприяють встановленню стійких відносин із постійним партнером. Тому закономірно, що серед осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 299 КК України менше половини (48 %) перебували у шлюбі, тоді як частка неодружених становила 52 %.

Згідно з критерієм працевлаштування осіб, які вчинили жорстоке поводження з тваринами, їх можна класифікувати наступним чином: особи, які мають постійне місце роботи, включаючи тих, хто працює неофіційно, становлять 30 %, однак у більшості випадків злочинці офіційно не працевлаштовані (70 %).

2) кримінально-правові ознаки, зокрема наявність судимостей, рецидиви, поведінка після відбуття покарання.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень засвідчило, що кримінально-правові характеристики включають груповий характер жорстокого поводження з тваринами, наявність чи відсутність судимості, а також, у певних випадках, попередню злочинну діяльність особи.

Щодо групового характеру, слід зазначити, що 40 % таких кримінальних правопорушень вчиняються групами. Це обумовлено як специфікою злочинної

поведінки, так і методами вчинення таких кримінальних правопорушень. Жорстоке поводження з тваринами найчастіше вчиняється змішаними групами, до яких належать дорослих та діти. Змішаність складає близько 17 %. Більшість таких злочинних угруповань характеризуються відносною нестабільністю, їхня діяльність значною мірою залежить від активності у вирішенні матеріальних або організаційних питань. Однак навіть якщо злочинна група не демонструє ознак особливої стійкості чи тривалості існування, вона все ж становить значну суспільну небезпеку. Це зумовлено взаємною психологічною підтримкою серед учасників, що дозволяє їм почуватися впевненіше та легше долати внутрішні психологічні бар'єри під час вчинення суспільно небезпечних дій. Якщо ж група є стійкою, то, як показує практика, вона об'єднується також з корисливих і побутових мотивів, таких як спільне проведення дозвілля, вживання алкогольних напоїв, вчинення дрібних крадіжок, грабежів тощо.

На даний час значна кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із жорстоким поводженням тваринами, вчиняється дітьми, зокрема, починаючи з 2022 р. неповнолітні віком 14-18 років демонструють прогресивну кримінальну активність (+2,7 % з початку 2022 р. й на кінець 2024 р. становили поряд із дорослими 19 %).

Наступною важливою кримінально-правовою характеристикою є судимість. Як правило особи, які вчиняли такі кримінальні правопорушення неодноразово притягувалися до відповідальності (65%). Однак, не мали судимості 64 %. У 36 % випадків кримінальні правопорушення вчинили особи з попередньою судимістю, з них 12 % на момент вчинення кримінального правопорушення мали незняту чи непогашену судимість.

Однією із загальних кримінально-правових ознак характеристикою осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, є вчинення жорстокого поводження в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння (58 %). Навіть легкий ступінь сп'яніння може суттєво впливати на психічну діяльність особи, знижуючи здатність до критичного оцінювання власної поведінки, погіршуючи якість інтелектуальних операцій та обмежуючи можливості контролю та усвідомлення

своїх дій. Це загострює негативні риси характеру. Фізіологічно це пояснюється отруєнням організму алкогольними речовинами, що призводить до інтоксикації центральної нервової системи, яка може викликати патологічні стани, такі як «біла гарячка», що супроводжується галюцинаціями, раптовими нападами агресії, страху та збудження. У стані алкогольного або наркотичного сп'яніння особа спотворено сприймає навколишнє середовище, що знижує самоконтроль і може призвести до агресивних та жорстоких дій щодо тварин [148, с. 96–97].

Крім того, жорстоке поводження з тваринами може супроводжуватися іншою злочинною діяльністю, наприклад, вбивством тварини або розповсюдження матеріалів сексуального характеру із використанням тварин.

Варто констатувати, що високий рівень соціальної дезорганізації серед осіб, які вчинили жорстоке поводження з тваринами, обумовлений гіпертрофованими потребами у матеріальному благополуччі, постійному сексуальному потязі неприродним способом, самоактуалізації та самоствердженні, а також наявністю кримінальних схильностей;

3) морально-психологічні якості, що відіграють при вчиненні такого кримінального правопорушення вирішальну роль, охоплюючи інтелектуальні, вольові, моральні риси, емоції, світогляд, переконання, звички, риси характеру, а також психофізіологічні характеристики, такі як темперамент (сила, рухливість та урівноваженість нервової діяльності), патологічні відхилення особистості.

Як наголошує С. Г. Кулик, для осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення проти моральності, характерні морально-психологічні риси, що виявляються у зневажливому ставленні до таких фундаментальних людських цінностей, як нормальний фізіологічний і моральний розвиток дітей та загальноприйняті норми поведінки. Ці особи відзначаються такими характеристиками, як агресивність, жорстокість, цинізм і схильність до культу насильства. Їхні моральні цінності та сімейні ідеали, як правило, або занижені, або зовсім відсутні [84].

Особи, які вчиняють жорстоке поводження з тваринами, зазвичай характеризуються боягузством, наявністю складних психологічних комплексів з

дитинства, а також накопиченою агресією та ворожістю до оточуючих. Ці характеристики сприяють формуванню стійкої схильності до садистської поведінки. Використання жорстокості щодо беззахисних істот як способу вирішення власних проблем або компенсації невдач і негативного настрою веде до закріплення такої поведінки на тривалий період. Звичка виявляти домінування через садизм стосовно слабких і беззахисних живих істот може з часом поширюватися за межі тваринного світу і проявлятися у відносинах з людьми.

Дослідження в галузі судової психіатрії, криміналістики та кримінології свідчать, що більшість серійних вбивць у дитинстві та підлітковому віці піддавали тортурам тварин, вбивали та розчленовували їх тіла. Такі дії викликають патологічну маніакальну залежність від необхідності повторювати епізоди вбивств для отримання задоволення. Саме ця закономірність, відзначають вчені-фахівці обумовлює необхідність звертати особливу увагу представників суспільства і правоохоронних органів на випадки жорстокого поводження з тваринами. Реєструвати такі факти, забезпечувати своєчасне розслідування і притягнення до відповідальності осіб причетних до таких злочинів. Необхідно розробити практику обов'язкового призначення судової психіатричної експертизи у кримінальних провадженнях про жорстоке поводження з тваринами, як підкреслюють Т. А. Орлова та І. А. Строк, з подальшим постановленням обвинуваченої особи на облік. Важливо контролювати такі випадки, оскільки особи, які виявляють схильність до насильства над тваринами, повинні перебувати на особливому психіатричному обліку, як схильні до агресії та вчинення насильницьких дій. Ця схильність часто має тенденцію до прогресії і з віком може трансформуватися в нав'язливу потребу завдавати біль і страждання людям, вчиняти сексуальне насильство тощо. Працівники поліції повинні створити ефективну систему реагування на звернення громадськості, активно висвітлювати новини про факти жорстокого поводження з тваринами, їх ефективне розслідування та невідворотність покарання для винних. Такий підхід мотивуватиме свідків подібних злочинів діяти – захищати тварин, зупиняти жорстокі прояви поведінки, повідомляти про

них, давати свідчення, фіксувати та активно брати участь у процесі доказування таких фактів [84, с. 28].

2.2.2. Суб'єктивна сторона жорстокого поводження з тваринами

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 299 КК України, вчиняється умисно, причому умисел може бути як прямим, так і непрямим. Прямий умисел характеризується усвідомленням того, що діяння відносно тварини призводять до її мучення та заподіяння їй фізичного болю й бажанням вчинити такі діяння. Таким чином, закон про кримінальну відповідальність встановлює, що суб'єктивна сторона за ст. 299 КК України, має характерну ознаку – умисел.

У випадку жорстокого поводження з тваринами, що призвело до каліцтва або загибелі тварини, може також мати місце *необережна форма вини (злочинна самовпевненість та злочинна недбалість)*, а також складна форма вини, коли вчинення суспільно небезпечного діяння є умисним, а ставлення до наслідків – необережним (у вигляді злочинної самовпевненості) [110, с. 44].

Варто відзначити, що хуліганський мотив, як невід'ємна складова суб'єктивної сторони жорстокого поводження з тваринами, визначається як відкрите і демонстративне ігнорування моральних норм, що існують у суспільстві. Це проявляється в прагненні винної особи продемонструвати явну неповагу до суспільства та держави через знущання над тваринами, завдання їм фізичних страждань, які можуть призвести до каліцтва або загибелі. Іншими словами, при жорстокому поводженні з тваринами з хуліганськими мотивами, особа намагається показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, зокрема щодо дотримання правил поводження з тваринами та дбайливого ставлення до них. Такі дії можуть бути спрямовані на приниження тварин чи їх власників, прояв п'яної зухвалості, демонстрацію грубої сили, протиставлення себе представникам тваринного світу, їх власникам, стороннім

особам, суспільству або державі

Явна неповага повинна бути очевидною. Це означає, що вона безсумнівна як для винного, так і для свідків його дій. Нацьковування тварин з хуліганськими мотивами може відбуватися у побутових умовах: на подвір'ї, у будинку, у спеціальних вольєрах для утримання тварин тощо. Цей злочин вважається вчиненим з хуліганських мотивів, коли знущання над хребетними тваринами відбувається публічно, тобто в присутності інших осіб. При цьому, жорстоке поводження з тваринами у вигляді нацьковування тварин одна на одну чи на інших тварин, яке грубо порушувало громадський порядок і було зумовлене явною неповагою до суспільства, повністю охоплюється диспозицією ч. 1 ст. 299 КК і не потребує додаткової кваліфікації за ст. 296 КК. Якщо мотивом вчинення злочину була помста людині (наприклад, вбивство корови сусіда), а внаслідок злочину завдано ще й матеріальної шкоди у великому розмірі потерпілому, дії винного повинні кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 194 КК та 299 КК України [63, с. 183; 186].

Хуліганський мотив може бути обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення другого виду (він визначений альтернативно). Тобто особа жорстоко поводить з тваринами (твариною) внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу. Нацькування тварин з хуліганських мотивів може мати місце у побутових умовах: на подвір'ї, у будинку, у спеціальних вольєрах для тримання тварин та ін. Таке кримінальне правопорушення визнається вчиненим з хуліганських мотивів, коли знущання над хребетними тваринами відбувається публічно, тобто у присутності інших осіб [73, с. 368–369]. Наприклад, *перебуваючи на власному подвір'ї до якого в цей час зайшла курка породи загорська лососева, яка відноситься до хребетних тварин у ОСОБИ_5. у цей момент виник злочинний умисел, направлений на жорстоке поводження з твариною, що відноситься до хребетних, з особливою жорстокістю, у присутності неповнолітнього - ОСОБА_6. Реалізуючи свій*

злочинний умисел, ОСОБА_5 зловив вказану курку, із застосуванням жорстких методів, тримаючи курку у лівій руці, наніс їй один удар склянню пляшкою, яка знаходилась у нього в правій руці, після чого кинув курку в сторону невстановленої в ході досудового розслідування особи, який правою ногою наніс по ній удар. Після чого курка вибігла на вулицю, а ОСОБА_5, продовжуючи свої злочинні дії, направлені на жорстоке поводження з твариною, зловив її та, тримаючи рукою за крило, завдаючи їй фізичного болю, від якого вона почала гучно кричати, діючи умисно, з хуліганських мотивів, нехтуючи моральними засадами суспільства в частині ставлення до тварин, проявляючи особливу жорстокість, з метою вбивства останньої, три рази вдарив її об землю, від чого вона померла. Вказані злочинні дії ОСОБА_5 здійснював в присутності неповнолітнього ОСОБА_6 [151].

Знуцання над тваринами зазвичай супроводжується активними діями і часто має демонстративний характер покарання. Знаряддями для цього зазвичай служать підручні засоби, такі як палиці, зашморги, повідки, камені тощо. Тварин можуть бити, душити, скидати з висоти або топити. Наслідками таких дій можуть стати смерть або травми тварин. Важливо зазначити, що травми, отримані тваринами, можуть бути як явними, наприклад, відкриті рвані чи різані рани, переломи кінцівок, кровотечі з вух, носа чи інших отворів, так і прихованими, такими як забиття і розриви внутрішніх органів, внутрішні кровотечі, струс мозку тощо.

Особливої уваги потребує той факт, що систематично фіксуються випадки, коли підлітки (часто у групах по 2-3 особи) вчиняють тортури над безпритульними тваринами заради розваг, демонстрації сили або відчуття домінування. Процес і наслідки таких знущань зазвичай фотографуються або знімаються на відео, після чого розміщуються на сторінках та в закритих групах у соціальних мережах, а також демонструються у TikTok і Telegram каналах. Зазвичай такий матеріал зберігається на електронних носіях правопорушників, оскільки згадки про ці звірства приносять їм патологічне задоволення від їх відтворення у пам'яті. Цей факт слід враховувати та використовувати під час

збору доказів у рамках кримінальних проваджень [186, с. 25].

Таким чином, хуліганський мотив при знущанні над тваринами є альтернативною ознакою, а при вчиненні кримінального правопорушення шляхом нацькування тварин одна на одну хуліганські або корисливі мотиви визначені в законі як обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони. Хуліганський мотив – явна неповага до суспільства. При вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України, цей мотив проявляється у свідомому прагненні винного показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві. Це стосується, зокрема, правил поводження з тваринами та дбайливого ставлення до них. Також цей мотив може включати прагнення принизити тварин чи їх власників, виявити зухвалість, продемонструвати грубу силу, або протиставити себе представникам тваринного світу, їх власникам, стороннім особам, суспільству чи державі. Однак, жорстоке поводження з тваринами (крім другого виду), яке грубо порушувало громадський порядок і було зумовлене явною неповагою до суспільства, не охоплюється диспозицією ст. 299 КК України і потребує додаткової кваліфікації за ст. 296 КК України.

Корисливий мотив визначений альтернативно при вчиненні кримінального правопорушення другого виду. Нацькування тварин кваліфікується як вчинене з корисливих мотивів у разі, коли винний бажав отримати у зв'язку з цим матеріальні блага (гроші, цінні папери, майно тощо) для себе або інших осіб, одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків або досягти іншої матеріальної вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок нацькування тварини.

Корисливий мотив за ст. 299 КК України полягає у прагненні особи отримати матеріальну вигоду для себе чи інших осіб. Це може включати отримання майна чи майнових прав, незаконне збереження майна чи майнових прав, а також уникнення матеріальних витрат або майнових зобов'язань. Якщо мотивом вчинення кримінального правопорушення була помста людині (наприклад, вбивство арабського коня сусіда із застосуванням жорстоких

методів) і внаслідок протиправного діяння потерпілому заподіяно ще й матеріальну шкоду у великому розмірі, дії винного мають кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень передбачених ч. 1 ст. 194 та ст. 299 КК України.

Варто наголосити, насильницькі дії щодо тварин, спрямовані на задоволення статевої пристрасті, є серйозним порушенням етичних норм. Такі дії передбачають активні форми проникнення вагінальним, анальним або оральним способом у тіло тварини з метою отримання сексуального задоволення. Сексуальний потяг до тварин розглядається як патологічний стан (парафілія), який переважно зустрічається у чоловіків, що не мають можливості для контактів із жінками, а також у юнаків під час статевого дозрівання, якщо їхнє оточення пов'язане з тісним контактом із домашніми тваринами, такими як кози, вівці, ослиці, кобили, корови. Така жорстокість полягає в тому, що тварина фактично примушується до неприродного контакту, що завдає їй фізичного болю. Проникнення згаданими способами в тіло тварини часто супроводжується внутрішніми розривами і кровотечею, що може призвести до каліцтва, хвороби або навіть смерті.

Тому, вважаємо спірним твердження й підтримуємо В. О. Калашніка [44] в тому, що суб'єкт, який вчиняє хуліганські дії, завжди усвідомлює їх суспільну небезпечність. Психологічна готовність до вчинення певного діяння (злочину) не завжди свідчить про усвідомлення його суспільної небезпеки. Розуміння фактичних обставин може відбуватися на рівні повсякденної свідомості, проте їх правова та моральна оцінка можлива лише на рівні розвинутого абстрактного мислення, яке не притаманне всім правопорушникам. Особа може вчиняти діяння щодо жорстокого поводження з тваринами, повністю усвідомлюючи це, але не оцінюючи їх з точки зору загальнолюдської моралі чи права: якщо вона визнана осудною, цього достатньо для притягнення до кримінальної відповідальності.

Як відзначають Ю. М. Черноус та Т. І. Синовська вельми необхідним є встановлення взаємозв'язку «тварини–особи-злочинця» [175]:

прямий – власник тварини. Наприклад, *неповнолітній, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись на майданчику третього поверху під'їзду багатоквартирного будинку, зневажаючи загальноприйняті в суспільстві норми моралі щодо ставлення до тварин, з метою вбивства власної безпородної собаки наявним у нього ножем перерізав шию тварини - безпородної собаки, внаслідок чого, спричинив їй ушкодження несумісні з життям, а саме: колото-різаної рани шиї з ураженням глибоких шарів тканини шиї та магістральних судин яремної вени, сонної артерії, трахеї, тим самим спричинив тілесні ушкодження, що призвели до загибелі, а також мучення та фізичного страждання вищеназваної собаки до моменту настання її смерті [155];*

непрямий – тварина знаходиться у власності осіб, які є близькими чи знайомими правопорушника. Наприклад, *ОСОБА_4 перебуваючи на території двору приватного домоволодіння за місцем свого проживання, діючи умисно, зневажаючи загальноприйняті в суспільстві норми моралі щодо ставлення до тварин, з метою вбивства безпородної собаки сусіда, із застосуванням жорстоких методів, які вчиняються особливо болючим способом, шляхом заподіяння травм вчинив знущання над твариною, яка віднесена до хребетних. Зокрема, ОСОБА_4 взявши будівельний молоток підійшов до собаки, яка була прив'язана на ланцюгу у домоволодінні ОСОБИ_5 та наніс їй молотком декілька ударів у голову, чим завдав тварині тілесні ушкодження у вигляді порушення цілісності лобової кістки черепа, забійної рани шкіряних покривів черепу, травмування правого ока, що завдало собаці болю та страждання, після чого у такому стані залишив собаку помирати [154];*

випадковий – безпритульні тварини. Наприклад, *ОСОБА_3, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходячись на території адміністративної будівлі, маючи умисел на жорстоке поводження з безпритульною твариною, яка відноситься до хребетних, а саме кошенята породи «метіс», з метою каліцтва кошеня, з хуліганських мотивів, вчинене активним способом, усвідомлюючи, що за його діями спостерігають громадяни, схопив кошеня за загривок та ігноруючи загальноприйняті принципи моральності у сфері поводження з*

тваринами та у порушення п. 6 ч. 2 ст. 18 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», яким передбачено, що при поводженні з тваринами не допускаються дії, котрі суперечать принципам захисту тварин від жорстокого поводження, діючи умисно, активно, з хуліганських мотивів та бажаючи завдання істотного болю та каліцтва тварині, за допомогою власної фізичної сили, тримаючи кошеня в правій руці кинув її на асфальтовану поверхню, внаслідок чого спричинив їй тілесні ушкодження, а саме: черепно мозкову травму, травму правого ока з пошкодженням усіх структурних одиниць очного яблука, що не дає можливості зберегти око як орган. Внаслідок отриманих тілесних ушкоджень була проведена енуклеація (видалення) правого очного яблука, що призвело до каліцтва кошеня [152].

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України, є суспільні відносини, що виникають у сфері охорони моральності, а видовим – виступає моральність як специфічна система суспільних відносин, які сформувалися в процесі соціального розвитку та відображають культурні, національні та релігійні особливості людського буття. Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 299 КК України є суспільні відносини, пов'язані з моральністю у сфері гуманного ставлення до тварин. Жорстоке поводження з тваринами суперечить принципам моральності та гуманності, завдаючи моральної шкоди людині. Формування гуманного ставлення до тварин є важливою частиною етичного, культурного та екологічного виховання громадян.

2. Жорстоке поводження з тваринами – злочинна жорстокість, яка є формою агресивної поведінки, що завдає значної шкоди жертві і здійснюється без відчуття співчуття чи жалю з боку того, хто вчиняє таку поведінку. Найбільш розповсюдженим способом жорстокого поводження з тваринами є нанесення їм

механічних травм через фізичні ушкодження. Жорстоке ставлення до тварин є проявом аморальної поведінки людини, що не лише свідчить про явне нехтування природними правами тварин і загальноприйнятими суспільними цінностями, але й може призвести до «викривлення» психіки оточуючих, особливо дітей. Це може вплинути на їхнє сприйняття подальшого співіснування людей з іншими представниками живої природи. До основних елементів злочинної жорстокості належать: об'єкт (направленість посягання на суспільні цінності); дія або бездіяльність, спосіб вчинення та негативні наслідки, при цьому завдання страждань є мотивом або метою такої поведінки, а особа злочинця демонструє девальвацію моральності.

3. Суб'єкт кримінального правопорушення за ст. 299 КК України є загальним. Водночас, наголошено на конкретизації кримінальної відповідальності осіб віком 14–16 років згідно зі ст. 22 КК України, позаяк особа в 14 років вже може усвідомлювати протиправний характер своїх дій та керувати ними. Надалі таке жорстоке ставлення до тварин серед дітей тягне за собою вчинення більш тяжких злочинів. Проте знижений вік кримінальної відповідальності неповнолітніх встановлюється за вчинення ними тяжких та особливо тяжких злочинів. Ураховуючи санкції ч. 1 та 2 ст. 299 КК України дане діяння не відноситься до тяжких чи особливо тяжких злочинів. Окрім того необхідно враховувати не лише суспільну небезпечність кримінального правопорушення, але й такі чинники, як поширеність даного виду діяння серед неповнолітніх та особистісні характеристики. Тому запропоновані зміни до ст. 22 КК України.

4. Жорстокість є одним із проявів насильства та агресії, що характеризується свідомою негативною поведінкою особи, яка полягає в умисному завданні шкоди іншій живій істоті, при цьому особа або отримує задоволення, або залишається байдужою. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 299 КК України, вчиняється умисно, причому умисел може бути як прямим, так і непрямим. Прямий умисел характеризується усвідомленням того, що діяння відносно тварини призводять до її мучення та заподіяння їй

фізичного болю й бажанням вчинити такі діяння.

У випадку жорстокого поводження з тваринами, що призвело до каліцтва або загибелі тварини, може також мати місце необережна форма вини (злочинна самовпевненість та злочинна недбалість), а також складна форма вини, коли вчинення суспільно небезпечного діяння є умисним, а ставлення до наслідків – необережним (у вигляді злочинної самовпевненості).

5. Хуліганський мотив, як невід’ємна складова суб’єктивної сторони жорстокого поводження з тваринами – відкрите і демонстративне ігнорування моральних норм, що існують у суспільстві, який проявляється в прагненні винної особи продемонструвати явну неповагу до суспільства та держави через знущання над тваринами, завдання їм фізичних страждань, що можуть призвести до каліцтва або загибелі. Корисливий мотив за ст. 299 КК України полягає у прагненні особи отримати матеріальну вигоду для себе чи інших осіб. Це може включати отримання майна чи майнових прав, незаконне збереження майна чи майнових прав, а також уникнення матеріальних витрат або майнових зобов’язань. Встановлення мотиву при знущанні над тваринами є альтернативною ознакою, однак при вчиненні кримінального правопорушення шляхом нацьковування тварин одна на одну, хуліганські або корисливі мотиви є обов’язковими ознаками суб’єктивної сторони.

РОЗДІЛ 3.

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ТВАРИНАМИ В УКРАЇНІ

3.1. Загальносоціальні заходи запобігання жорсткому поведженню з тваринами

Значення захисту тварин від жорсткого поведження визнано та закріплено на міжнародному рівні. Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1987 р. підкреслює, що забезпечення захисту та гуманного ставлення до тварин є прямим обов'язком людини, оскільки між ними існують тісні природні зв'язки. Важливо зазначити, що завдання шкоди тваринам негативно впливає на життя людей як виду, адже все в природі взаємопов'язане. Жорстокість по відношенню до тварин свідчить про низький рівень моральності та порушує громадський порядок. На сьогоднішній день важливо підкреслити, що тварини часто стають жертвами тестування косметичних засобів та побутових продуктів. Креми для рук, засіб від комарів і навіть туалетний папір проходять випробування на тваринах. Для проведення певних досліджень нерідко спеціально розводять тварин або виловлюють безпритульних. Відеоматеріали з цих експериментів вражають своєю жорстокістю, адже тестування косметики та інших засобів не обмежується лише нанесенням крему на шкіру; це також включає ін'єкції, примусове введення речовин під шкіру, у шлунок тощо. Сьогодні існують рішення, які можуть допомогти зменшити кількість таких жорстоких дослідів [111, с. 50].

В умовах війни, ми також стикаємося з серйозною проблемою, пов'язаною з залишенням домашніх тварин без їжі та води, що може призвести до їх загибелі. Таке ставлення до тварин є проявом жорстокості, якщо воно не обумовлене крайньою необхідністю для збереження життя і здоров'я людей, і якщо не було можливості врятувати тварин під час евакуації [111, с. 50].

Завдання вчених кримінологів полягає в забезпеченні політичної системи та суспільство, ефективною стратегією впливу на злочинність, стратегією, яка дозволила б максимально з позитивним результатом розподіляти ресурси в протистоянні таким негативним соціальним проявам. Головна мета цьому –, не допустити масового порушення кримінального закону шляхом впливу на процеси детермінації і причинності злочинності, а в разі його порушення – застосувати до винних примусові заходи для того, щоб домогтися їх відмови від злочинної поведінки [32, с. 210].

Тому, державна політика, орієнтована на розвиток і функціонування суспільних відносин, повинна протидіяти поширенню таких явищ, як агресивна, аморальна поведінка. Для запобігання жорстокості необхідно впроваджувати заходи, що усуватимуть її передумови та запобігатимуть появі нових випадків, а також сприяти трансформації свідомості в соціально позитивну. Важливо також визначити основні принципи формування державної політики, спрямованої на зменшення кількості кримінальних правопорушень, у тому числі й проти моральності.

У кримінології під загальносоціальними заходами запобігання кримінальним правопорушенням розуміється сукупність перспективних соціально-економічних та культурно-виховних заходів, які спрямовані на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин, а також на усунення або нейтралізацію причин та умов, що сприяють злочинності [77, с. 143].

Без сумніву, загальносоціальне запобігання злочинності являє собою не лише соціальну реакцію держави і суспільства на злочинність. Як слушно зазначив О. М. Джужа, заходи, спрямовані на запобігання злочинності, мають на меті здійснювати позитивний вплив на формування особистості у всіх членів суспільства [24, с. 62]. Такий рівень запобігання відзначається тим, що його елементи інтегровані в соціально-економічний розвиток і сприяють покращенню морально-психічної та духовної сфер [76, с. 53–54].

Зосереджуючи увагу на загальносоціальному запобіганні, О. Г. Колб визначив цю діяльність як систему науково обґрунтованих заходів, що

реалізуються на правовому і практичному рівнях суб'єктами, з метою усунення причин і умов, а також стабілізації, в першу чергу, політичної ситуації в Україні, реформування економічних відносин та вирішення інших соціальних проблем населення, які негативно впливають на ефективність забезпечення та реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянин [50, с. 34–36].

На думку В. В. Голіни, основними завданнями цього запобіжного напрямку є подолання або обмеження криміногенних протиріч у суспільстві, а також поступове викорінення негативних явищ. Ці явища створюються політичними, економічними, психологічними, ідеологічними та іншими факторами, що сприяють формуванню кримінального потенціалу в суспільстві. До таких факторів належать економічні й політичні кризи, небезпечне майнове розшарування населення, необґрунтовані чи навіть злочинні дії певних груп громадян, безробіття, затримка виплати заробітної плати, існування значної частини населення на межі виживання, занепад моралі, проституція, наркоманія, алкоголізм, безпритульність тощо [15, с. 19]. Водночас, варто підтримати і О. М. Литвинова щодо розуміння заходів загальносоціального (державного) характеру як сукупності заходів соціально-економічного, правового, ідеологічного, організаційно-управлінського, культурно-виховного змісту, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин й усунення чи нейтралізацію детермінант злочинності [89, с. 114]. У свою чергу, О. М. Бандурка, визначив їх як комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин й усунення або нейтралізацію причин та умов злочинності [4, с. 177]. Також М. Г. Колодяжний акцентує (і це є цілком прийнятним) на тому, що загальносоціальне запобігання злочинності є першим фундаментальним напрямом, покликаним удосконалити суспільні відносини в соціально-економічній, політичній, ідеологічній, правовій, морально-психологічній та інших сферах [51, с. 163].

На думку інших науковців, зокрема О. В. Шевченка, загальносоціальне запобігання охоплює не лише комплекс конкретних заходів, але й загалом

діяльність з розробки та впровадження таких заходів. Цей спектр не обмежується виключно соціально-економічними та культурно-виховними заходами, а включає також заходи політико-ідеологічного, організаційно-управлінського та іншого характеру [179, с. 150]. В. П. Хоменко зазначає, що загальносоціальне запобігання тісно пов'язане з усіма соціально-економічними перетвореннями, які відбуваються в нашій державі на сучасному етапі її розвитку. Реформування економічного та господарського механізму, а також формування ринкових відносин як основи ефективної економіки, разом із забезпеченням соціального та правового захисту, є ключовими передумовами для ліквідації, обмеження та нейтралізації криміногенних факторів, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. [172].

Поряд із цим, як і багато інших науковців, І. Г. Богатирьов [6] та А. М. Бабенко [3] пропонують декілька рівнів запобігання злочинності:

1) Загальносоціальне запобігання являє собою реакцію держави та суспільства на злочинність, зосереджуючи увагу на протидії негативним явищам і процесам, які сприяють її виникненню, та стимулюванні законослухняної поведінки громадян. Воно включає комплекс політичних, соціально-економічних і культурно-виховних заходів.

2) Спеціально-кримінологічне запобігання охоплює сукупність заходів, що застосовуються державою та громадськими інституціями в соціальних групах і колективах, і розглядається в контексті кримінологічної профілактики, відвернення кримінальних правопорушень і припинення злочинної поведінки.

3) Індивідуальне запобігання злочинності спрямоване на конкретну особу, зосереджуючись на ранніх стадіях формування злочинного наміру. Воно передбачає аналіз поведінки та способу життя осіб з високою ймовірністю вчинення правопорушень, виявлення несприятливих умов середовища, що впливають на таких осіб, та визначення криміногенної ситуації.

4) Регіональне запобігання злочинності, як розгалужена система, охоплює всі види злочинності в різних адміністративно-територіальних одиницях, враховуючи територіальні схожості та відмінності, класифікацію регіонів за

рівнем кримінальної вразливості, а також функціонування регіональних систем запобігання злочинності. [6, с. 114–116].

Загальносоціальний напрям запобігання жорстокому поводженню з тваринами відіграє ключову роль у системі запобігання кримінальним правопорушенням проти моральності, а його характерними рисами є масштабність, різнобічність та всеохоплюючий підхід, які формують основу для реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання. Завдяки своєму широкому діапазону, довготривалості та комплексності, загальносоціальне запобігання здійснює превентивний вплив на всі соціальні передумови, що сприяють жорстокому поводженню з тваринами.

Беручи до уваги вищезазначене, вважаємо за необхідне розглядати не лише запобігання жорстокому поводженню з тваринами, їх профілактику чи припинення, але й комплекс перспективних політичних, соціальних, економічних, організаційних та інших заходів. Ці заходи повинні бути спрямовані на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин, а також на усунення або нейтралізацію причин та умов злочинності. Більше того, варто наголосити, що загальносоціальні заходи запобігання спрямовані на обмеження впливу негативних соціальних чинників, що перебувають у тому числі й поза сферою моральності, але є причинними факторами; причини, умови та обставини вчинення певних видів хуліганських дій, насильницьких злочинів; мікросередовище, яке формує антигромадські установки та мотивації злочинців та їх груп.

Визначальним фактором у системі правових засобів запобігання жорстокому поводженню з тваринами є ефективна правова політика держави. Важливим у цьому контексті є утвердження принципу верховенства права в суспільстві, який повинен бути не лише декларативним, а й дієвим принципом, на якому базується функціонування державної влади та суспільства. Для цього правові норми повинні закріпити систему дієвих гарантій прав, свобод і законних інтересів громадян, створити умови для прояву соціально корисної ініціативи та сприяти всебічному розвитку особистості. Необхідно зменшити силовий тиск на

суб'єктів правовідносин, розширити межі диспозитивного правового регулювання та самозахисту населенням своїх прав і свобод. Помилки політико-юридичного характеру можуть створювати перепони, а поспішні й необґрунтовані рішення влади здатні призвести до маргінальної поведінки окремих груп населення.

У 2020 році прийнято Стратегію національної безпеки України [157], забезпечення утвердження прав та свобод людини і громадянина, захист індивіда, суспільства та держави від правопорушень, включаючи корупційні, відновлення порушених прав та відшкодування завданої шкоди; гарантування екологічної безпеки та створення безпечних умов для життя людини, особливо на територіях, що зазнали впливу бойових дій, а також розвиток ефективної системи цивільного захисту [47, с. 260].

Проте, відсутність національної стратегії щодо запобігання кримінальним правопорушенням є однією з основних причин, що спричиняє негативні тенденції у виникненні, поширенні та відтворенні певних видів кримінальних правопорушень на міжнародному, загальнодержавному та регіональному рівнях.

Державна політика в галузі зменшення агресивної, насильницької поведінки в українському суспільстві має включати заходи із прогнозування, профілактики, скасування передумов формування мотивів жорстокого поводження особи з тваринами, усунення причин такої поведінки та ліквідації її наслідків [173]. Під впливом несприятливих життєвих обставин та соціальних інститутів, які не відповідають потребам особистості, відбувається зміна їхніх ціннісних установок, орієнтацій, правосвідомості, що, в свою чергу, впливає на поведінку людей. Це призводить до загострення процесів деформації норм, інститутів та цінностей. Розрив соціальних зв'язків, який може бути наслідком маргінальної поведінки, сприяє формуванню у особи своєї системи цінностей, що характеризується глибоким індивідуалізмом і ворожим ставленням до суспільних інститутів, що, у свою чергу, стає поштовхом до руйнування та дестабілізації суспільних відносин, а також відмови від підтримки реформ, які проводяться в Україні. Однак маргінальна поведінка передбачає хоча

б формальне дотримання норм права. Стійка правомірна поведінка як сукупність вчинків не може миттєво перетворитися на протиправну; це відбувається під впливом певних умов. Тому держава все ще має можливість вплинути на поведінку громадян з метою запобігання небажаній модифікації правових і ціннісних орієнтирів особи.

Держава конституційно декларує потужні соціальні програми, спрямовані на зменшення нерівності, що природно виникає серед громадян. Особлива увага приділяється різноманітним послугам, зокрема: соціально-побутовим (забезпечення харчовими продуктами, транспортними послугами, виклик лікаря, придбання медикаментів); психологічним (консультації з питань психічного здоров'я, методичні поради щодо застосування психодіагностики); соціально-педагогічним (організація індивідуального навчального та виховного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності); соціально-медичним (підтримка та охорона здоров'я, проведення профілактичних та лікувально-оздоровчих заходів); соціально-економічним (надання харчових продуктів, одягу, взуття, палива або грошової допомоги); юридичним (консультації з питань чинного законодавства, захист прав таких осіб); послугам з працевлаштування (сприяння у працевлаштуванні та соціальний супровід працевлаштованих).

Якщо держава не має достатньо розвинених механізмів формування правової культури та свідомості, а також ефективних шляхів запобігання агресивній, насильницькій поведінки, вона повинна звернутися до потенціалу суспільства, громадських об'єднань та організацій. Держава, спираючись на громадські організації, зобов'язана вживати заходів для запобігання жорстокому поводженню з тваринами шляхом розроблення національної доктрини формування правосвідомості громадян, правової регламентації та координації участі громадських об'єднань.

Співпраця державних структур і громадських формувань дозволить об'єднати фінансові та владні ресурси держави з потенціалом недержавних об'єднань, що сприятиме розробці дієвих механізмів профілактики маргінальної,

насильницької поведінки та формуванню належного рівня правосвідомості населення. Основним критерієм успішності цих заходів є їх комплексний і скоординований характер. Якщо причина зневажливого ставлення до права полягає в соціальних, економічних, культурних або духовних аспектах життя суспільства, необхідно спочатку усунути ці аномалії. Однак, можливе також застосування примусових заходів, пов'язаних із санкціями правових норм. Такий підхід дозволить зменшити кількість жорстокості, агресивності, поведінки насильницького характеру, корисливості за допомогою насильства, хуліганству й стимулювати населення до соціально активної правомірної поведінки.

На державному рівні мінімізоване прийняття програмних документів щодо запобігання жорсткому поводженню з тваринами, в тому числі й тих, які спрямовані на забезпечення моральності. Органам державної влади слід здійснити всебічний перегляд раніше затверджених програмних документів і провести моніторинг їх виконання; впорядкувати та узгодити зміст нині чинних стратегій і програм; забезпечити своєчасне виконання запланованих заходів запобігання кримінальним правопорушенням через координацію діяльності різних інституцій сектору безпеки; удосконалити існуючі та впровадити нові запобіжні заходи, виходячи з поточних можливостей держави у формуванні та реалізації кримінологічної політики, у першу чергу щодо дітей та молоді.

На основі попередніх знань про причини жорсткого поводження з тваринами, а також з урахуванням відповідного міжнародного та іноземного досвіду, О. О. Шуміло вважає, що основними завданнями загальносоціального запобігання цьому суспільно небезпечному явищу є: 1) зменшення рівня соціальної напруги в суспільстві; 2) забезпечення верховенства права та закону у всіх сферах суспільного життя; 3) формування культури гуманного ставлення до домашніх тварин. Вважається, що загальносоціальні заходи протидії жорсткому поводженню з тваринами повинні базуватися на комплексі соціально-економічних, правових, організаційно-управлінських та культурно-виховних заходів [183, с. 125].

У першу чергу загальносоціальні заходи запобігання повинні бути спрямовані на дітей та молодь. Заходи з підтримки та розвитку освіти і культури в суспільстві мають загальнозапобіжний ефект, оскільки достовірно встановлено, що освітній і культурний рівень людей, їх вихованість, духовність, відданість кращим народним традиціям і правова освіченість утримують людей від вчинення злочинів. Це визначає не лише систему особистих і соціальних цінностей, але й здатність значної частини населення протистояти негативному впливу медіа, які пропагують вседозволеність, культ сили, жорстокість і бездуховне споживання. Важливим напрямком є розробка та реалізація цільової комплексної програми виховання, що може суттєво вплинути на формування позитивної правосвідомості дітей.

Комплекс загальносоціальних заходів, що характеризується масштабністю, різносторонністю та всеохоплюючим характером, формує основу для спеціально-кримінологічного запобігання та профілактичних дій уповноважених державних органів, включаючи правоохоронні. Ці заходи повинні включати наступні завдання: 1) визначення індивідуальних факторів ризику та вжиття заходів для корекції поведінки особи; 2) вплив на міжособистісні стосунки та створення здорової атмосфери в сім'ї або колективі; 3) нагляд за громадськими місцями, такими як школи, гуртожитки, середні спеціальні навчальні заклади, з особливою увагою до дитячих установ закритого типу та відбору кадрів для роботи в них; 4) звернення до загальнокультурних цінностей та їх впровадження в масову свідомість і культуру; 5) формування моральних стандартів поведінки, пропагування здорового способу життя, розвиток системи цінностей для нейтралізації девіантних форм поведінки, зокрема серед молоді, з акцентом на вплив засобів масової інформації на пропаганду насильства та жорстокості; 6) активний соціальний контроль за негативними явищами, такими як проституція та порнографія.

Особливості застосування заходів запобігання визначаються специфікою правового і фактичного становища молоді як соціально-вікової групи, що

перебуває в стані інтенсивного розвитку, специфікою причин злочинності, а також особистісними якостями дітей і молоді

В Україні існує система соціального захисту дітей, що представляє собою комплекс заходів і засобів соціально-економічного та правового характеру передбачених Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001 р.) [135]. Реалізація цих заходів покладається на суб'єктів, визначених законодавством, з метою забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіту, медичне обслуговування та матеріальну підтримку. Також визначено систему соціальної профілактики, як різновид соціальної роботи, орієнтованої на запобігання складним життєвим обставинам сімей, дітей та молоді, а також аморальній і протиправній поведінці в сім'ях. Закон передбачає виявлення будь-якого негативного впливу на життя та здоров'я дітей і молоді, а також запобігання такому впливу та поширенню соціально небезпечних хвороб серед цієї категорії населення. Основними напрямками державної політики у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є розробка та реалізація загальнодержавних і регіональних програм соціальної підтримки, соціального становлення молоді та інших програм, що стосуються сімей, дітей та молоді. Визначено напрями соціальної профілактики у сімейному, дитячому та молодіжному середовищі, які включають комплексні заходи, спрямовані на запобігання сімейному неблагополуччю, соціальному сирітству, насильству в сім'ї та жорстокому поводженню з дітьми, найгіршим формам дитячої праці. Також передбачено системний облік і догляд за дітьми та молоддю, які мають схильність до асоціальної поведінки, а також інформаційно-просвітницьку і пропагандистську роботу в сім'ях, серед дітей та молоді за місцем їх проживання, навчання або роботи, спрямовану на формування стандартів позитивної поведінки та здорового способу життя [135].

Хоча і прийнято низку нормативно-правових документів за одним із ключових напрямів охорони моральності в українському суспільстві, а саме запобігання злочинності дітей й молоді (Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки,

Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року; Національна молодіжна стратегія до 2030 року, Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021–2025 роки та ін.), їх аналіз засвідчив дублювання та формальну реалізацію. Наявність великої кількості прийнятих у різний час програмних документів, зміст яких частково перетинається, за відсутності належного контролю за виконанням задекларованих заходів призводить до неупорядкованості в діяльності виконавців цих програм і стратегій, що в підсумку негативно впливає на ефективність державної соціальної політики, зокрема на стан загальносоціального забезпечення моральності у суспільстві, виховання майбутнього покоління.

Також, з метою покращення функціонування підрозділів ювенальної превенції Національної поліції та приведення нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ, що регулюють діяльність Національної поліції, у відповідність до законодавства України, наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19 грудня 2017 року № 1044 було затверджено Інструкцію з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. Основні завдання цих підрозділів включають: 1) проведення профілактичної роботи, спрямованої на запобігання вчиненню дітьми кримінальних та адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, що сприяють цьому, та вжиття заходів для їх усунення в межах своєї компетенції; 2) ведення обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень, та проведення з ними індивідуальної профілактичної роботи; 3) участь у встановленні місцезнаходження дитини у разі її зникнення безвісти або отриманні відповідних даних в межах кримінального провадження, відкритого з цього приводу; 4) вжиття заходів для запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та щодо них, а також жорсткому поводженню з дітьми; 5) вжиття заходів з метою запобігання дитячій бездоглядності, включаючи поліцейське піклування про неповнолітніх; 6) здійснення заходів, пов'язаних із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти [41].

Такі заходи загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням серед молоді не спрямовані на безпосереднє запобігання жорстокому поводженню з тваринами, але сприяють усуненню об'єктивних причин вчинення таких кримінальних правопорушень, зниження загального рівня криміногенної ситуації серед осіб віком 14–39 років.

Далі, варто наголосити, що політика нашої держави повинна бути орієнтована на створення умов соціального життя, в яких кожен член суспільства має можливість повноцінно реалізувати свій потенціал і задовольнити власні потреби. Розробка та прийняття нових нормативно-правових актів зумовлені постійним розвитком суспільних відносин. Для належного врегулювання цих відносин і запобігання прогалинам у законодавстві, правова політика держави має бути зосереджена на вивченні та аналізі стану кожної конкретної сфери життєдіяльності, що потребує законодавчого оновлення або закріплення. Без належного вивчення можливих наслідків, впровадження нового нормативно-правового акту може мати негативні наслідки для суспільства в цілому. До таких наслідків відносяться: наявність норм права, які не знаходять практичного застосування; наявність норм, що суперечать одна одній або порушують права, свободи та законні інтереси учасників суспільних відносин; наявність норм, що дозволяють здійснити правопорушення та уникнути юридичної відповідальності. Ці недоліки призводять до поширення порушень прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина в нашому суспільстві, а за наявності додаткових умов можуть збільшити кількість осіб з агресивною, насильницькою свідомістю [35, с. 74].

Серед заходів удосконалення правового механізму запобігання кримінальним правопорушенням серед молоді та реалізації молодіжної політики держави у цій сфері варто виділити наступні: 1) вдосконалення законодавчих норм щодо притягнення неповнолітніх до відповідальності не лише за злочини, а й за адміністративні, дисциплінарні проступки та порушення у сфері цивільного законодавства (наприклад, застосування різних видів суспільно-корисних робіт, спрямованих на усунення шкоди, завданої неправомірними

діями молодих людей); 2) організація круглих столів з представниками молодіжних організацій при формуванні молодіжних програм із запобігання злочинам серед молоді; 3) залучення до реалізації запобіжних заходів не лише правоохоронних органів, але й громадських організацій (включно з дитячими та молодіжними організаціями), а також широке залучення громадян (наприклад, участь у громадському патрулюванні для здійснення ситуативної превенції злочинності серед молоді); 4) включення до програми загальної освіти дисциплін з правового виховання та освіти; 5) залучення до запобіжної роботи місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування тощо.

Типова модель програми запобігання кримінальним правопорушенням серед молоді характеризується міцним зв'язком правової системи запобігання злочинності із сферами позаправової системи та балансом між соціальним та ситуативним запобіганням злочинності.

Слід окремо наголосити на важливості екологічного виховання дітей. Відповідальний підхід з боку батьків та педагогів до еколого-етичного виховання сприяє запобіганню або коригуванню проявів, що можуть призводити до викривлення уявлень про ставлення до довкілля. Це формує гуманний підхід до всіх форм життя, милосердя до домашніх тварин, а також закріплює принцип неприйнятності насильства щодо тварин. Основні заходи, спрямовані на екологічне виховання дітей, умовно поділяються на чотири ключові етапи. Перший етап, що відбувається у дошкільних закладах, навчає дітей помічати і розуміти красу навколишнього світу. Метою другого етапу є формування у молодших школярів не лише здатності споглядати, а й дбайливо ставитися до природи, охороняти та збагачувати її. На третьому етапі учні усвідомлюють, що природа не є чимось відокремленим від людини, і що людина є своєрідним вихованцем природи: через взаємодію з природою людина розвиває в собі найкращі моральні якості. Четвертий етап передбачає формування екологічної відповідальності у випускників школи як основної риси особистості, ґрунтуючись на системних знаннях про сучасні екологічні проблеми та

можливості впровадження концепції сталого розвитку сучасної цивілізації та навколишнього середовища [183, с. 134].

Забезпечення цілісності суспільства зазвичай відбувається на ідеологічній основі, сформульованій та впровадженій державою. В іншому випадку місце державної ідеології можуть зайняти різні ідеї, що можуть бути небажаними для розвитку суспільства, наприклад, поступове формування споживчої ідеології, спрямованої на задоволення індивідуальних потреб громадян. Відсутність легальних можливостей для належної реалізації прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, а також заперечення цінностей суспільства сприяють формуванню мотивів маргінальної поведінки особи.

Пріоритетами державної політики в цій галузі мають стати: дотримання та забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина; прийняття правових законів; дотримання принципів законності, гласності, науковості, демократизму тощо.

Освітній і культурний рівень громадян, їх вихованість, духовність, відданість найкращим народним традиціям, правова освіченість та інші фактори утримують від вчинення протиправних дій. Це визначає не лише незмінну кримінальну систему особистих і соціальних цінностей, але й здатність значної частини населення протистояти негативному впливу медіа в умовах вседозволеності, сили, жорстокості, бездуховності тощо. Крім того, одним із ефективних напрямків є розробка та впровадження комплексної цільової програми виховання, яка може суттєво вплинути на вирішення проблеми формування позитивної правосвідомості у першу чергу дітей.

Політика нашої держави має бути спрямована, передусім, на створення таких умов соціального життя, за яких будь-який член суспільства міг би повною мірою реалізувати свої можливості та задовольнити потреби. Розробка та прийняття нових нормативно-правових актів обумовлені постійним розвитком суспільних відносин. Щоб останні були врегульовані належним чином і для запобігання прогалин у законодавстві, правова політика держави має бути спрямована на вивчення і аналіз стану в кожній конкретній сфері

життєдіяльності, що вимагає законодавчого оновлення або закріплення. При відсутності належного вивчення можливих наслідків, реалізація нового нормативно-правового акта може мати негативні наслідки для всього суспільства [140].

До таких наслідків можна віднести:

наявність норм права, що не мають практичної реалізації;

наявність норм, що мають протиріччя або порушують права, свободи та законні інтереси учасників суспільних відносин;

наявність норм, за яких існує можливість вчинити правопорушення та уникнути юридичної відповідальності.

Ці недоліки є поширеним явищем у житті нашого суспільства, а наслідком цього за наявності додаткових умов буде збільшення кількості осіб з агресивною, насильницькою свідомістю.

Серед основних загальносоціальних заходів, необхідних для запобігання агресивній, насильницькій поведінці, можна виділити ті, які спрямовані на створення сприятливих умов для всіх членів суспільства та зменшення впливу негативних явищ, включають ухвалення необхідних нормативно-правових актів, зменшення соціального розшарування в Україні, підвищення рівня життя менш забезпечених верств населення, покращення функціонування основних соціальних інститутів тощо. Прогнозування передбачає комплекс заходів, спрямованих на моделювання всіх наслідків реформ, які здійснює держава, і які необхідні для розвитку суспільних відносин. Ці заходи реалізуються як державними, так і місцевими органами влади, громадськими об'єднаннями та базуються на виваженій і науково обґрунтованій правовій політиці. Оскільки в нашій країні будь-які державні перетворення реалізуються через ухвалення нормативно-правових актів, що закріплюють нові норми, основна увага має бути приділена прогнозуванню змін, які можуть відбутися в суспільстві після прийняття нових законодавчих документів. Недопустимо ухвалення актів, які мають недоліки та порушують права, свободи та законні інтереси громадян; заходи, спрямовані на підвищення правової культури та правосвідомості

українських громадян, поширення позитивного ставлення і довіри до органів влади та їх діяльності; заходи щодо покращення соціального та психологічного стану певних категорій громадян, зокрема надання допомоги в лікуванні, працевлаштуванні, проживанні; психологічна допомога мігрантам, безхатченкам та іншим. Без цих заходів кількість суб'єктів маргінальної поведінки буде зростати. Ухвалення нормативно-правових актів та здійснення соціальних реформ без наукового обґрунтування та експертизи може призвести до негативних наслідків для розвитку суспільних відносин, правосвідомості та ставлення населення до державних інституцій і органів влади. Лише науково обґрунтовані нормативно-правові акти, що враховують практичний досвід реалізації, суспільні та національні інтереси, матимуть підтримку в суспільстві [180, с. 311–312; 161, с. 56].

Одним із ключових завдань соціальної політики держави має бути запобігання поширенню агресивної, насильницької поведінки шляхом зосередження уваги на маргінальних прошарках населення: мігрантів, безпритульних, жебраків, наркозалежних тощо. Проте важливо враховувати, що маргінальна поведінка може бути притаманна широким верствам населення України, оскільки нехтування правовими нормами спостерігається в різних сферах суспільного життя.

Що стосується жорстокого поводження з тваринами, то для запобігання такому явищу потрібен всебічний захист прав, свобод і законних інтересів, у першу чергу громадян. Корупція, численні безкарні порушення прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, особливо з боку тих осіб, на яких покладено обов'язок їх захищати, призводять до руйнування соціальних інститутів, поширення правового нігілізму, зневіри у дієвість норм права та збільшення кількості осіб з агресивною, жорстокою поведінкою. Заборонені дії перестають сприйматися як правопорушення, а санкції за них вважаються несправедливими. У громадян мають формуватися внутрішні регулятори поведінки, основою яких повинні стати норми права.

Необхідно забезпечити цілеспрямоване виховання громадян та прищеплення їм основних суспільних цінностей. Це можливо лише за умов наявності комплексної державної програми, спрямованої на підвищення колективізму та рівня правової культури громадян. Адже мотиви жорстокості особи виникають на ґрунті заперечення суспільних цінностей, коли інтереси всього соціуму можуть бути порушені на користь особистих інтересів через відсутність зовнішніх заходів контролю за поведінкою, таких як суспільний осуд.

Існує тісний зв'язок між жорстоким поводженням з тваринами та тяжкістю вчинення кримінальних правопорушень. Процеси жорстокості розширює соціальну базу злочинності, що сприяє її самовідтворенню. Тому зменшення рівня жорстокості, агресивності населення позитивно позначиться на кримінальних правопорушень проти моральності. До факторів, які позитивно вплинуть на зменшення рівня жорстокості, агресивності населення, можна віднести такі:

По-перше, це інституційні заходи, спрямовані на підвищення матеріального добробуту населення, такі як підвищення зарплат, пенсій і допомог, а також розробка програм для зменшення рівня безробіття. Соціально-економічна сфера є фундаментом майже всіх суспільних трансформацій. Хоча корислива мотивація не є ключовою характеристикою жорстокого поводження з тваринами як соціально-правового явища, економічні чинники створюють сприятливі умови для його проявів. Зокрема, це безробіття, системна корумпованість державних службовців, високі ціни на товари першої необхідності та ліки, а також недостатність фінансів для організації соціально позитивного дозвілля, отримання вищої освіти та підвищення кваліфікації. Ці фактори неминуче ведуть до спрощення ієрархії потреб особи, породжують почуття безвиході та зневіри у власних можливостях, а також стимулюють до нелегальних способів заробітку. Варто зазначити, що за результатами проведеного дослідження, 70 % осіб, які вчинили кримінальні правопорушення

передбачені ст. 299 КК України, є працездатними, але не працевлаштованими та не навчаються [183, с. 125].

По-друге, заходи, що сприяють швидшій адаптації мігрантів, включаючи формування якщо не позитивного, то принаймні нейтрального ставлення корінного населення до мігрантів.

По-третє, зниження рівня кримінальних репресій, коли при призначенні судом покарання, якщо обставини справи дозволяють, пріоритет надається покаранням, не пов'язаним із позбавленням волі.

По-четверте, розробка програм соціальної адаптації для осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі.

Серед позитивних соціально-економічних заходів запобігання жорстокому поводженню з тваринами слід відмітити: підвищення рівня життя населення, зниження рівня бідності та безробіття, забезпечення прожиткового мінімуму, а також стимулювання, включно з матеріальним, окремих категорій громадян, є важливими завданнями. Подолання фінансової нерівності між соціальними групами та встановлення соціальної справедливості є ключовими аспектами економічної політики держави, яка повинна відповідати потребам населення та створювати умови для виробництва конкурентоспроможної продукції. Це, в свою чергу, гарантує наявність робочих місць і підвищення рівня життя громадян України, а також допомагає запобігати маргінальній поведінці. Однак, на сьогоднішній день економічна політика нашої держави, незважаючи на проголошені принципи ринкової економіки, не здатна повністю реалізувати ці цілі. Причини цього є різноманітними: недосконалість законодавства, наявність численних адміністративних бар'єрів, низький рівень матеріального забезпечення населення тощо. Значна поляризація між соціальними верствами породжує почуття несправедливості та пригнічення, що веде до культурного розшарування суспільства і поширення агресивних настроїв серед населення України. Наприклад, Уряд розробив механізм працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, який включає виплати роботодавцям, що працевлаштовують переселенців з постраждалих регіонів, у розмірі 6,5 тис. грн за кожного

працевлаштованого. Уряд України затвердив Постанову, яка регулює механізм компенсації [62];

Запобігання насильницькій злочинності слід розглядати, організовувати та втілювати в контексті загальноцивілізаційного антинасильницького розвитку, формуючи науково обґрунтовану стратегію, що сприяє гуманізації соціального управління загалом. Необхідність оптимізації системи протидії кримінальному насильству дозволяє виділити такі компоненти стратегії кримінально-превентивної діяльності, як ідеологічний (світоглядний), орієнтуючий та прогностичний. Узгодженість їх реалізації досягається шляхом дотримання в кримінологічній діяльності принципів нерепресивності, комплексності, науковості, плановості, системності, економічної обґрунтованості, демократизму та відкритості [39].

В Україні бракує єдиної системи правового регулювання взаємовідносин між людьми та домашніми тваринами. Впровадження такої системи сприяло б підвищенню відповідальності власників тварин, запобіганню появи безпритульних тварин і підвищенню культури поводження з ними. Зменшення кількості безпритульних тварин гуманними методами можливе шляхом усунення першопричин цієї проблеми. Для вирішення цього питання на законодавчому рівні необхідно чітко визначити правила поводження з домашніми тваринами та передбачити відповідальність за їх порушення. Вважаємо, що правовий механізм регулювання чисельності безпритульних тварин повинен включати обов'язкову реєстрацію тварин, що дозволить контролювати кількість домашніх і безпритульних тварин. Наступним кроком має бути обов'язкова стерилізація як домашніх тварин, якщо їх розмноження не планується, так і безпритульних, що допоможе запобігти неконтрольованому збільшенню популяції. Наприклад, у Німеччині для запобігання зростанню кількості безпритульних тварин і заохочення адопції тварин із притулків передбачена обов'язкова стерилізація домашніх тварин. Ефективним методом боротьби зі збільшенням кількості безпритульних тварин вважається ліцензування розведення тварин. З одного боку, біостерилізація допомагає

уникнути небажаного потомства, з іншого боку, ліцензування зобов'язує тих, хто планує займатися розведенням, відповідально ставитися до своєї діяльності. Важливим елементом механізму є збільшення кількості притулків за активної фінансової та організаційної підтримки органів місцевого самоврядування з відповідними умовами та ветеринарним обслуговуванням. Важливим напрямом у сфері поводження з тваринами є популяризація їх адопції. У світі розроблено чимало заходів для стимулювання усиновлення тварин і встановлення над ними опіки [176].

У рамках запобігання кримінальним правопорушенням передбачених ст. 299 КК України, необхідно підвищувати загальний рівень еколого-правової свідомості громадян. Це важливо, оскільки без базового розуміння юридичних норм щодо заборони завдання шкоди довкіллю та цінності всіх форм життя, неможливо ефективно засвоїти заборони на насильницькі дії щодо тварин. Структура правосвідомості традиційно включає пізнавальну (знання про право), оціночну (судження про право) та регулятивну (поведінкові патерни) сфери. Для гармонійного та ефективного впливу на всі ці елементи правосвідомості індивіда, на нашу думку, слід: а) впроваджувати у навчальних закладах всіх рівнів курси «Правознавство» та «Екологічна етика»; б) забезпечувати якісне викладання цих дисциплін, сприяючи реальному засвоєнню знань; в) залучати студентів юридичних спеціальностей до проведення безкоштовних лекцій з правової освіти на підприємствах, особливо там, де працює молодь без вищої освіти; г) запроваджувати соціальну рекламу, яка б пояснювала основи гуманного ставлення до тварин; ґ) публікувати в періодичних виданнях матеріали, що доступно пояснюють основні поняття правознавства; д) популяризувати правомірну поведінку та роз'яснювати негативні наслідки порушення правових заборон [183, с. 134].

З урахуванням міжнародного досвіду, сприяти забороні проводити експерименти над тваринами. Зокрема, згідно Європейської конвенції щодо захисту хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей [27] необхідно забезпечити ефективну систему контролю і

спостереження. Водночас, положення Конвенції 1986 року не обмежують держав-учасниць у прийнятті більш суворих правил для забезпечення захисту тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей.

Прийняття Європейської конвенції щодо захисту хребетних тварин, які використовуються для дослідних та інших наукових цілей у 1986 р., призвело до розробки «3R-концепції», згідно з якою необхідно вжити всі заходи для скорочення та заміни тварин у будь-яких експериментах. Наразі «3R-концепція» застосовується для оцінки допустимості експериментів у науці та промисловості на всій території Європейського Союзу [170].

На основі загальних правових знань та належного рівня правосвідомості можна формувати у громадян розуміння вимог правових норм стосовно заборони та відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 299 КК України.

Підводячи підсумки, відзначимо що проблема жорстокого поводження з тваринами давно набула міжнародного характеру. Досвід інших країн засвідчив, що її вирішення неможливе без впровадження та розширення кримінологічних заходів запобігання, позаяк гуманність правових норм щодо протиправних дій відносно тварин призводить до численних випадків жорстокого поводження з ними та виникнення різних конфліктних ситуацій, які часто не мають правового вирішення.

Загальносоціальні заходи запобігання жорстокому поводженню з тваринами – це комплекс кримінологічних заходів впливу, спрямованих на забезпечення моральності суспільства, усунення детермінації жорстокого поводження з тваринами й створення передумов для здійснення спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання. До них варто віднести:

1) *правові* (посилення законодавства щодо забезпечення охорони моральності, укріплення громадських інститутів, реабілітація військових, забезпечення екологічної безпеки й збереження тваринного світу, обов'язкова реєстрація тварин);

2) *соціально-економічні* (підтримка та розвиток освіти і культури, збереження духовно-моральної спадщини; боротьба з безробіттям, оптимізація системи соціального захисту та міграції населення);

3) *організаційно-інституційні* (посилення боротьби зі злочинністю, охорона громадського порядку, боротьба з безпритульністю тварин, стерилізація домашніх тварин, ліцензування розведення тварин);

4) *морально-виховні* (максималізація моральності суспільства; гуманне ставлення до тварин; виховання дітей, молоді; пропагування тваринної адопції).

Діяльність, спрямована на всебічний захист тварин, є важливим аспектом не лише сучасного гуманістичного руху та цивілізаційного розвитку України, а й відображенням самої ідентичності та гідності українського народу. Збереження нашої ідентичності через свободу, гідність і культурну автентичність постає справжнім викликом у контексті російської агресії. У цьому полягає глибина проблеми жорстокого поводження з тваринами, а також необхідність звернення до міжнародного досвіду захисту тварин, що підкреслює наші цивілізаційні цінності та мотивації, які повною мірою відображені в міжнародно-правовій базі. Управління цими принципами на рівні правового мислення визначає загальний напрямок і соціальну значущість практичної правозастосовної діяльності [111].

3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання жорстокому поводженню з тваринами

Злочинність та запобігання кримінальним правопорушенням є надзвичайно складними та актуальними проблемами. Нестабільність суспільно-політичної та економічної ситуації, недосконалість механізмів державного управління, відсутність реального ефективного громадського контролю за діяльністю органів державної влади, зниження рівня життя населення, корупція у всіх без винятку гілках влади, включно з правоохоронними органами, створили умови для розвитку та поширення злочинності у суспільному житті держави.

Стрімке зростання і збільшення масштабів цього явища, а також розширення його впливу на всі соціальні сфери, становлять реальну загрозу національній безпеці, ставлять перед суб'єктами протидії злочинності нові завдання та змушують шукати революційні ефективні заходи запобігання.

Більше того, у сучасному українському суспільстві розвиток юридичних наук, зокрема кримінально-правового циклу, характеризується масштабними реформами, спрямованими на оновлення моральних та етичних принципів формування галузевих норм права. Це передбачає фундаментальну перебудову основних положень на новій демократичній основі. Варто говорити про якісно новий етап у розвитку правовідносин, де правові норми мають максимально сприяти відродженню української державності. Ці суттєві зміни включають відмову від ідеологічних догм у правовій сфері та кримінальній політиці, а також стимулюють реформу суспільних структур, які беруть участь у стримуванні та нейтралізації негативних явищ, що зумовлюють злочинність.

Запобігання кримінальним правопорушенням залишається складною та актуальною проблемою, оскільки швидке зростання та розширення масштабів злочинності, а також її вплив на всі соціальні сфери створюють реальну загрозу національній безпеці. Особливо це актуально в умовах воєнного стану, коли перед правоохоронними органами постають нові завдання, що вимагають рішучих дій. Події останніх років на території нашої держави, які безпосередньо пов'язані зі значною інтенсифікацією криміногенних загроз, вимагають термінового впровадження комплексу заходів, спрямованих на адаптацію запобіжної практики до нових викликів [167].

За словами О. М. Джужі, у широкому сенсі спеціально-кримінологічне запобігання злочинам включає: цілеспрямоване здійснення цього виду запобіжної діяльності як функції; зв'язок з елементами системи «по горизонталі» (взаємодія) та «по вертикалі» (підпорядкування); неухильне виконання команд керуючого механізму системи; вибір лінії поведінки відповідно до стану об'єкта профілактичного впливу [76, с. 63].

У цей період В. В. Голіна розглядає спеціально-кримінологічне запобігання злочинам у більш вузькому сенсі як інтегровану кримінологічну теорію та практику організації протидії злочинності. Це здійснюється шляхом розробки та застосування спеціалізованих знань і методів кримінології, а також інших наукових галузей, таких як соціологія, економіка, психологія, педагогіка, антропологія, статистика та інші. Ця діяльність розглядається як сукупність автономних, але взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих напрямів боротьби зі злочинністю. Її зміст включає діяльність державних органів, громадських організацій і громадян, спрямовану на протидію криміногенним явищам і процесам, а також на запобігання вчиненню злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. Також визначаються суб'єкти спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, до яких належать: законодавчі органи, виконавчі та розпорядчі органи, державні координуючі, правоохоронні та правозастосовні органи, органи державного, культурно-виховного та господарського управління, навчальні та медичні установи, релігійні, громадські та інші організації, рухи, воєнізовані формування, фонди, соціальні групи, об'єднання батьків, сусідів, громадян [15, с. 21].

У сучасних умовах важливо постійно здійснювати моніторинг та аналіз поточної криміногенної та кримінальної ситуації в країні, своєчасно виявляти нові тенденції та розробляти відповідні заходи для реагування на них [62]. На підтвердження, О. М. Бандурка та О. М. Литвинов підкреслили, що необхідне негайне реагування та втручання у криміногенну ситуацію як з боку органів державної влади, так і суспільства в цілому. Крім того, для ефективної протидії злочинності потрібно посилити соціальний контроль за реалізацією різноманітних заходів, спрямованих на запобігання злочинним проявам [4, с. 99].

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання, на відміну від загальносоціальних, не передбачають радикальної зміни існуючих суспільних відносин чи вирішення соціально-економічних проблем, які впливають на рівень злочинності, а також не зосереджені на формуванні у громадян переконань, поглядів і морально-етичних якостей, які унеможливають антигромадські

прояви. Основною метою спеціальних заходів є усунення конкретних криміногенних факторів та створення умов, що перешкоджають вчиненню кримінальних правопорушень. В. І. Шакун визначає їх як складову частину загальносоціального попередження, специфіка якого обумовлена об'єктом впливу – злочинністю. Це включає проведення заходів, спрямованих на попередження злочинності, її окремих видів та конкретних кримінальних правопорушень, а також їх причин і умов. Арсенал спеціальної профілактики характеризується взаємодією управлінських, виховних та правових заходів, спрямованих на вплив на злочинність, її окремі види або недопущення конкретних кримінальних правопорушень. Суб'єктами спеціального попередження кримінальних правопорушень є організаційні структури, для яких боротьба зі злочинністю є однією з основних функцій [163, с. 186–187].

Вчений-кримінолог А. П. Закалюк підкреслює, що на відміну від інших видів, заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинності впливають не лише після вчинення кримінального правопорушення, але й перед ним. Вони діють у сфері, яка лише частково регулюється правом, використовуючи засоби, що мають виключно цільове запобіжне значення. Іноді ці заходи застосовуються паралельно з іншими засобами запобігання злочинності, але частіше після них [33, с. 328].

В. В. Голіна підкреслює, що це розглядається як інтегрована кримінологічна теорія та практика організації протидії злочинності через розробку і застосування спеціалізованих знань і методів кримінології та інших дисциплін, таких як соціологія, економіка, психологія, педагогіка, антропологія, статистика тощо. Таким чином, спеціально-кримінологічне запобігання не є просто випадковим набором заходів, а являє собою комплекс науково обґрунтованих, практично необхідних і реально здійснюваних дій, спрямованих на запобігання можливим злочинам на різних етапах їх формування. Цей запобіжний напрямок реалізується на макро-, мікро- та індивідуальному рівнях. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності орієнтоване не лише на запобігання конкретним проявам злочинності з боку окремих осіб, але й на ті

негативні явища та процеси в суспільстві, які формують певний рівень та структуру криміногенного потенціалу, що проявляється у частоті та тяжкості скоєних злочинів [15, с. 21–22].

У рамках досліджуваного питання заслуговує на увагу висновок В. І. Тимошенко. Дослідниця зазначає, що: «...спеціальне, цілеспрямоване запобігання злочинності має свій об'єкт прямого впливу, тобто, перш за все, йдеться про соціальні патології – процеси та явища, в яких проявляються форми поведінки певних груп населення, що є живильним середовищем, «фоном» злочинності» [163, с. 188].

На нашу думку, вищезгадані підходи до визначення сутності спеціально-кримінологічного запобігання заслуговують на увагу та мають право на існування. Спеціально-кримінологічне запобігання корисливо-насильницьким злочинам є комплексною діяльністю державних органів, включаючи правоохоронні, установ та спеціальних закладів, за участю широкого кола громадських організацій, формувань, окремих фахівців та представників суспільних об'єднань. Ця діяльність спрямована на організацію та здійснення ранньої профілактики, виявлення та нейтралізацію причин, умов і інших детермінант таких злочинів на мікросоціальному, груповому та індивідуальному рівнях. Вона також охоплює запобігання злочинам на стадії виявлення наміру чи підготовки до злочину, а також на етапі припинення розпочатої протиправної діяльності, що здійснюється за допомогою кримінологічних засобів. Таким чином, під спеціально-кримінологічними заходами запобігання злочинам розуміється діяльність, безпосередньо спрямована на зменшення рівня злочинності та усунення причин, що її породжують. Вона включає діяльність держави в цілому, її спеціальних органів і установ, службових осіб, а також діяльність громадських та суспільних організацій, і дії окремих громадян щодо протидії злочинності. Незважаючи на різноманітність запобіжних заходів, вони зазвичай здійснюються у вигляді обмежень та заборон, що не завжди виправдано. Необхідно враховувати особливості особи, її бажання сприяти чи перешкоджати проведенню заходів, які спрямовані на ліквідацію негативних рис

характеру, утвердження позитивних принципів саморегуляції та прискорення процесу формування суспільно корисної орієнтації індивіда.

Таким чином, спеціально-кримінологічні заходи є окремим різновидом запобігання злочинності – суто кримінологічним. Спеціально-кримінологічне запобігання жорстокому поводженню з тваринами – це кримінологічна діяльність правоохоронних інституцій та громадськості спрямована на встановлення осіб, неформальних груп, які схильні до агресивної, насильницької поведінки відносно тварин, виявлення та усунення або нейтралізацію факторів, які формують жорстокість, постановка таких осіб на профілактичний облік (загальна мета), а також упередження та припинення злочинних дій передбачених ч. 2-4 ст. 299 КК України на стадіях підготовки або замаху на вчинення (спеціальна мета).

Завдання такого запобігання полягає як у запобіганні появі детермінуючих жорстокі прояви негативних явищ і процесів, їх обмеженні та усуненні, так і в оперативному реагуванні на формування та розвиток агресивної, насильницької поведінки зумовленої хуліганськими/корисливими мотивами. У зв'язку з цим спеціально-кримінологічне запобігання здійснюється за трьома основними напрямками, в рамках яких розробляються та реалізуються заходи: (а) кримінологічна профілактика, (б) відвернення, (в) припинення жорстокого поводження з тваринами.

З огляду на зазначені завдання, до спеціально-кримінологічного запобігання належить:

- виявлення та аналіз явищ, процесів і обставин, які виступають детермінантами злочинів;
- дослідження чинників, що сприяють формуванню особи злочинця та реалізації злочинних намірів;
- визначення кола осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, та здійснення цілеспрямованого профілактично-виховного впливу на них;
- усунення або нейтралізація криміногенних факторів на індивідуальному рівні.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання жорсткому поведженню з тваринами слід розглядати запобігання кримінальним правопорушенням як складову державної політики боротьби зі злочинністю, одним із завдань якої є захист тварин від посягань.

Загальними стратегічними напрямками реалізації державної політики у сфері запобігання злочинності серед населення є:

1) покращення адаптації дітей до суспільних трансформацій, включаючи воєнні події (алкоголізація, наркотизація, міграція тощо), морально-психологічне оздоровлення молодіжного середовища, створення сприятливих умов для повноцінної соціальної адаптації та розвитку з метою подолання відчуження від суспільних цінностей та правових норм, уповільнення криміналізації;

2) запобігання втягненню у протиправну діяльність криміногенним середовищем шляхом нейтралізації негативного впливу неформальних форм, що сприяють формуванню психології насильства, агресії;

3) запобігання формуванню агресивних, насильницьких проявів шляхом перешкоджання їх впливу, полегшення вибору антикримінального варіанта поведінки;

4) виявлення, попередження, усунення, відвернення і припинення підготовлюваних і вчинюваних злочинних посягань. Запобіжний вплив за таким напрямом передбачає кілька етапів:

а) виявлення неформальних груп, а також осіб, схильних до агресивної, насильницької поведінки, та постановка їх на профілактичний облік;

б) проведення заходів профілактики, зокрема збирання, перевірка, фіксація, накопичення й аналіз інформації для підтвердження намірів зазначених осіб, груп вчинити кримінальне протиправне посягання (спеціальна профілактика);

в) вжиття запобіжних заходів, спрямованих на відмову від реалізації злочинного наміру, планування та підготовки вчинення насильницьких злочинів; психологічна корекція особи (індивідуальна профілактика).

Спеціально-кримінологічне запобігання реалізується через відомчі та міжвідомчі плани (програми) з метою посилення боротьби зі злочинністю. Ці плани передбачають систему заходів, спрямованих на профілактику кримінальних правопорушень проти моральності, а також загальної злочинності на визначеній території (країна, регіон). Реалізація заходів, передбачених програмою, досягається шляхом взаємодії та координації роботи різних суб'єктів профілактики, як тих, що мають ієрархічні зв'язки, так і тих, що не мають прямого зв'язку.

Серед суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання жорстокому поводженню з тваринами у першу чергу варто виділити підрозділи Національної поліції України (кримінальної поліції, превентивної діяльності, патрульної поліції). Далі, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів (Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 614), Державне агентство лісових ресурсів України, Державне агентство водних ресурсів України, Державне агентство України з управління зоною відчуження, Державне агентство меліорації та рибного господарства України, Державна екологічна інспекція України. Також, на сьогодні в Україні в кожному регіоні функціонують організації із захисту тварин, об'єднані Всеукраїнською спілкою громадських організацій «Асоціація зоозахисних організацій України». Основна мета цієї асоціації полягає в забезпеченні добробуту тварин та їх захисті від жорстокого поводження. Ці організації мають можливість збирати докази, що свідчать про факти жорстокого поводження з тваринами, які повинні бути підтверджені фотографіями чи відеоматеріалами, свідченнями очевидців, а також висновками ветеринарних лікарів. Зібрані матеріали передаються до відповідних правоохоронних органів і є підставою для перевірок підприємств, установ та організацій, які порушують законодавство України у сфері захисту тварин.

Першочерговими напрямками спеціально-кримінологічних заходів запобігання варто виділити такі:

а) наркотизація та алкоголізація населення:

- боротьба з вживанням наркотичних засобів та алкоголю, а також перебування у стані сп'яніння у громадських місцях;

- посилення контролю за особами, чия поведінка, пов'язана з алкоголем, призводить до протиправних дій;

- розробка та впровадження державної програми антиалкогольного виховання для захисту молодого покоління від пияцтва;

- виявлення місць і осіб, що надають приміщення для виготовлення та вживання наркотиків, алкоголю, а також втягування дітей у протиправну діяльність;

- запобігання домашньому насильству;

- цілеспрямована антинаркотична та антиалкогольна медійна кампанія.

б) профілактика безпритульності:

- оформлення документів, що засвідчують особу, отримання полісів обов'язкового медичного страхування;

- використання систем відеоспостереження у громадських місцях;

- пропаганда індивідуального захисту через засоби масової інформації;

- відновлення патрулювання місць концентрації маргінальних груп, їх профілактичний облік;

- забезпечення «прозорості» простору через сусідське спостереження.

в) виховання та перевиховання дітей:

- зміцнення та відновлення ролі сім'ї у формуванні світогляду дитини;

- підвищення педагогічних навичок батьків;

- обов'язкове включення предметів про духовне, моральне та статеве виховання до шкільної програми;

- посилення державної політики соціально-економічної підтримки сім'ї;

- обмеження інтернет-контенту, що містить насильство, жорстокість, сексуальні збочення;

- підготовка та перепідготовка працівників поліції для роботи з дітьми.

Основні заходи запобігання насильницькій злочинності включають розроблення програм соціального та економічного розвитку регіонів, які

передбачають зміцнення та планування сім'ї, створення амбулаторно-поліклінічних закладів для спеціалізованої медичної допомоги дітям, які цього потребують. Також важливими є надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, забезпечення прожиткового мінімуму, дотримання соціальних гарантій і пільг, збереження освітніх закладів, створення нових типів установ для дітей різного віку, організація їх дозвілля та недопущення перепрофілювання позашкільних закладів. Відновлення мережі безкоштовних спортивних клубів і секцій, забезпечення доступності закладів культури для малозабезпечених сімей, створення консультаційних центрів для молоді та надання психокорекційної допомоги підліткам і їхнім сім'ям для усунення сімейних конфліктів також є ключовими заходами.

На даний момент також важливо звернути увагу на недостатню роботу з обмеження та нейтралізації негативного впливу родини та найближчого оточення на дітей і молодь, які перебувають у складних життєвих обставинах. Якщо цю роботу не активізувати та не посилити контроль за її результатами, то участь цього контингенту у відтворенні корисливої насильницької злочинності продовжуватиметься. Необхідно відновити систему профілактики в кожному навчальному закладі. Вона повинна включати як загальні заходи вдосконалення навчально-виховного процесу, так і спеціальні цілеспрямовані психолого-педагогічні, організаційні та спеціально-кримінологічні заходи для попередження індивідуальних і групових злочинів як на рівні навчального закладу, так і на рівні навчальних груп. Загальні заходи включають покращення якості всього навчального процесу, вдосконалення його організації та методичного рівня. До них належать: чітке виконання навчального плану, попередження пропусків занять учнями без поважних причин і прогулів, забезпечення повсякденної зайнятості учнів після занять і у вільний час суспільно-корисними видами діяльності тощо. Загальні заходи також включають виховні заходи, які передбачають не лише підвищення виховної ролі навчання, але й гуманізацію міжособистісних відносин педагогів з учнями.

Позитивною практикою запобігання бездоглядності та «вуличній

злочинності» серед дітей та молоді є зміна пріоритетів щодо форм влаштування осіб, вилучених з вулиці та кризових сімей. Наразі перевага надається сімейним формам влаштування (під опіку/піклування, до прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу) перед влаштуванням до закладів інтернатської системи. Ефективність такого підходу очевидна, оскільки це сприятиме подоланню відчуження від суспільства, відновленню соціального статусу, підтримці близьких людей у подоланні життєвих труднощів і, сподіваємось, забезпечить від становлення на шлях правопорушень та злочинів. Скорочення сфери антисуспільних впливів з боку сім'ї та найближчого побутового оточення, нейтралізація та обмеження прояву негативних явищ у молодіжному середовищі в кінцевому підсумку призупинять відтік молоді до маргінальних об'єднань криміногенного (передзлочинного) типу, які, за зізнаннями самих корисливих насильницьких злочинців, відіграють вирішальну роль у становленні на злочинний шлях [17].

Важливим є запобігання утворенню та діяльності неформальних молодіжних груп, які спеціалізуються на жорстокому поводженні з тваринами.

Запобігання формуванню та зростанню чисельності груп з криміногенними та насильницькими нахилами може здійснюватися шляхом попередження їх виникнення та запобігання їхньої трансформації у злочинні угруповання. Важливим аспектом є своєчасне та повне виявлення притонів і місць концентрації осіб, що ведуть антигромадський спосіб життя, особливо тих, хто раніше був засуджений і залучає дітей до кримінальних правопорушень, у ході профілактичних заходів [1].

Для ефективнішого контролю над неформальними молодіжними спільнотами, в яких можуть спонтанно з'являтися криміногенні осередки, важливо приділити значну увагу організації дозвілля та облаштуванню популярних місць збору молоді. Це дозволить постійно моніторити внутрішньогрупові процеси, спостерігати за колективним способом життя, видами діяльності та своєчасно отримувати важливу кримінологічну інформацію про виникнення центрів негативного впливу, а також про наміри окремих

учасників ставати на злочинний шлях. У ході такого безперервного спостереження виявляються джерела постачання та розповсюдження наркотичних засобів і психотропних речовин, спроби встановлення зв'язків з кримінальними колами, нелегальні способи заробітку, відстежується процес висунення лідерів та формування їх оточення, які намагаються об'єднати осіб, схильних до правопорушень і злочинних дій [168].

Ці заходи мають бути спрямовані на усунення факторів, що сприяють формуванню груп осіб та їх входженню до кримінальних груп, а також на запобігання бездоглядності та безпритульності дітей, пияцтву, наркоманії, токсикоманії, проституції та іншим явищам, що сприяють агресивності, жорстокості тощо, у тому числі жорстокому поводженню з тваринами. У цьому контексті важливою є налагодження взаємодії притулків для бездомних тварин, громадськості. Також, необхідно розгорнути роботу щодо створення мережі громадських формувань у вигляді центрів для організації роботи з маргінальним середовищем.

Як стверджує О. О. Шуміло, організаційно-управлінським ядром забезпечення гуманного ставлення до безпритульних тварин є мережа комунальних і приватних притулків. Ці установи повинні отримати ліцензію в установленому порядку від Міністерства юстиції України. До роботи в притулках можна залучати військовослужбовців, які проходять альтернативну службу, а також студентів і школярів у рамках літньої практики. Притулок може заробляти кошти для оптимізації витрат шляхом надання населенню затребуваних послуг, таких як дресирування собак, тимчасове утримання тварин, послуги з відлову та ветеринарного догляду тощо [183].

Також, варто відзначити, що у США для того, щоб завести домашнього улюбленця, необхідно виконати ряд процедур, зокрема: отримати паспорт, ліцензію, карту щеплень для тварини, а також спеціальний медальйон з даними, який прикріплюється до нашийника. Кожна домашня тварина обов'язково підлягає реєстрації. Реєстрація домашніх тварин є юридичною вимогою відповідно до закону про домашніх тварин 1994 р. За невиконання цієї вимоги

особа може бути оштрафована. Кожна собака та кішка віком від трьох місяців і старше повинні бути зареєстровані в місцевій раді. Для реєстрації своєї кішки або собаки необхідно звернутися до місцевої ради, де зазвичай на сайті є інструкції щодо реєстрації домашньої тварини [190].

Ця система електронної реєстрації є ефективною, оскільки дозволяє відстежувати всю інформацію як про тварину, так і про її власника. В Україні наразі триває лише обговорення проєкту реєстрації тварин в електронній базі даних, яка є частиною Європейського об'єднання баз даних [149].

Вважаємо за доцільне на законодавчому рівні закріпити обов'язок кожного власника реєструвати свою домашню тварину. Наприклад, такий реєстр може бути створено за аналогією до Єдиного державного реєстру тварин, що функціонує згідно із Законом України «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин» (2009 р.) і стосується реєстрації сільськогосподарських тварин [127]. Відповідно до цього Закону, тварині присвоюється індивідуальний ідентифікаційний номер, який є унікальним для господарства, що розводить сільськогосподарських тварин, і діє на всій території України. Також, у реєстрі визначаються відомості про тварину; власника або опікуна тварини; орган, який здійснював реєстрацію або перереєстрацію тварини; орган, який здійснював вакцинацію, стерилізацію та чипування; про смерть тварини; інша необхідна інформація про тварину. Ведення такого реєстру покласти на адміністратора Єдиного державного реєстру тварин, який є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики. На нього, відповідно до Закону, покладено обов'язок здійснювати реєстрацію тварин, оформлення та видачу ідентифікаційних документів в установленому порядку [127].

Водночас, питання щодо визначення органу, відповідального за ведення реєстру безпритульних тварин залишається відкритим. У проєкті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження обліку домашніх і безпритульних тварин» 2017 р. пропонується покласти цей обов'язок на центральний орган виконавчої влади, що здійснює державну політику у сфері

ветеринарної медицини, а також на його територіальні органи та ветеринарні установи, заклади й служби. Це стосується Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів і її територіальних підрозділів, а безпосередньо реєстрацію здійснюватимуть фахівці ветеринарної медицини. Водночас, питання зоозахисту в Україні також входить до компетенції Державної екологічної інспекції України, яка в межах своїх повноважень реалізує державну політику з нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів [118; 148].

У США створена процедура мікрочипування домашніх тварин, яка наразі розглядається як обов'язкова для всіх власників тварин. Для ідентифікації тварини використовується сканер, що зчитує номери мікрочипів, і передається на шкіру тварини. Отримане число можна перевірити в реєстрі, який містить інформацію про власника тварини. Імплантувати такі мікрочипи мають право лише спеціально зареєстровані ветеринари або уповноважені спеціалісти, які пройшли відповідну підготовку. Упровадження подібного порядку в Україні значно полегшило б роботу правоохоронних органів щодо виявлення та припинення випадків жорстокого поводження з тваринами, оскільки інформація з мікрочипа містить дані про власника та його місце проживання. Обов'язкове мікрочипування спонукатиме власників до більш відповідального ставлення до своїх домашніх улюбленців і сприятиме запобіганню жорстокому поводженню.

Виходячи з вищевикладеного, пропонуємо створити Державне агентство з регулювання тваринного світу України, яке відповідатиме за охорону, раціональне використання та відновлення тваринного світу, у тому числі й запобіганню жорстокому поводженню з тваринами.

3.3. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання жорстокому поводженню з тваринами

Індивідуально-профілактичне запобігання має бути зосереджене на особі, а також на умовах, обставинах і ситуаціях, які сприяють або полегшують вчинення злочинних дій. Ці заходи виконують роль соціального інструменту, призначеного для нейтралізації або усунення негативних внутрішніх рис та корекції поведінки. Як зазначає Б. М. Головкін, запобігання формуванню особи, схильної до корисливих насильницьких злочинів, у мікросередовищі спрямоване на антисуспільне оточення, яке виступає об'єктом запобіжного впливу. Це включає родинне, позасімейне середовище та криміногенні групи. Метою є встановлення контролю над мікросередовищем, щоб запобігти десоціалізації особи під впливом неблагополучної родини, близького позасімейного оточення, а також неформальних груп, які можуть сприяти формуванню або поглибленню криміногенної орієнтації та мотивації до збагачення шляхом кримінального насильства [18, с. 334].

Основними структурними етапами індивідуально-профілактичного запобігання є ідентифікація осіб, що підлягають впливу [77]; дослідження особи-злочинця та умов її соціального середовища; прогнозування антисоціальної поведінки та планування запобіжних заходів [15]; реалізація цих заходів і контроль отриманих результатів; документування досягнення цілей запобігання [33, с. 325]. Як підкреслюють дослідники в галузі кримінології: «Необхідно вміти надавати підтримку тим, хто стикається з об'єктивними життєвими труднощами, які важко подолати самотійно. Водночас важливо оперативно виявляти осіб, які не виправилися, мали судимості в минулому, а також тих, у кого сформувалися антигромадські погляди та звички. Аморальна поведінка може призвести до того, що такі особи самі стануть злочинцями й стануть джерелом негативного впливу на оточуючих, з особливою увагою до молоді» [1, с. 360].

Більшість проблем, пов'язаних із реалізацією заходів запобігання, як зазначає В. І. Шакур, розташовані в економічній, ідеологічній, педагогічній та

правовій сферах, а також у відповідних взаємозв'язках. Проте ці проблеми орієнтовані на криміногенні, включаючи «фонові» явища (соціальні патології), які є живильним середовищем для злочинності: нестабільність джерел доходів, безробіття, безпритульність серед неповнолітніх, а також алкоголізм і наркоманія. Це призвело до ситуації, коли держава фактично втрачає контроль над цими негативними процесами, що впливають на суспільно-економічні та правові відносини [177, с. 9]. А це, продовжує Д. М. Тичина, негативний вплив на сам інститут сім'ї, а особливо на поведінку членів родини, є суттєвим. Хоча не всі носії соціальних патологій стають кривдниками, вони представляють собою «діючий резерв». Обмеження пияцтва, наркоманії тощо шляхом впливу на певні групи підвищеної криміногенності, а також на окремих осіб з цих груп, значно знижує криміногенний ризик. Таким чином, такі запобіжні заходи націлені на конкретних осіб і передбачають виконання ними певних обов'язків. У зв'язку з цим питання правового регулювання запобіжної діяльності набуває дедалі більшої важливості [166].

Таку діяльність варто поділити на три етапи: а) до формування мотиву злочинного прояву та наміру його вчинити; б) після його сформованості, але до початку реалізації; в) після початку реалізації наміру через здійснення конкретних кримінальних діянь [33, с. 329]. На кожному з таких етапів спрямовується індивідуально-профілактичний вплив на різні кримінологічно значущі об'єкти, що, необхідно враховувати й при реалізації на стадії досудового розслідування тобто вчинення кримінального правопорушення.

До об'єктів індивідуально-профілактичного запобігання злочинам В. В. Голіна відносить наступні: поведінка та спосіб життя осіб, які мають високу ймовірність схильності до вчинення злочину. Об'єктом запобіжного впливу є суспільно неприйнятна спрямованість особистості, яка проявляється у антисуспільних діях та правопорушеннях, проте формування криміногенної орієнтації лише розпочалося і ще не виявилось у кримінальній мотивації, тим більше – у мотиві вчинення конкретного кримінального правопорушення. Це також включає соціальні аспекти їхньої особистості, які відображають

антигромадську спрямованість, а також певні психофізичні особливості, які мають соціальне значення під час формування і реалізації особистості. Особи, у яких вже сформувався мотив та намір вчинити кримінальне правопорушення; несприятливі, криміногенні умови середовища, яке оточує особу, та життєвий уклад; інші тривалі обставини, що сприяють створенню криміногенної ситуації та полегшують вчинення злочину [15, с. 39]. Вжиття заходів щодо перешкоджання реалізації особою своїх кримінальних намірів та спланованого результату здійснюється шляхом припинення небезпечної діяльності [33, с. 330].

У більшості випадків індивідуально-профілактичне запобігання засобами кримінального права реалізуються у формі спеціальної превенції – у нормах Загальної та Особливої частини кримінального законодавства. В нормах Загальної частини – шляхом визначення підстав для притягнення/звільнення від кримінальної відповідальності; призначення/звільнення від покарання та його відбування; визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння; визначення обставин, що обтяжують чи пом'якшують вину. Це узагальнений перелік факторів, які враховуються судом при обранні способу реагування на конкретну кримінально протиправну поведінку. В нормах Особливої частини – через санкції, а саме вид та обсяг покарання, достатнього для виправлення конкретного кримінального правопорушника [99, с. 139]. *Такі заходи нами розглянуті у розділі 2, а тому зосередимо увагу на суто кримінологічних.*

Однак, наголосимо, законодавча база не обмежується лише покаранням за кримінальні правопорушення. Вона також допомагає у випадках, коли тварина загубилася або була викрадена. Обов'язкове ліцензування дозволяє відстежувати зв'язок будь-якої тварини з її власником. Без наявності ліцензії тварина не може перебувати серед людей, інакше власник буде змушений сплатити штраф. Дотримання законів про захист тварин контролюється правоохоронними органами [94].

Залежно від стадії криміналізації особи злочинця, в кримінології розрізняють чотири види індивідуального запобігання злочинності: 1) Ранній,

стосується об'єктів, які знаходяться на початковому етапі криміналізації. У цьому випадку важливо виявляти джерела кримінальних та інших антисуспільних впливів на особу або групу осіб до того, як ці впливи почнуть впливати на їхню поведінку. Одночасно необхідно визначати моменти, коли для профілактованої особи ці контакти стали цікавими, щоб мати можливість впливати на конкретні життєві обставини. 2) Безпосередній – охоплює осіб, чия поведінка свідчить про розвиток негативних інтересів, звичок та стереотипів, таких як відчуження від позитивного мікросередовища або сумнівні знайомства. Такі особи безпосередньо залучені до вчинення адміністративних правопорушень. 3) Пенітенціарний – стосується осіб, які вчинили кримінальне правопорушення і щодо яких суд ухвалив рішення про застосування різноманітних заходів кримінально-правового впливу. 4) Постпенітенціарний – охоплює осіб, які відбули покарання у вигляді позбавлення волі, але підлягають нагляду з метою запобігання рецидив [140, с. 101].

Індивідуально-профілактичні заходи запобігання жорстокому поводженню з тваринами спрямовані першочергово на:

а) дітей (зміцнення та відновлення ролі сім'ї у формуванні світогляду дитини; підвищення педагогічних навичок батьків; обов'язкове включення предметів про духовне, моральне та статеве виховання до шкільної програми; посилення державної політики соціально-економічної підтримки сім'ї; обмеження інтернет-контенту, що містить насильство, жорстокість, сексуальні збочення). Корекція агресивних сплесків у підлітків спрямована на розвиток конструктивних методів взаємодії з оточуючими, формування навичок саморегуляції поведінки, навчання контролю та управління гнівом, а також розвиток емпатії. Робота з педагогами акцентується на наданні інформації щодо методів діагностики, профілактики та корекції агресивної поведінки підлітків, розвитку навичок взаємодії з агресивними підлітками, а також навчанні саморегуляції емоційних станів. Профілактична робота з сім'єю агресивного підлітка передбачає подолання емоційного дискомфорту в сімейному середовищі, створення умов для самоствердження, зниження цінності

агресивних дій, виховання соціально прийнятних способів розрядки надлишкової енергії, афективних станів гніву та фрустрації, формування толерантності, миролюбності, емпатії, а також навчання конструктивним формам взаємодії [158; 185].

У рамках цих заходів необхідна: підготовка та перепідготовка працівників поліції; моніторинг інформації про дітей, схильних до жорстокого поводження з тваринами;

б) поведінку особи, яка схильна до вчинення протиправних дій з тваринами шляхом: впливу на умови, що сприяють девіантній поведінці; виявлення та постановка на облік осіб від яких можна очікувати дій передбачених ст. 299 КК України (включаючи дітей); співпраці з іншими органами, установами та громадськими, волонтерськими, недержавними організаціями. Останні повинні займати провідне місце в системі профілактичних дій.

в) осіб із розладами психіки.

Щодо таких пріоритетів, то за ними бере участь багато суб'єктів, які утворюють єдину систему, об'єднану спільними цілями та завданнями. Особливу роль у цій системі відіграють підрозділи Національної поліції України як підсистема профілактики девіантної поведінки. Поліція виконує значний обсяг роботи у сфері запобігання злочинності, займаючись виправленням і перевихованням осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Ця робота включає обов'язкову взаємодію з іншими суб'єктами й ведеться за такими напрямками: обмеження впливу негативних соціальних факторів; вплив на причини та умови, що сприяють насильницьким проявам; безпосередній вплив на осіб, від яких можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень; вплив на антисоціальні групи.

Запобіжна діяльність, організована з урахуванням цих напрямів, повинна забезпечувати всебічний профілактичний вплив, мікросередовище особи та соціальні умови його проживання. Органи поліції повинні виявляти причини і умови, що сприяють протиправним діям, і працювати над їх усуненням. Для цього органи превентивної діяльності, ювенальної превенції та оперативні

підрозділи Національної поліції України організують взаємодію з державними, громадськими та іншими організаціями, проводять операції, рейди, цільові перевірки та інші заходи. Важливим тут є профілактика, яка здійснюється у випадках, коли негативні явища перебувають на ранній стадії. Це дозволяє визначити відповідні заходи профілактичного впливу, включаючи медичні: виявлення осіб з аномаліями в психіці, зловживанням алкоголем або наркотиками, веденням хаотичного статевого життя.

Індивідуальна профілактика повинна впливати як на особу, так і на оточуюче середовище. Основними елементами системи запобіжного впливу є вивчення осіб, здатних вчинити кримінальне правопорушення, визначення засобів і заходів для досягнення цілей, розробка методів організації, контролю і оцінки ефекту профілактичного впливу.

Метою індивідуальної профілактики є виправлення і перевиховання або зміна криміногенної орієнтації осіб. Для цього необхідно виявляти осіб, вивчати їх, проводити психокорекційну роботу, визначати та ліквідувати джерела негативного впливу, створювати сприятливі умови для запобігання злочинним намірам, контролювати поведінку і спосіб життя, аналізувати результати та коригувати роботу.

Формування особи злочинця – складний процес, що вимагає детального вивчення негативних якостей, які можуть детермінувати злочинну поведінку [178]. Психолого-педагогічна діагностика особи є оптимальним шляхом вирішення питання, і для цього доцільно створювати спеціалізовані психолого-педагогічні центри.

Корекція особи здійснюється за напрямками діагностики (встановити осіб, поведінка, погляди, мотиви вчинків яких свідчать про можливість вчинення жорстокого поводження з тваринами, вивчити особу/групу осіб), реабілітації (провести психокорекційну роботу з особами, визначити та ліквідувати джерела негативного впливу на них, а також дослідити можливості створення сприятливої обстановки з метою не допущення реалізації злочинних намірів), прогностики (здійснити контроль за поведінкою, а також аналіз отриманих

результатів за попередніми напрямками з подальшим внесенням коректив) з метою запобігання девіантній поведінці в контексті виявлення та усунення недоліків сімейного та шкільного виховання, а також негативного впливу неформальних груп на особу та виникнення психологічних проблем. Для вирішення таких завдань необхідне відповідне кадрове забезпечення, зокрема введення до штатної структури підрозділів превентивної діяльності посади практичного поліцейського-психолога з покладенням функції здійснення індивідуально-профілактичних заходів, включаючи застосування психолого-корекційних програм.

Профілактична діяльність, організована з урахуванням цих напрямів, повинна забезпечувати всебічний вплив на осіб, схильних до вчинення жорстокого поводження з тваринами, а також на їх мікросередовище і соціальні умови. У процесі такої діяльності органи поліції повинні зосереджувати свої зусилля на виявленні причин і умов, їх усуненні, обмеженні та нейтралізації.

Раннє втручання є найефективнішим, тому частина заходів має здійснюватися школою та медичними працівниками. У разі неспроможності подолати негативний вплив середовища, доцільно направляти дітей до спеціалізованих закладів. Для дорослих осіб важливо виявляти психічні аномалії та проводити з ними запобіжну роботу, використовуючи різноманітні джерела інформації, такі як матеріали кримінальних проваджень, дані медичних установ, спостереження працівників полі [83; 166].

З огляду на вищезазначене, в індивідуально-профілактичній діяльності з особами, які мають психічні розлади та схильність до вчинення домашнього насильства в різних його формах, можна виділити такі ключові напрямки: ідентифікація та реєстрація осіб з психічними аномаліями, які можуть бути потенційними правопорушниками; аналіз індивідуальних характеристик таких осіб, їхнього способу життя, соціального оточення та зв'язків, а також їхньої поведінки в минулому та теперішньому; визначення психічних порушень та їх конкретного впливу на особистість; прогнозування поведінки, індивідуальне планування та реалізація профілактичних заходів, включаючи за необхідності

лікувальні заходи; регіональне планування та координація дій між різними установами та організаціями, зокрема між правоохоронними органами та медичними закладами [166].

Ефективність запобігання значною мірою залежить від того факту, що жорстоке поводження з тваринами вчиняється у групі, про що нами наголошено у попередньому підрозділі. Тому, це вимагає від фахівців, які займаються профілактикою таких кримінальних правопорушень, високого рівня професіоналізму, глибоких знань у соціально-психологічній, психолого-педагогічній та правовій сферах, а також організаторських здібностей і наполегливості. Таким чином, як і будь-який інший вид поліцейської діяльності, запобігання злочинності потребує систематичного підходу. На практиці це зазвичай реалізується через ідентифікацію груп правопорушників, проведення кримінологічної діагностики групи, а також облік груп та їх учасників. Для впливу на групу в цілому, а також на кожного її члена, застосовуються різноманітні методи запобігання груповій злочинності. У спеціальній літературі серед таких методів виділяються: ізоляція групи, розформування групи та переорієнтація групи [147].

У процесі запобігання кримінальним правопорушенням, стверджує О. В. Григор'єва, вчинених неповнолітніми, важливо також впливати на їхні родини, оскільки, як було раніше відзначено, антисуспільна поведінка часто пов'язана з проблемами в сім'ї. Для запобігання велике значення має виявлення дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність [23].

У системі Національної поліції основним суб'єктом, який виконує повноваження з профілактичної роботи є дільничний офіцер. Його діяльність регламентується Законом «Про Національну поліцію» (2015) [129], Інструкцією з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад (2017) [40] та ін. Такі уповноважені представники органів публічної адміністрації, працюючи серед населення, виконують на закріплених дільницях (громадах) майже всі функції кримінологічної профілактики. Зокрема, вони аналізують криміногенну ситуацію на території обслуговування, пропонують

керівництву заходи для підвищення ефективності профілактичної роботи, виявляють осіб, які здійснюють протиправні дії у сімейно-побутовій сфері, та забезпечують їх своєчасне взяття на профілактичний облік для контролю за їх поведінкою. Також вони виявляють кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я, громадської безпеки та порядку, періодично звітують перед населенням про стан правопорядку на території обслуговування, здійснені заходи щодо запобігання адміністративним та кримінальним правопорушенням. Офіцери проводять перевірку стану зберігання зброї та боєприпасів, разом з іншими підрозділами поліції вживають заходів для усунення виявлених недоліків, організовують взаємодію громадських об'єднань правоохоронної спрямованості та громадян для запобігання кримінальним правопорушенням. Вони інформують населення про заходи та засоби правомірного захисту від злочинних та інших посягань, проводячи відповідну роз'яснювальну роботу серед громадян. Таким чином, на них покладено важливі завдання щодо спеціально-кримінологічного запобігання домашньому насильству, здійснюваного поліцією.

З метою отримання повних та всебічних даних про дитину, умови її життя та виховання, а також про дорослих осіб, які можуть бути підбурювачами або співучасниками кримінального правопорушення, важливу роль відіграє ювенальна превенція Національної поліції України (згідно з Інструкцією з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, 2017) [41]). На цей орган покладено виконання таких завдань: здійснення профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням серед дітей, виявлення причин та умов, що сприяють таким правопорушенням, та вжиття заходів для їх усунення в межах своєї компетенції; ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень, та проведення з ними індивідуальних профілактичних заходів; участь у встановленні місцезнаходження дитини у випадку її зникнення безвісти або отримання даних для цього в рамках кримінального провадження, відкритого за фактом її зникнення; вжиття заходів

щодо запобігання та протидії домашньому насильству, скоєному дітьми або відносно них, а також жорстокому поводженню з дітьми; вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, включаючи здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх; здійснення діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на отримання загальної середньої освіти [41].

Отже, основними напрямками роботи поліцейських є:

- 1) виявлення джерел криміногенного впливу на осіб, виявлення неблагополучних сімей та неформальних груп; визначення джерел негативного впливу; встановлення випадків хуліганських дій та інше;
- 2) запобігання дитячій бездоглядності;
- 3) забезпечення постановки на профілактичний облік неблагополучних сімей та постійний контроль за їх взаємовідносинами;
- 4) психологічна корекція сімейних відносин;
- 5) посилення методів впливу в залежності від тяжкості та повторності правопорушень, з дотриманням принципів справедливості й гуманізму;
- 6) зменшення негативного впливу медіа.

Також у індивідуально-профілактичній роботі приймають участь й роботи громадяни, які безпосередньо взаємодіють із зазначеними особами (сусіди, родичі), здатні при необхідності інформувати про їх негативну поведінку; працівники державних органів та соціальних служб; медичні працівники; керівники підприємств, установ, організацій шляхом переконання цих осіб, проведення профілактичних бесід спрямованих на усвідомлення протиправності та антисуспільної спрямованості поведінки, а також можливих негативних наслідків; стимулювання до пошуку роботи; здобуття освіти; зміну ставлення до тварин; сумлінне виконання службових обов'язків та обов'язків з виховання дітей; позбавлення шкідливих звичок; розрив зв'язків з антисоціальним середовищем; звернення до медичної допомоги в разі стресового розладу пов'язаного з воєнними діями.

Варто наголосити, що у Великій Британії функціонує система запобігання злочинам проти тварин, яка реалізується через громадські організації у співпраці

з поліцією. Поліція цієї країни активно взаємодіє з громадами у цьому напрямку. Відомою організацією, що займається захистом тварин, є Королівське товариство захисту тварин (RSPCA). У складі цієї організації працює понад 100 інспекторів, які щорічно опрацьовують близько 50 тисяч повідомлень про жорстоке поводження з тваринами. Інспектори Королівського товариства захисту тварин призначаються відповідно до національних та територіальних законів, що регулюють охорону тварин [150, с. 226].

Висновки до розділу 3

1. Загальносоціальний напрям запобігання жорстокому поводженню з тваринами відіграє ключову роль у системі запобігання кримінальним правопорушенням проти моральності, а його характерними рисами є масштабність, різнобічність та всеохоплюючий підхід, які формують основу для реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання. Завдяки своєму широкому діапазону, довготривалості та комплексності, загальносоціальне запобігання здійснює превентивний вплив на всі соціальні передумови, що сприяють жорстокому поводженню з тваринами.

2. Загальносоціальні заходи запобігання спрямовані на обмеження впливу негативних соціальних чинників, що перебувають у тому числі й поза сферою моральності, але є причинними факторами; причини, умови та обставини вчинення певних видів хуліганських дій, насильницьких злочинів; мікросередовище, яке формує антигромадські установки та мотивації злочинців та їх груп. Такі заходи охоплюють систему *правових* (посилення законодавства щодо забезпечення охорони моральності, укріплення громадських інститутів, реабілітація військових, забезпечення екологічної безпеки й збереження тваринного світу, обов'язкова реєстрація тварин, наділити тварин правами), *соціально-економічних* (підтримка та розвиток освіти і культури, збереження духовно-моральної спадщини; боротьба з безробіттям, оптимізація системи соціального захисту та міграції населення), *організаційно-інституційних*

(посилення боротьби зі злочинністю, охорона громадського порядку, боротьба з безпритульністю тварин, стерилізація домашніх тварин, ліцензування розведення тварин), *морально-виховних* (максималізація моральності суспільства; гуманне ставлення до тварин; виховання дітей, молоді; пропагування тваринної адопції).

3. Освітній і культурний рівень громадян, їх вихованість, духовність, відданість найкращим народним традиціям, правова освіченість та інші фактори утримують від вчинення протиправних дій. Це визначає не лише незмінну кримінальну систему особистих і соціальних цінностей, але й здатність значної частини населення протистояти негативному впливу медіа в умовах вседозволеності, сили, жорстокості, бездуховності тощо. Крім того, одним із ефективних напрямків є розробка та впровадження комплексної цільової програми виховання, яка може суттєво вплинути на вирішення проблеми формування позитивної правосвідомості у першу чергу дітей.

4. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання жорстокому поводженню з тваринами, на відміну від загальносоціальних, не передбачають радикальної зміни існуючих суспільних відносин чи вирішення соціально-економічних проблем, що впливають на рівень вчинення кримінальних правопорушень проти моральності, а також не зосереджені на формуванні у громадян переконань, поглядів і морально-етичних якостей, які унеможливають антиморальні прояви відносно тварин. Основною метою спеціально-кримінологічних заходів запобігання є цілеспрямований вплив на соціальні патології, в яких проявляються форми поведінки певних груп населення, що є живильним середовищем жорстокості, агресії, насильства, корисливості; усунення конкретних криміногенних факторів та створення умов, що перешкоджають вчиненню жорсткого поводження з тваринами. Спеціально-кримінологічне запобігання здійснюється за трьома основними напрямками, в рамках яких розробляються та реалізуються запобіжні заходи: (а) кримінологічна профілактика, (б) відвернення, (в) припинення жорстокого поводження з тваринами.

5. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання жорстокому

поводженню з тваринами спрямовані першочергово на: а) дітей (зміцнення та відновлення ролі сім'ї у формуванні світогляду дитини; підвищення педагогічних навичок батьків; обов'язкове включення предметів про духовне, моральне та статеве виховання до шкільної програми; посилення державної політики соціально-економічної підтримки сім'ї; обмеження інтернет-контенту, що містить насильство, жорстокість, сексуальні збочення). У рамках цих заходів необхідна: підготовка та перепідготовка працівників поліції; моніторинг інформації про дітей, схильних до жорстокого поводження з тваринами; б) поведінку особи, яка схильна до вчинення протиправних дій з тваринами шляхом: впливу на умови, що сприяють девіантній поведінці; виявлення та постановка на облік осіб від яких можна очікувати дій передбачених ст. 299 КК України (включаючи дітей); співпраці з іншими органами, установами та громадськими, волонтерськими, недержавними організаціями. Останні повинні займати провідне місце в системі профілактичних дій.

6. Корекція особи здійснюється за напрямками діагностики (встановити осіб, поведінка, погляди, мотиви вчинків яких свідчать про можливість вчинення жорстокого поводження з тваринами, вивчити особу/групу осіб), реабілітації (провести психокорекційну роботу з особами, визначити та ліквідувати джерела негативного впливу на них, а також дослідити можливості створення сприятливої обстановки з метою не допущення реалізації злочинних намірів), прогностики (здійснити контроль за поведінкою, а також аналіз отриманих результатів за попередніми напрямками з подальшим внесенням коректив) з метою запобігання девіантній поведінці в контексті виявлення та усунення недоліків сімейного та шкільного виховання, а також негативного впливу неформальних груп на особу та виникнення психологічних проблем. Для вирішення таких завдань необхідне відповідне кадрове забезпечення, зокрема введення до штатної структури підрозділів превентивної діяльності посади практичного поліцейського-психолога з покладенням функції здійснення індивідуально-профілактичних заходів, включаючи застосування психолого-корекційних програм.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі комплексного аналізу наукових положень вітчизняних учених в галузі права, актів національного законодавства, міжнародно-правових документів з урахуванням специфіки умов воєнних дій і правового режиму воєнного стану вирішено важливу наукову задачу, що полягає у формуванні кримінально-правових та кримінологічних засад запобігання жорстокому поводженню з тваринами. Основними висновками, пропозиціями та рекомендаціями вважаються такі:

1. Соціальна обумовленість криміналізації жорстокого поводження з тваринами зумовлена суспільною небезпекою, що є початковим етапом моральної деградації та злочинної діяльності особи, яка може призвести до вчинення нею більш тяжких злочинів у майбутньому. Особливу тривогу викликає зростання кількості випадків жорстокого поводження з тваринами серед дітей, безжалісна поведінка яких з тваринами стає нормою, поширюється на взаємини з оточуючими, відіграє негативну роль у вихованні; розповсюдження в Інтернеті відеоматеріалів із зображенням жорстоких дій, а також активізація діяльності неформальних груп. Криміналізація жорстокого поводження з тваринами свідчить про те, що захист моральності в суспільстві є вкрай необхідним.

Застосування міждисциплінарного підходу (положень адміністративного та кримінального права, кримінології, кримінального процесу та криміналістики) дозволило систематизувати напрацювання вітчизняних вчених й підтвердили нагальність та ефективність розроблення кримінально-правових та кримінологічних заходів запобігання жорстокому поводженню з тваринами, з урахуванням умов воєнного часу.

2. Фундаментальними (базисними) нормативно-правовими актами, що покликані регулювати загальні питання охорони тваринного світу, є закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.) та «Про тваринний світ» (2001 р.). У свою чергу, прийняття Закону України «Про

захист тварин від жорстокого поводження» (2006 р.) сприяло відображенню (а) основних положень міжнародних документів у сфері гуманного поводження з тваринами, (б) специфіки національного законодавства України в частині загального та спеціального природокористування, а також закріпленню (в) поняття «жорстоке поводженням з тваринами» як основного для усіх нормативно-правових актів, які його використовують й (г) головного призначення – захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, їх природних прав та укріплення моральності й гуманності суспільства.

Модель кримінально-правового забезпечення запобігання жорстокому поводженню з тваринами реалізується у КК України і, з початку прийняття, зазнала концептуальних змін: встановлюються та уточнюються кваліфікуючі ознаки і вводяться нові форми кримінальної відповідальності, зокрема передбачено пропаганду жорстокого поводження з тваринами, яка замінила «поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій»; удосконалюється судова практика призначення покарання у виді обмеженням волі, позбавлення волі з конфіскацією тварини.

3. Законодавство України в частині захисту прав тварин в цілому відповідає загальносвітовим тенденціям у сфері забезпечення дотримання прав тварин. Крім, того спостерігається тенденція до розширення, удосконалення та уніфікації цього законодавства. Забезпечення виконання приписів законодавства покладене й на кримінальне законодавство, яке встановлює відповідальність за низку суспільно шкідливих і суспільно небезпечних діянь у цій сфері (у тому числі й за жорстоке поводження з тваринами). Ратифікація Україною міжнародних правових актів щодо захисту тварин стала каталізатором значних змін у вітчизняному законотворчому процесі, а тому прийнятий Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (2006 р.) став важливим кроком у соціально-правовій сфері країни й засвідчив істотні зміни в менталітеті українського суспільства.

4. Родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України, є суспільні відносини, що виникають у сфері охорони моральності, а видовим – моральність як специфічна система суспільних відносин, які сформувалися в процесі соціального розвитку та відображають культурні, національні та релігійні особливості людського буття.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України, є суспільні відносини, пов'язані з моральністю у сфері гуманного ставлення до тварин.

Предметом розглядуваного кримінального правопорушення є тварини, що належать до хребетних – підтип хордових тварин, який виділяється із інших представників цього типу за ознакою наявності кісткового хребта, та включає в себе представників семи класів тварин: «Круглороті», «Хрящові риби», «Кісткові риби», «Земноводні», «Плазуни», «Птахи» та «Ссавці». Також до предмету кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 299 КК України, відносяться матеріали із закликами до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами. У ч. 4 ст. 299 КК України предметом злочинних дій виступають зображення, твори, кіно-, відео-, аудіопродукція, що пропагують жорстоке поводження з тваринами.

Установлено, що предметом жорстокого поводження з тваринами у більшості кримінальних проваджень були домашні тварини (62 %), з яких 39 % тварин перебували у власності інших осіб; безпритульні тварини склали 36 %, а 2 % – дикі тварини, які перебували у неволі. Значний відсоток випадків жорстокого поводження з домашніми тваринами може бути зумовлений безвідповідальним та байдужим ставленням з боку їхніх власників, що включає нехтування правилами та умовами утримання тварин, а також бажання позбутися їх; відсутність виховання поваги до тварин; нерозуміння необхідності відповідального ставлення до тварини, яку особа бере чи придбає у власність, а також низький рівень правової свідомості та культури.

5. Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 299 КК України, має такі форми об'єктивної сторони: 1) жорстоке поводження з хребетними

тваринами 2) порушення правил транспортування тварин – ці дві форми мають обов'язкові ознаки: діяння, причинний зв'язок та суспільно небезпечні наслідки (тілесні ушкодження, каліцтво або загибель тварини); 3) нацьковування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, 4) пропаганда, 5) публічні заклики до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, 6) поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій.

6. Суб'єкт кримінального правопорушення за ст. 299 КК України є загальним. До основних кримінологічних характеристик особи злочинця, який вчиняє жорстоке поводження з тваринами, можна віднести такі: чоловіки (90 %) віком 18–40 років (65 %), з повною або базовою загальною середньою освітою (59 %), які у більшості випадків офіційно не працевлаштовані (70 %), неодружені (52 %), схильні до вживання алкоголю, наркотичних засобів або психотропних речовин (58 %), неодноразово притягувалися до відповідальності (65%).

Крім цього, значна кількість кримінальних правопорушень пов'язаних із жорстоким поводженням тваринами, вчиняється дітьми, зокрема починаючи з 2022 р. особи віком 14-18 років демонструють прогресивну кримінальну активність (+2,7 % з початку 2022 р. й на кінець 2024 р. становили поряд із дорослими 19 %). У зв'язку з цим в Україні поширюються масові рухи підлітків («догхантери – мисливці на собак»), де вчинення протиправного діяння записується як дорослими, так і дітьми, й поширюється в мережі Інтернет (змішані групові форми складають близько 17 %). Надалі таке жорстоке ставлення до тварин серед дітей тягне за собою вчинення більш тяжких злочинів.

Тому, враховуючи, що значна кількість кримінальних правопорушень пов'язаних із жорстоким поводженням з тваринами вчиняється неповнолітніми в співучасті між собою чи з повнолітніми особами, вважаємо за доцільне конкретизувати кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами неповнолітніх, а саме – лише за ч. 3 та 4 ст. 299 КК України. Відтак пропонуємо в ч. 2 ст. 22 КК України замінити «...жорстоке поводження з тваринами (стаття 299) ...» на «...жорстоке поводження з тваринами (частина третя та четверта статті 299)...».

7. На державному рівні мінімізоване прийняття програмних документів щодо запобігання жорстокому поводженню з тваринами, в тому числі й тих, які спрямовані на забезпечення моральності. Органам державної влади слід здійснити всебічний перегляд раніше затверджених програмних документів і провести моніторинг їх виконання; впорядкувати та узгодити зміст нині чинних стратегій і програм; забезпечити своєчасне виконання запланованих заходів запобігання кримінальним правопорушенням через координацію діяльності різних інституцій сектору безпеки; удосконалити існуючі та впровадити нові запобіжні заходи, виходячи з поточних можливостей держави у формуванні та реалізації кримінологічної політики, у першу чергу щодо дітей та молоді. І хоча прийнято низку нормативно-правових документів за одним із ключових напрямів охорони моральності в українському суспільстві, а саме запобігання злочинності дітей й молоді (Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки, Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року; Національна молодіжна стратегія до 2030 року, Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021–2025 роки та ін.), їх аналіз засвідчив дублювання та формальну реалізацію. Наявність великої кількості прийнятих у різний час програмних документів, зміст яких частково перетинається, за відсутності належного контролю за виконанням задекларованих заходів призводить до неупорядкованості в діяльності виконавців цих програм і стратегій, що в підсумку негативно впливає на ефективність державної соціальної політики, зокрема на стан загальносоціального забезпечення моральності у суспільстві, виховання майбутнього покоління.

8. Спеціально-кримінологічне запобігання жорстокому поводженню з тваринами – це кримінологічна діяльність правоохоронних інституцій та громадськості, спрямована на встановлення осіб, неформальних груп, які схильні до агресивної, насильницької поведінки відносно тварин, виявлення та усунення або нейтралізацію факторів, які формують жорстокість, постановка таких осіб на профілактичний облік (загальна мета), а також упередження та припинення

злочинних дій передбачених ч. 2-4 ст. 299 КК України на стадіях підготовки або замаху на вчинення (спеціальна мета).

Серед спеціально-кримінологічних виділяються, у першу чергу, заходи, спрямовані на маргінальне середовище, а саме наркотизації та алкоголізації (боротьба з вживанням наркотичних засобів та алкоголю, а також перебування у стані сп'яніння у громадських місцях; посилення контролю за особами, чия поведінка, пов'язана з алкоголем, призводить до протиправних дій; розробка та впровадження державної програми антиалкогольного виховання для захисту молодого покоління від пияцтва; запобігання домашньому насильству); безпритульності (міграція населення; оформлення документів, що засвідчують особу, отримання полісів обов'язкового медичного страхування; використання систем відеоспостереження у громадських місцях; відновлення патрулювання місць концентрації маргінальних груп, їх профілактичний облік; забезпечення «прозорості» простору через сусідське спостереження).

9. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання жорстокому поводженню з тваринами спрямовані на агресивно-насильницьке ставлення до тварин, яке поєднане хуліганськими, корисливими мотивами. Серед осіб, відносно яких необхідно проводити профілактичну роботу, у першу чергу варто виокремити дітей, звільнених засуджених з місць позбавлених волі, осіб з розладами психіки та перебуваючих на профілактичному й пробаційному нагляді. Такі кримінологічні заходи запобігання включають до себе використання методик психологічної корекції (діагностичних, реабілітуючих, прогностичних) спрямованих на виховання й перевиховання; залучення до суспільно-корисної праці; розвинення моральних якостей в частині гуманного ставлення до тварин як частини живої природи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агапова К. В., Конопельський В. Я., Колб О. Г. Маргінальні угруповання в Україні як джерела суспільної небезпеки, посягань на національну безпеку та об'єкти кримінологічного запобігання : монографія. Одеса: Одес. держ. ун-т внутр. справ. 2023. 272 с.
2. Александренко В. В. Поняття та способи жорстокого поводження з тваринами. *Юридична наука*. 2015. № 6. С. 116–120.
3. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС. 2014. 416 с.
4. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття і зміст спеціально-кримінологічного запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 98–108.
5. Бандурка О. М., Давиденко Л. М. Злочинність в Україні: причини та протидія: монографія. Х. : Основа. 2003. 368 с.
6. Богатирьов І. Г. Кримінологія : підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. К. : ВД Дакор. 2018. 532 с.
7. Бондаренко Н. С. Адміністративно-правова охорона об'єктів тваринного світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 10-1. Т. 1. С. 86–88.
8. Вітко О. Ю. Кримінально-правова характеристика елементів об'єкта злочину. *Держава та регіони. Серія: Право* 2013. № 2 (40). С. 113–118.
9. Волченко М. В. Адміністративно-правова охорона тваринного світу: дис... докт. філос. : 081 – Право. К. 2023. 209 с.
10. Волченко М. В. Державна політика щодо охорони тваринного світу. *Київський часопис права*. 2023. №1. С. 169-175.
11. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки : навч.-метод. посібник до спецкурсу соц.-пед. Циклу «Профілактика девіантної поведінки підлітків». К. : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2009. 224 с.

12. Всесвітня декларація прав тварин: проголошена 15.10.1978 р. URL: <https://savewild.org/udar/>
13. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні (Проблеми теорії, застосування розвитку кримінального законодавства). К.: Інститут законодавства Верховної Ради України. 2002. 633 с.
14. Гетьман-П'ятковська І. А. Критерій моральності як імперативна вимога для обрання на посаду судді. URL: http://www.social-science.com.ua/index.php?idd=jornal_content&jornal_content=72
15. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Х. : Нац. юрид. акад. України. 2011. 120 с.
16. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження : монографія: Х.: Регіон-інформ. 2004. 212 с.
17. Головкін Б. М. Запобігання негативному впливу криміногенної групи на формування особи корисливого насильницького злочинця. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 271–273.
18. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Харків : Право. 2011. 440 с.
19. Головка І. А. Жорстокість: сутність та кримінально-правове значення. *Іменем Закону*. 2007. № 2. С. 13–16.
20. Головка І. А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. К. 2010. 256 с.
21. Головка І. А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ. 2010. 20 с.
22. Голуб С. А. Кримінальна відповідальність за незаконне полювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. К. 2005. 20 с.
23. Григор'єва О. В. Агресія та її прояв у злочинах насильницької спрямованості: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя. 2017. 20 с.

24. Джу́жа О. М., Моїсеєв Є. М., Васи́левич В. В. Крими́нологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини): навч. посіб. Київ: Атіка. 2001. 368 с.
25. Джу́жа О. М., Горлач С. В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.
26. Довбня А. Л., Кучма М. В. Жорстоке поводження з тваринами – антигуманність XXI ст. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ec2657f5-dd55-4944-8f05-b26a6846fbe7/content>
27. Європейська конвенція про захист домашніх тварин від 13.11.1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a15#Text
28. Європейська конвенція про захист сільськогосподарських тварин від 10.03.1976 р. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680076da6/>
29. Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародного перевезення від 13.12.1968 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU68K14U>
30. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей від 18.03.1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_137#Text
31. Євстаф'єва В. О., Кручиненко О. В., Клименко О. С., Мельничук В. В. Юридичні аспекти щодо адаптації українського законодавства до вимог Європейського Союзу з питань жорстокого поводження з тваринами. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2017. № 1-2. С. 104–107.
32. Єпринцев П. С. Організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Одеса : Видавництво «Юридика». 2023. 560 с.
33. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика. У 3 кн. К.: Вид. дім «Ін Юре». 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. 424 с.

34. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Х. Рубікон, 2000. 240 с.
35. Зубко Г. Ю. Державна ідеологія як один із засобів запобігання маргінальної свідомості особи. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2011. Вип. 1. С. 71–76.
36. Зубченко Н. І. Добробут тварин та їх захист від жорстокого поводження: розвиток доктрини міжнародного права. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 203–211.
37. Зубченко Н. І. Міжнародно-правове співробітництво держав у сфері забезпечення добробуту тварин та їх захисту від жорстокого поводження : монографія / під наук. ред. Т. Р. Короткого. Одеса. Фенікс. 2016. 284 с.
38. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. К. Вид. Паливода А.В. 2006. 264 с.
39. Ігнатов О. М. Теоретичні та прикладні проблеми протидії загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні: автореф. дис.... докт. юрид. наук : 12.00.08. Х. 2014. 36 с.
40. Інструкція з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: наказ МВС України від 28.07.2017 р. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1041-17>
41. Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України від 19.12.2017 р. № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>
42. Інструкція про застосування порядку установлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 06.08.2020 р. № 15 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0865-20#Text>
43. Казміренко Л. І., Ковальський В. С. Суб'єктивна детермінація насильницької злочинності молоді. *Радянське право*. 1990. № 12. С. 31–34.

44. Калашнік В. О. Психологічний аналіз мотиву та мети хуліганства. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 2. С. 139–147.
45. Калмиков Д. О. Санкції статті Кримінального кодексу України: сучасний стан і перспективи вдосконалення. *Форум права*. 2013. № 2. С. 205–215.
46. Калмиков Д. О., Данилевський А. О. Кримінальна та адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : монографія. Луганськ. РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2013. 615 с.
47. Кваша О. О. Право на самозахист в контексті протидії злочинним посяганням на національну безпеку України. *Правова держава*. 2018. Вип. 29. С. 260-267.
48. Кобзєва Т. А., Шеїн Д. С. Порівняльний аспект організаційно-правових засад захисту тварин в Україні та державах ЄС. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2021. № 3. С. 260–264.
49. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
50. Колб О. Г., Руденко В. І. Щодо заходів загальносоціального запобігання корупції в Україні. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії : матеріали міжнар. круглого столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.)*. К. Нац. акад. внутр. справ. 2017. С. 34–36.
51. Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія / за ред. В. В. Голіни. Х. Кроссруд. 2010. 288 с.
52. Колос С. Об'єкт злочину у науці кримінального права. *Кримінальне право*. 2018. № 18. С. 196-199.
53. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посіб. К. Юрінком Інтер. 2008. 256 с.
54. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення від 03.03.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_129#Text

55. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі від 19.09.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text

56. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

57. Коржанський М. Й. Уголовне право України. Частина загальна : курс лекцій. К. Наукова думка та Українська видавнича група. 1996. 336 с.

58. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. К. Атіка. Академія. Ельга-Н. 2001. 656 с.

59. Коробко І. Еволюція міжнародно-правових стандартів благополуччя тварин. *Український часопис міжнародного права*. 2015. № 4. С. 66–76.

60. Коробко І. Міжнародно-правові стандарти захисту домашніх тварин від жорстокого поводження. *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 1. С. 70–74.

61. Котерлін І. Б., Гаргат Ю. В. Законодавчі аспекти вирішення проблеми жорстокого поводження з тваринами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 79–84.

62. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2022 рік : монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. Київ. Юрінком Інтер. 2023. 388 с.

63. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. К. ВД «Дакор». 2013. 786 с.

64. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Александров та ін. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 4-те вид., перероб. та допов. К. Атіка. 2008. 375 с.

65. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. К. Юридична думка. 2004. 656 с.

66. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. Харків. Право. 2015. 680 с.

67. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін. / за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О.М. Джужи. К. ВД «Дакор». 2018. 386 с.
68. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. Право. 2010. 456 с.
69. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / за ред. В. П. Ємельянова. Х. Право. 2018. 142 с.
70. Кримінальне право України: Особлива частина / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х. Право. 2010. 608 с.
71. Кримінальний кодекс України : за станом на 1 чер. 2001 р. К. Право. 2001. 140 с.
72. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
73. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. К. Ін Юре. 2003. 1196 с.
74. Кримінальний кодекс УРСР : Закон УРСР від 28.12.1960 р. (*втрапив чинність*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05>
75. Кримінологія: Загальна і Особлива частини : підручник / за заг. ред. проф. І. М. Даньшина. Харків: Право. 2003. 352 с.
76. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ. Атіка. 2009. 312 с.
77. Кримінологія: підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. Х. Право. 2014. 440 с.
78. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін.: К. ФОП Маслаков. 2020. 612 с.
79. Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності : практ. посіб. К. Вид. ПАЛИВОДА А.В. 2007. 160 с.

80. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : монографія. К. ТОВ НВП «Інтерсервіс». 2012. 908 с.

81. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності: автореф. дис... докт. юрид. наук : 12.00.08. К. 2013. 40 с.

82. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. К. 2013. 677 с.

83. Кузьменко С. С. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання насильницьким злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного у-ту*. Серія: «Юриспруденція». 2020. № 48. С. 76–80.

84. Кулик С. Г. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє злочини проти моральності. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2013. № 3. С. 92–96.

85. Кулик С. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя. 2016. 22 с.

86. Кулик С. Г. Соціальна зумовленість криміналізації злочинів проти моральності. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2013. № 2. С. 129–135.

87. Кучанська Л. С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса. 2007. 212 с.

88. Ландіна А. В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К. 2005. 227 с.

89. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 41. С. 111–117.

90. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): монографія. К. ВПЦ «Київський університет». 2006. 573 с.

91. Лозо О. В. Актуальні питання правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 225–228.
92. Макаренко Н. К. Запобігання професійній злочинності в Україні : монографія. К. Нац. акад. внутр. справ. 2021. 455 с.
93. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. К. Юрінком Інтер. 2000. 272 с.
94. Мізрах І. Прогресивне законодавство США у сфері захисту тварин. *VS media*. URL: <http://vse.media/igor-mizrah-progresivne-zakonodavstvo-ssha-u-sferi-zahistu-tvarin/>
95. Морозова В. О. Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь. 2002. 199 с.
96. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. 2-ге вид. К. 2009. 512 с.
97. Назаренко Г. Аналіз основних дефініцій понять «гуманізм», «гуманність», «гуманізація» щодо гуманізації післядипломної педагогічної освіти. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. 2011. № 952. С. 161–167.
98. Назимко Є. С. Актуальні питання запобігання органами внутрішніх справ жорстокому поводженню із тваринами. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2014. № 3. С. 207–213.
99. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І. Запобігання кримінальним правопорушенням у сучасній кримінології: теорія та практика: монографія. Вид. 2-е, переробл. та доповн. Київ: ВД «Дакор». 2024. 260 с.
100. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, С. С. Яценко та ін.; відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., переробл. та допов. К. А.С.К. 2005. 841 с.
101. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін. ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. і допов. К. Юридична думка. 2010. 1348 с.

102. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ. Юрінком Інтер. 2018. 1104 с.

103. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ. Дакор. 2019. 1384 с.

104. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К. Атіка. 2003. 1056 с.

105. Охота Я. В. Визначення «жорстокого поводження». *Часопис Київського університету права*. 2013. №4. С. 372–376.

106. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / передм. В. П. Тихого. К. Ін Юре. 2010. 374 с.

107. Пашковська М. В. Правове регулювання в законодавстві України захисту тварин від жорстокого поводження. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3 (108). С. 108–120.

108. Пірго О. Ф. Жорстоке поводження з тваринами як об'єкт кримінологічного дослідження. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2024. Вип. 3 (7). С. 161–168

109. Пірго О. Ф. Законодавчі «коливання» у встановленні кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф. (Кременчук, 22–23 груд. 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 408–412.

110. Пірго О. Ф. Кримінально-правова характеристика жорстокого поводження з тваринами в Україні. *Українська поліцейстика*. 2024. № 2 (10). С. 41–45.

111. Пірго О. Ф. Кримінологічна система заходів запобігання жорстокому ставленню до тварин в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 3 (88). С. 50–54.

112. Пірго О. Ф. Міжнародна та вітчизняна практики захисту тварин від жорсткого поводження в умовах збройного конфлікту. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. № 3. С. 125–133.

113. Погребняк С. Втілення принципу гуманізму в праві. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 1(48). С. 33–42.

114. Правила промислового рибальства у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах): наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 10.04.2023 р. № 785. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-23#n15>

115. Про аквакультуру : Закон від 18.09.2012 р. № 5293-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5293-17#Text>

116. Про ветеринарну медицину: Закон України від 25.06.1992 р. № 2498-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text>

117. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження гуманного ставлення до тварин: Закон України від 22.06.2017 р. № 2120-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-19#n17>

118. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження обліку домашніх та безпритульних тварин : проект Закону України реєстр. № 7220 від 20.10.2017 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62763

119. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу: Закон України від 15.07.2021 р. № 1684-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1684-20#n42>

120. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n404>

121. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

122. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 05.10.2022 р. № 414. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-22#Text>

123. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

124. Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19.09.2022 р. № 700. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1412-22#Text>

125. Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд: постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2022 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-2022-%D0%BF#Text>

126. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 р. № 3447-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>

127. Про ідентифікацію та реєстрацію тварин : Закон України від 09.12.2015 р. № 1445-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1445-17#Text>

128. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14#Text>

129. Про Національну поліцію: Закон від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19>.

130. Про охорону дитинства: Закон України 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

131. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

132. Про приєднання України до Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин: Закон України від 19.03.1999 р. № 535-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/535-14#Text>

133. Про ратифікацію Європейської конвенції про захист домашніх тварин: Закон України від 18.09.2013 р. № 578-VII. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_a15.

134. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 р. № 3677-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17#Text>

135. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон від 21.06.2001 р. № 2558-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>

136. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>

137. Про Червону книгу України : Закон України від 07.02.2002 р. № 3055-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14#Text>

138. Проект Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо запровадження обліку домашніх та безпритульних тварин) від 20.10.2017 р. № 7220. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64063

139. Прокопенко І. П. Деякі аспекти правового врегулювання жорстокого поводження з тваринами в Україні. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/9673/1/DAPP_2018_50-53.pdf

140. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ. Атіка. 2011. 720 с.

141. Режим промислу у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) України у 2024 році: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 30.11.2023 р. № 2085. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2190-23#Text>

142. Репецький С. П. Забезпечення кримінально-правової охорони суспільної моральності в Україні. *Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених : додаток до журналу «Міліція України»*. 2010. № 89. С. 16–18.

143. Репецький С. П. Історичний розвиток кримінально-правової охорони суспільної моральності в Україні. *Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених : додаток до журналу «Міліція України»*. 2008. № 74. С. 10–13.

144. Репецький С. П. Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони: дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. К. 2010. 260 с.

145. Репецький С. П. Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К. 2010. 20 с.

146. Рибалимо за новими Правилами: в Україні оновлено Правила любительського і спортивного рибальства. URL: https://darg.gov.ua/_ribalimo_za_novimi_pravilami_0_0_0_12259_1.html

147. Сербин Р. А. Основні напрями попередження групової злочинності в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 253–259.

148. Синоверська Т. І. Криміналістична методика розслідування жорстокого поводження з тваринами: дис...докт. філос. : 081 – Право. К. 2021. 258 с.

149. Синоверська Т. І. Міжнародне та національне законодавство у сфері захисту тварин від жорстокого поводження. *Часопис Київського університету права*. 2019. Вип. № 1. С. 257–262.

150. Синоверська Т. І. Міжнародний досвід розслідування жорстокого поводження з тваринами та напрями його запровадження у вітчизняну практику. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. № 1. С. 222–228.

151. Справа № 183/5318/19. Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/86006901>

152. Справа № 191/2462/19. Синельниківський міськрайонний суд Дніпропетровської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85883353>
153. Справа № 636/4975/24. Чугуївський міський суд Харківської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122053018>
154. Справа № 663/2025/16-к. Верховний Суд . URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75286642#>
155. Справа № 708/23/20. Чигиринський районний суд, Черкаської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87101230>
156. Справа № 755/10640/24. Дніпровський районний суд м. Києва. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121933005>
157. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
158. Сучасні стратегії міліції щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх: посібник / Л. І. Мороз, Р. Г. Коваль, Д. М. Тичина та ін.; за наук. ред. Л. І. Мороз. Київ. Вид. ПАЛИВОДА А. В. 2008. 210 с.
159. Тацій В. Я. Об'єкт злочину. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 131-134
160. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навч. посіб. Х. УкрЮА. 1994. 76 с.
161. Тимошенко В. І. Агресивна поведінка: її сутність та причини. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 6. С. 55–63.
162. Тимошенко В. І. Теоретичні проблеми кримінології : збірник наукових праць. К. ФОП Маслаков. 2021. 300 с.
163. Тимошенко В. І., Шакун В. І. Теоретичні основи кримінології: монографія. Київ. Юрінком Інтер. 2021. 240 с.
164. Тимошкіна О. К. Що таке жорстоке поводження з тваринами? URL: <https://terra.vet/uk/news-uk/shho-take-zhorstoke-povodzhennya-z-tvarynamy/>
165. Тихонович В. М. Гуманність особистості: сутність та структура. *Педагогіка та психологія : збірник наукових праць*. Х. 2016. Вип. 55. С. 260–269.

166. Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в Україні : монографія. Київ. «Видавництво Людмила». 2023. 612 с.
167. Тичина Д. М. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання домашньому насильству в умовах війни. *Держава та регіони*. 2022. № 3 (77). С. 91–97.
168. Толста А. В. Підліток у неформальній групі. Київ. 2021. 25 с.
169. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. К. Атіка. 2004. 488 с.
170. Хендель Н. Регламентация проведення експериментів над тваринами: міжнародні та національні правові стандарти. *Український часопис міжнародного права*. 2013. С. 71–76.
171. Хилько М. І. Екологічна безпека України: навч. посіб. Київ. 2017. 267 с.
172. Хоменко В. П. Запобігання злочинам у фіскальній сфері як складова забезпечення фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 37–47.
173. Храмцов О. М. Щодо видів насильницьких злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 3 (50). С. 86–93.
174. Чекан Н. В. Загальносоціальні заходи запобігання насильницьким злочинам, що вчиняються маргінальними групами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №8. С. 461–465.
175. Чорноус Ю. М., Синоверська Т. І. Криміналістична методика розслідування жорстокого поводження з тваринами : монографія. К. Право. 2022. 248 с.
176. Чурилова Т. М., Стрельник В. В. Правове регулювання поводження з безпритульними тваринами в Україні. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/35/584/1192-1>

177. Шакун В. І. Кримінологічний вектор українських реформ. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 груд. 2016 р.). Харків. Право. 2016. 236 с.

178. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монографія. Дніпропетровськ. Ліра ЛТД. 2012. 548 с.

179. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2012. 241 с.

180. Шульга А. М. Загальнотеоретичні аспекти правомірної поведінки особи: монографія. Х. Майдан. 2013. 412 с.

181. Шуміло О. О. Жорстоке поводження з тваринами як явище соціальної дійсності. *Jurnalul Juridic National: Teorie si practica*. 2015. № 4/2 (14). С. 110–116.

182. Шуміло О. О. Кримінологічна характеристика та запобігання жорстокому поводженню з тваринами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків. 2016. 20 с.

183. Шуміло О. О. Кримінологічна характеристика та запобігання жорстокому поводженню з тваринами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Х. 2016. 206 с.

184. Щербініна І. Ю. Наукові підходи до розуміння об'єкта злочину крізь призму заподіяння йому шкоди *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. С. 166–170.

185. Юридична психологія: підручник / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.; за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. Київ. КНТ. 2007. 352 с.

186. Як захистити тварин від жорстокого поводження: організаційні, кримінальні, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти: наук.-метод. реком. для підрозділів Національної поліції України / Цуцкірідзе М. С., Орлов Ю. В., Орлова Т. А., Строк І. А. та ін. Х. Харк. нац. ун-т внутр. справ. 2022. 72 с.

187. Ященко А. М. Жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України): склад злочину та заходи кримінально-правового реагування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2022. № 2 (27). С. 48–59.

188. British Farm Animal Welfare Council (1993). Second Report on Priorities for Research and Development in Farm Animal Welfare. British Ministry of Agriculture, Fisheries and Food. URL: <https://edepot.wur.nl/134980>

189. British Farm Animal Welfare Council (1993). Second Report on Priorities for Research and Development in Farm Animal Welfare. British Ministry of Agriculture, Fisheries and Food. URL: <https://edepot.wur.nl/134980>

190. Dog and cat registration. *Victoria State Government*. URL: <http://agriculture.vic.gov.au/pets/registration-legislation-and-permits/dog-and-cat-registration>

191. Universal Declaration on Animal Welfare. URL: http://www.animalsmatter.org/downloads/UDAW_Text_2005.pdf

ДОДАТОК

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Пірго О. Ф. Кримінально-правова характеристика жорстокого поводження з тваринами в Україні. *Українська поліцейстика*. 2024. № 2(10). С. 41–45. URL: DOI : <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-7>
2. Пірго О. Ф. Жорстоке поводження з тваринами як об'єкт кримінологічного дослідження. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2024. Вип. 3 (7). С. 161–168. DOI : <https://doi.org/10.32782/cuj-2024-3-18>
3. Пірго О. Ф. Кримінологічна система заходів запобігання жорстокому ставленню до тварин в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 3 (88). С. 50–54. URL: <https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/274>. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-88-50-54>
4. Пірго О. Ф. Міжнародна та вітчизняна практики захисту тварин від жорсткого поводження в умовах збройного конфлікту. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. №. 3. С. 125–133. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-9156.107.3.125-133>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Пірго О.Ф. Законодавчі «коливання» у встановленні кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф. (Кременчук, 22–23 груд. 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 408-412.

6. Пірго О.Ф. Підготовка поліцейських та проблеми захисту тварин від жорстокого поводження: питання удосконалення освітньої складової. *Актуальні питання підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони в умовах війни* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 19 квіт. 2024 р.). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 897–900.